

Elisabetin identiteetin rakentuminen
Helvi Hämäläisen sivistyneistöromaanissa
Kadotettu puutarha

Heidi Kaipaala

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, Kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2025

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, Kotimainen kirjallisuus

Heidi Kaipaala

Elisabetin identiteetin rakentuminen Helvi Hämäläisen sivistyneistöromaanissa *Kadotettu puutarha*

Sivumäärät: 99

Tutkimukseni kohteena on Helvi Hämäläisen sivistyneistöromaanin vuodelta 1951 *Kadotettu puutarha*, joka julkaistiin vasta vuonna 1995. Helvi Hämäläinen kuvaa sivistyneistöromaneissaan 1930- ja -40-luvun suomalaista sivistyneistöä, jota romaaneissa edustaa kaksi avioparia. Henkilöistä tohtori ja hänen vaimonsa, Elisabet, kuuluvat myös kulttuuriporvaristoon. Tohtori ja hänen vaimonsa Elisabet kieltävät henkisyttä korostavassa elämäntavassaan ruumiillisuuden ja tunteet sekä vitalistiset arvot, mikä ilmenee kaksinaismoralistisuutena ja elämäntavan valheellisuutena.

Tutkin työssäni, miten Elisabetin identiteetti rakentuu ja kehittyy siihen kohdistuvien muutospaineiden alaisuudessa Helvi Hämäläisen sivistyneistöromaanien jälkimmäisessä osassa, *Kadotetussa puutarhassa*. Selvitän työssäni mikä on ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja tohtorin ja Elisabetin parisuhteessa ilmenevien tunteiden merkitys Elisabetin identiteetin rakentumisessa. Kytken Elisabetin identiteetin ja subjektiivisuuden nimenomaan Elisabetin edustaman aikakauden kontekstiin. *Kadotetussa puutarhassa* sivistyneistön ja kulttuuriporvariston henkisyttä korostava elämäntapa joutuu ristiriitaan uusien vitalististen arvojen ja toisaalta myös toisen maailmansodan edustaman ruumiillisuuteen liittyvän raadollisuuden kanssa.

Tutkin myös, millä tavoin patriarkaatin valta vaikuttaa Elisabetin identiteetin rakentumiseen ja miten Elisabet naisena käyttää valtaa aviomiehensä, tohtorin edustaman patriarkaatin vallan sisällä. Elisabetin identiteetin kannalta keskeinen on myös kansallinen kulttuuri ja sen muokkaama Elisabetin edustama isänmaallisuus, laajemmin 1930-luvun kulttuurinen ilmapiiri, jossa keskeisenä vaikutti myös vitalismi, elämää painottava filosofia.

Kiinnitän tutkimuksessani huomiota myös Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* käyttämään kerrontaan, jonka kannalta keskeinen keino on ironia ja psykokerronnan käyttö. Psykokerronnan kautta Hämäläisen kertoja tuo esiin henkilöhahmojen sisäistä puhetta. Myös Hämäläisen romaanissaan käyttämät, erityisesti luontoon liittyvät metaforat ja vertaukset ovat kerronnan kannalta keskeisiä. Ne ilmentävät naisen suhdetta luontoon.

Tutkimuksen teoreettinen kehys liittyy identiteettiä koskevaan tutkimukseen ja feministiseen tutkimukseen. Hyödynnän Stuart Hallin näkemyksiä identiteetistä. Feminististä tutkimusta hyödynnän erityisesti käsitellessäni naisen subjektiivutta, seksuaalisuutta ja ruumista.

Avainsanat: Helvi Hämäläinen, sivistyneistö, identiteetti, subjekti, nainen

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen kohde.....	4
1.2	Tutkimuskysymykset.....	8
2	Ruumiillisuuden kieltäminen	14
2.1	Elisabetin elämäntavan ja ruumiillisuuden ristiriita.....	14
2.2	Ruumiillisuuden hallinta.....	26
3	Seksuaalisuuden rajoittunut toteutuminen	37
3.1	Henkisyiden ihanne seksuaalisuutta rajoittavana tekijänä	37
3.2	Tohtorin Elisabetin seksuaalisen halun torjunta	45
3.3	Elisabetin seksuaalisuus puolisoitten kanssakäymisessä	60
4	Tunteiden kieltämisen seuraukset	68
4.1	Elisabetin kokemus miehensä isäntunteen heräämisestä	68
4.2	Elisabetin tunne miestänsä kohtaan ilman vastavuoroisuutta	82
4.3	Elisabetin moraalit suhteessa hänen tunteenilmaisuuksensa.....	90
5	Lopuksi	96
	Lähteet	98

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen kohde

Tutkimukseni kohteena on Helvi Hämäläisen sivistyneistöromaani vuodelta 1951 *Kadotettu puutarha*, joka julkaistiin vasta vuonna 1995. Teos on jatkoa romaanille *Säädyllyinen murhenäytelmä I-II* (1941), joka julkaistiin ensimmäisen kerran sensuroituna vuonna 1941. Teoksesta oli poistettu neljä lukua, joista tärkeimpinä ”Tiikerililjat” ja ”Klubin jäseniä”. *Säädyllyinen murhenäytelmä I – II:n* vuoden 1981 painokseen on lisätty kolme puuttuvaa lukua. Neljäs puuttuva luku, ”Tiikerililjat”, lisättiin teoksen vuonna 1995 ilmestyneeseen painokseen. Teosta *Kadotettu puutarha* ei julkaistu 1950-luvulla jo *Säädyllyisen murhenäytelmän* aikana tietyille sivistyneistön jäsenille aiheuttaman julkisuuden vuoksi. Koska romaanille *Säädyllyinen murhenäytelmä I-II* muodostaa taustan 1930-luvun aatemaailma, kytken sen jatko-osan *Kadotettu puutarha* samaan taustaan, vaikka kyseinen teos on vuodelta 1951.

Helvi Hämäläinen kuvaa sivistyneistöromaaneissaan 1930- ja -40-luvun suomalaista sivistyneistöä, joita romaaneissa edustaa kaksi avioparia. Henkilöistä tohtori ja hänen vaimonsa, Elisabet, kuuluvat myös kulttuuriporvaristoon. Tohtori samoin kuin hänen vaimonsa ja sisarensa, Naimi, edustavat sukupolvea, joka ihanoi henkisyttä, esteettisyyttä ja humanisuutta pyrkien korostamaan kyseisiä ihanteita elämäntavassaan. Heidän aikakaudelleen on ollut ominaista myös valheellisuus. Tohtorin sisaren, Naimin aviomieheensä, Arturissa, ilmenee sivistyssuvun rappio. Toisaalta Artur ihanoi ruumiillisia, sekä uusia vitalistisia, elämää korostavia arvoja. Tohtori ja hänen vaimonsa, Elisabet kieltävät henkisyttä korostavassa elämäntavassaan ruumiillisuuden ja tunteet sekä vitalistiset arvot, mikä ilmenee kaksinaismoralistisuutena ja elämäntavan valheellisuutena.

Romaaneissa tulee keskeisesti esiin erityisesti yhden päähenkilöistä, Elisabetin vaikeus elämäntapansa toteuttamisessa suhteessa äitiyden ja seksuaalisuuden yhdistämiseen naisen seksuaalisuudelle asetettujen vaatimusten vuoksi. Ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden kieltäminen on kohdistunut erityisesti naisiin, joiden on nähty edustavan tunnetta ja ruumiillisuutta, ja joiden ruumiillisuus ja seksuaalisuus on samastettu nimenomaan suvunjatkamiseen ja äitiyteen. Henkisyys ja rationaalisuus sen sijaan on liitetty miehiin. Toisaalta Elisabet edustaa aviomiehelleen aikakautensa käsitysten mukaisesti henkisyttä ja

tohtorin maailmankuvan mukaisen henkisyiden sekä moraalien ja siveellisyyden vaalijaa perheessään.

Tutkin työssäni miten Elisabetin identiteetti rakentuu ja kehittyy siihen kohdistuvien muutospaineiden alaisuudessa. Selvitän työssäni mikä on ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja tohtorin ja Elisabetin parisuhteessa ilmenevien tunteiden merkitys Elisabetin identiteetin rakentumisessa. Kytken Elisabetin identiteetin ja subjektiivisuuden nimenomaan Elisabetin edustaman aikakauden kontekstiin. *Kadotetussa puutarhassa* sivistyneistön ja kulttuuriporvariston henkisyyttä korostava elämäntapa joutuu ristiriitaan uusien vitalististen arvojen ja toisaalta myös toisen maailmansodan edustaman ruumiillisuuteen liittyvän raadollisuuden kanssa. Henkisten arvojen ja vitalististen arvojen välisen ristiriidan kärjistyminen ilmenee erityisesti naisen ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden kannalta. Tohtorin sisar, Naimi ei kiellä tunteitaan eikä erota rakkaudessaan henkistä ja ruumiillista puolta. Naimi ei toisaalta ole toteuttanut aikakautensa yhteiskunnan naisille asettamaa suvunjatkamisen tehtävää eikä hän näin ollen ole sidoksissa aikakautensa yhteiskunnan naisilta perhe-elämän suhteen edellyttämiin vaatimuksiin. Vaikka Naimi edustaa itsenäisempää elämäntapaa kuin Elisabet, olen valinnut tutkimukseni kohteeksi nimenomaan Elisabetin identiteetin.

Elisabetin elämäntavassa kärjistyvät hänen aviomiehensä, tohtorin ja hänen aikakautensa yhteiskunnan naiselle asettamat vaatimukset kieltää tunteensa sekä ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa naisen elämän ollessa rajattu perheen piiriin. Tohtorin ja Elisabetin elämäntavan kaksinaismoralistisuus kärjistyy tohtorin aviorikoksessa, jonka seuraukset tohtori ja Elisabet peittävät kieltämällä tapahtuneen. Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* tohtorin edustaman käsityksen mukaan hänen tiedostamattoman alueelle kuuluva ruumiillisuutta edustava aviorikoksensa ei edellytä moraalista vastuuta. Kuitenkin hän edellyttää vaimoan kantamaan aviorikoksensa seuraukset ja edustamaan moraalien ja siveellisyyden vaalijaa perheessään. Pekka Tarkka kirjoittaa arvostelussaan Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* tohtorin ja Elisabetin elämäntavasta seuraavasti: ”Koteloitunutta elämää hallitsevat pienipiirteisen ankarat moraalikoodit ja elämänvalhe. Tunteita ei näytetä”. (Tarkka 8.8.1995.)

Tuon tutkimuksessani esiin myös Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* tohtorin sisaren, Naimin aviomiehen, Arturin, korostaman ruumiillisuuteen liittyvän nuoruuden ja voiman sekä tämän

edustaman Kirche, Küche, Kinder¹ -mentaliteetin suhteessa tohtorin ja Elisabetin henkisyttä, mutta toisaalta porvarillisuutta ja perheellisyyttä korostavaan elämäntapaan. Arturin korostamaan ruumiillisuuteen osittain yhdistyvän natsismin ihannoinnille on ominaista pöyhkeilevän miehisyyden ja sukupuolen merkityksen korostaminen sekä naisten näkeminen ainoastaan synnyttäjinä ja äiteinä. Arturin esikuvan, kulttuurikriitikko, esseisti ja matkakirjailija Olavi Paavolaisen vitalististen arvojen ja ruumiillisuuden ihannonin taustalla vaikuttaa Paavolaisen sivistyneistön ja kulttuuriporvariston kaksinaismoralistiseen elämäntapaan kohdistama kritiikki. Kritiikki tuo Arturin hahmon kautta esiin Paavolaisen ruumiillisuuden ihannonin ja osittaisten natsisympatioiden kärjistetyt ilmenemismuodot.

Tutkin myös millä tavoin patriarkaatin valta vaikuttaa Elisabetin identiteetin rakentumiseen ja miten Elisabet naisena käyttää valtaa aviomiehensä, tohtorin edustaman patriarkaatin vallan sisällä. Elisabetin identiteetin kannalta keskeinen on myös kansallinen kulttuuri ja sen muokkaama Elisabetin edustama isänmaallisuus, laajemmin 1930-luvun kulttuurinen ilmapiiri, jossa keskeisenä vaikutti myös vitalismi, elämää painottava filosofia.

Keskityn työssäni tutkimaan ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja Elisabetin ja hänen aviomiehensä parisuhteen osalta tunteiden vaikutusta Elisabetin identiteetin rakentumiseen. En käsittele tutkimukseni analyysiosassa Elisabetin identiteetin muodostaman kokonaisuuden kannalta keskeisiä äitiyttä ja perhettä, isänmaallisia tunteita enkä sodan edustamaan ruumiillisuuteen liittyvää raadollisuutta, koska muuten tutkimuksestani tulisi liian laaja. Jätän näin ollen myös isänmaallisen tunteen ilmaisun yhteyteen kuuluvan tohtorin ja Elisabetin elämäntapaa symbolisoivan puutarhan menetyksen käsittelemieni asioiden ulkopuolelle. Edellä mainittujen Elisabetin identiteetin kannalta keskeisten tekijöiden merkitys on kuitenkin tärkeä ottaa huomioon, kun tuon esiin ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja tohtorin ja Elisabetin parisuhteen osalta tunteiden vaikutuksen Elisabetin identiteetin rakentumiseen.

Hämäläisen tuotanto on laaja ja monipuolinen ja se kattaa yli kolmekymmentä teosta ulottuen 1930-luvulta 1990-luvulle. Hämäläisen varsinainen läpimurtoteos on köyhälistökuvaus *Katuojan vettä* (1935). Hämäläisen lyriikkaa edustavat runonäytelmät ja runokokoelmat, joista kokoelmalla *Sukupolveni unta* (1987) hän voitti Finlandia-palkinnon vuonna 1988. Lisäksi häneltä on ilmestynyt myös satunäytelmiä ja novelleja sekä kaksi

¹ Kirche, Küche, Kinder tarkoittaa suomeksi Kirkko, Keittiö, Lapset.

omaelämäkertateosta. Hämmäläisen romaaneista on tehty kaksi väitöskirjaa, joissa niitä on tarkasteltu osana suurempaa aineistoa. Hämmäläisen lyriikasta on tehty yksi väitöskirja, Marjut Kähkösen *Ei kenenkään veli. Naiskirjailijuuden metaforat Helvi Hämmäläisen lyriikassa* (2004).

Hyödynnän Marjut Kähkösen edellä mainittua väitöskirjaa työssäni, jossa tutkin Helvi Hämmäläisen *Kadotetun puutarhan* Elisabetin identiteetin rakentumista. Metaforat ja vertaukset, joita Helvi Hämmäläinen tutkimukseni kohteena olevassa proosateoksessaan *Kadotetussa puutarhassa* käyttää, ilmentävät mielestäni samalla tavoin naisen suhdetta luontoon kuin Hämmäläisen runokokoelmissaankin käyttämät metaforat. Tuon esiin työssäni miten Hämmäläisen *Kadotetussa puutarhassa* käyttämät metaforat ja vertaukset välittävät Elisabetin identiteetin kannalta keskeisiä ruumiillisuutta, seksuaalisuutta sekä tunteita suhteessa Elisabetin henkisyttä korostavaan elämäntapaan.

Helvi Hämmäläisen lyriikassa ja hänen tuotannossaan yleisemminkin keskeiset vitalistiset arvot ja erityisesti uuden vitalistisen sukupuolimoraalin puolustus naisen seksuaalisuuden kannalta sekä naisen suhde luontoon ovat tärkeitä myös *Kadotetun puutarhan* Elisabetin identiteetin välittymisen kannalta.

Hämmäläiselle luonto on Tuula Hökän mukaan ”suuri vitaali nainen, maitoa pirskuva synnyttäjä”. ”Vastaavasti nainen on osa luontoa” eikä hän näin ollen ”omasta tahdostaan ’luonnonläheisyydestään’ luovu.” (Hökkä 1989, 489–490.) Naiseuden myyttinen luontosuhde ulottuu, kuten Hökkä painottaa, läpi Hämmäläisen lyriikan. Runoilijan myyttinen minäkuva ”osuu lähelle feministisiä ajatuskulkuja naisellisen elementin kulttuuria tasapainottavasta tärkeydestä”. (Hökkä 1989, 492–493.)

Kiinnitän tutkimuksessani huomiota myös Hämmäläisen *Kadotetussa puutarhassa* käyttämään kerrontaan, jonka kannalta keskeinen keino on ironia ja psykokerronnan käyttö. Psykokerronnan kautta Hämmäläisen kertoja tuo esiin henkilöhahmojen sisäistä puhetta. Myös Hämmäläisen romaanissaan käyttämät, erityisesti luontoon liittyvät metaforat ja vertaukset ovat kerronnan kannalta keskeisiä. Tuon esiin miten Hämmäläisen *Kadotetussa puutarhassa* käyttämä ironia ja psykokerronta välittävät Elisabetin ja hänen aviomiehensä, tohtorin tietoisuuden ja tiedostamattoman välisen ristiriidan näiden kieltäessä ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja tunteet henkisyttä korostaessaan.

Kadotetussa puutarhassa voimakkaasti vaikuttavien tekojen seurauksia ja niiden aiheuttamia tilanteita eletään Elisabetin elämäntavan mukaan ”pikkutapahtumien” muodossa. Toisaalta vaikka tohtorin ja Elisabetin perheessä ei varsinaisesti tapahtuisi mitään tai tapahtuminen olisi hidasta, perhe-elämässä vallitseva tilanne heidän kärjistyneen elämäntapansa seurauksena joskus dramatisoituu. Pekka Tarkan (8.8.1995) mukaan Helvi Hämäläisen *Kadotettu puutarha* ”sisältää tunteen ja intohimon draamaa, mutta tapahtumat hidastelevat”.

Hämäläinen käyttää *Kadotetussa puutarhassa* henkilökuvauksen yhteydessä kertojan tai toisen henkilön kuvauksen kohteena olevasta henkilöstä tekemien havaintojen yhteydessä toistuvia luonnehdintoja, kuten toistuvia kuvauksia, metaforia ja vertauksia. *Kadotetun puutarhan* henkilöt tekevät havaintoja myös itsensä ja toisten henkilöiden edustamasta ympäristöstä sekä omasta itsestään liittyen myös henkilön kokemukseen ruumiillisuudestaan. Tuon tutkimuksessani esiin, miten henkilöiden ulkoisen olemuksen ja ympäristön kuvaus yhdistyy henkilöiden heidän sisäisen puheen tasolla esiin tuleviin ajatuksiinsa, jotka osoittavat henkilöiden edustaman esteettisyyttä ja henkisyttä ihannoivan maailman välisen ristiriidan ruumiillisuuden kanssa.

Tuon työssäni esiin miten Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* henkilöistä käyttämien luonnehdintojen – henkilöiden mielen sisäisiin tapahtumiin yhdistyessään – kautta välittyy Elisabetin identiteetti. Pekka Tarkan (8.8.1995) mukaan *Kadotetussa puutarhassa* henkilö, esine, tunne tai ajatus luonnehditaan toistuvan ja selkeän motiivin avulla. Tällöin ne seuraavat kohdettaan tiiviisti, vihjaavat tai toimivat johdatuksena henkilön kuvaukseen. (Tarkka 8.8.1995.) Helvi Hämäläisen sivistyneistöromaanien *Säädylinen murhenäytelmä* ja *Kadotettu puutarha* herättämästä mielenkiinnosta kertovat niiden pohjalta toteutetut teatteri- ja elokuvaversiot.

1.2 Tutkimuskysymykset

Tutkin työssäni miten Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* Elisabetin identiteetti rakentuu ja kehittyy siihen kohdistuvien muotospaineiden alaisuudessa. Selvitän mikä on ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja Elisabetin ja hänen aviomiehensä parisuhteessa ilmenevien tunteiden osuus Elisabetin identiteetin rakentumisessa.

Pohjaan tutkimukseni teoreettiset lähtökohdat identiteettiä koskevaan tutkimukseen ja feministiseen tutkimukseen. Ensisijainen teorialähteeni on kulttuurintutkija Stuart Hallin *Identiteetti*-teos (1999). Stuart Hall erottaa kolme erilaista käsitystä identiteetistä: ensinnäkin

valistuksen subjektin, toiseksi sosiologisen subjektin ja kolmanneksi postmodernin subjektin. Ensin mainittu, valistuksen subjekti perustui Hallin mukaan käsitykseen, jonka mukaan ihmiset olivat keskuksen omaavia, täysin yhtenäisiä yksilöitä. Nämä yhtenäiset yksilöt oli varustettu järjellä, tietoisuudella ja toimintakyvyllä ja heidän omaamansa keskus pysyi olemukseltaan samana yksilön olemassaolon ajan. Minän olemuksellinen keskus muodosti ihmisen identiteetin. (Hall 1999, 21.)

Sosiologisen subjektikäsitteen mukaan subjekti muodostui, kuten Stuart Hall korostaa, ”suhteessa ’merkityksellisiin toisiin’, jotka välittivät subjektille tämän asuttamien maailmojen arvot, merkitykset ja symbolit eli kulttuuriin”. Tämän ”interaktiivista” käsitystä identiteetistä ja minästä edustavan näkemyksen mukaan identiteetti muodostuu minän ja yhteiskunnan keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Subjekti ”muotoutuu ja muokkautuu jatkuvassa dialogissa ’ulkopuolella’ olevien kulttuuristen maailmojen ja niiden tarjoamien identiteettien kanssa”. (Hall 1999, 21–22.)

Postmodernin subjektikäsitteen mukaan subjektista, jolla koettiin aiemmin olevan yhtenäinen ja vakaa identiteetti on, kuten Stuart Hall korostaa, tulossa pirstoutunut. Se ei näin ollen koostu yhdestä, vaan useista identiteeteistä, jotka voivat olla ristiriidassa keskenään tai yhteensopimattomia toisiinsa nähden. ”Identiteetti muotoutuu ja muokkautuu jatkuvasti suhteessa niihin tapoihin, joilla meitä representoidaan tai puhutellaan meitä ympäröivissä kulttuurisissa järjestelmissä.” (Hall 1999, 22–23.)

Modernina aikana keskeiseksi muodostunut uusi käsitys yksilöllisestä subjektista ja tämän identiteetistä edustaa, kuten Stuart Hall korostaa, käsitystä rationaalista, ajattelevasta ja tietoisesta subjektista ja se on tunnettu ”kartesiolaaisena subjektina”. Tämä ”suvereeni yksilö” oli moderniteetin ”subjekti” kahdessa mielessä: ensinnäkin ”järjen, tiedon ja käytäntöjen alkuperänä tai ’subjektina’” ja toiseksi ”hahmona, joka kantoi näiden käytäntöjen seuraukset eli ’subjektoitiin’ niille.” (Hall 1999, 30–32.)

Vaikka *Kadotetun puutarhan* Elisabetin aviomiehen käsitysten mukaan hänen aikakaudelleen ominaisesti naiset edustavat henkisyiden ja rationaalisuuden vastakohtana tunteita ja ruumiillisuutta, niin sekä tohtori että Elisabet edustavat tulkintani mukaan valistuksen rationaalista kartesiolaista subjektia. Myös sosiologinen subjektikäsitte on tärkeä ottaa huomioon tuodessani tutkimukseni analyysiosassa esiin Elisabetin ja jonkin verran myös tohtorin identiteetin kannalta keskeisiä asioita.

Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* tohtorin kartesiolaisena rationaalisen subjektina edustaman käsityksen mukaan hänen tiedostamattoman alueelle kuuluva ruumiillisuutta edustava aviorikoksensa ei edellytä moraalista vastuuta. Kuitenkin hän edellyttää vaimoaan, Elisabetia kantamaan aviorikoksensa seuraukset ja edustamaan moraalin ja siveellisyyden vaalijaa perheessään. Tuon esiin tutkimuksessani mitä vaikutuksia tohtorin edustamalla ristiriitaisella käsityksellä kartesiolaisen subjektin vastuusta tekojensa ja käytäntöjensä suhteen on tohtorin ja Elisabetin aviosuhteeseen ja miten se ilmenee rajoittavuutena Elisabetin identiteetin kannalta.

Stuart Hall tuo esiin viisi yhteiskuntateorian ja ihmistieteiden tärkeää edistysvaihetta, jotka ovat alkaneet vaikuttaa myöhäismoderniteetin kaudella (1900-luvun jälkipuoliskolla) ja joiden seuraus on ollut kartesiolaisen subjektin siirtyminen pois ajattelun keskiöstä. (Hall 1999, 36.) Sovellan teorioita, jotka perustelevat subjektin hajakeskittymistä ja kartesiolaisen subjektin siirtymistä pois ajattelun keskiöstä tarkemmin tutkimukseni analyysiosassa.

Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* tohtorin ja Elisabetin edustaman valistuksen rationaalisen kartesiolaisen subjektin kriisi enteilee subjektin hajakeskittymistä. Vaikka postmoderni subjektikäsitys, jonka mukaan subjekti on pirstoutunut ja koostuu monista identiteeteistä, ei ole Elisabetin identiteetin kannalta keskeinen, postmodernin subjektikäsityksen taustalla vaikuttava subjektin hajakeskittyminen ja sitä perustelevat teoriat sen sijaan ovat keskeisiä myös Elisabetin identiteetin kannalta.

Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* tohtorin ja Elisabetin identiteettien muodostumisen kannalta on tärkeä ottaa huomioon analyysiosassa identiteetin julkinen, sosiaalinen ja yksityinen puoli. Tohtorin ja Elisabetin identiteettien kannalta haasteelliseksi osoittautuu modernin identiteetin kriisi ja sen seurauksena pyrkimys yksilöistyä ja erottautua kollektiivisesta identiteetistä sekä toisaalta edelleen samastua siihen.

Pertti Karkaman (1994, 18–19) mukaan identiteetti muodostuu kolmesta eri osa-alueesta. Yhteiskunnallisen tai maailmankatsomuksellisen identiteetin kautta yksilö tulee osalliseksi julkista yhteiskunnallista toimintaa ja elämää. Sosiaalinen identiteetti eli minuus ilmenee muille ihmisille sosiaalisen kanssakäymisen muotojen ja sosiaalisen elämän kautta. Itseidentiteetti eli itseys syntyy itsereflektion tuloksena. Julkinen identiteetti syntyy laajasti ymmärtäen poliittiseksi kutsutulla alueella. Sosiaalinen identiteetti eli minuus sen sijaan kuuluu eettiselle alueelle. Itseydessä ovat kyseessä elämänfilosofiset ja eksistentiaaliset

ongelmat. Kyse on julkisen, yksityisen ja intiimin alueelle kuuluvasta monimutkaisesta suhteesta.

Tuon tutkimuksessani esiin miten Karkaman edellä määrittelemät identiteetin osa-alueet joutuvat ristiriitaan keskenään Elisabetin ja hänen aviomiehensä, tohtorin henkisyttä korostavan elämäntavan ajautuessa kriisiin. Pariskunta joutuu keskinäisessä suhteessaan ja itsensä kannalta pohtimaan uusien vitalististen arvojen merkitystä ja ratkaisemaan suhteen ruumiillisuuteen, seksuaalisuuteen ja tunteisiin.

Karkaman mukaan modernin identiteetin ongelman vaikeus on siinä, että eri yksilöillä identiteettimuotojen suhteet ovat erilaiset ja vaihtelevat yksilön elämän eri vaiheissa. Lisäksi miesten ja naisten identiteetin muodot ja mahdollisuudet eroavat toisistaan. Modernin yhteiskunnan alkuvaiheessa naisten itseidentiteetti kehkeytyi etupäässä kodin ja yksinkertaisen uusintamisen yksityisessä piirissä ja muotoutui paljolti äitiyden kokemuksen pohjalle. Modernisaation edetessä totunnaiset identiteettimuotojen suhteet kyseenalaistuivat ja naiskirjallisuus on siten ollut mitä suurimmassa määrin naisten identiteettiongelmien tekemistä julkisiksi. (Karkama 1994, 19.)

Perti Karkaman (1994, 19–20) mukaan ihmisyksilöä määrittää sekä yhteisöllisyys (kollektiivisuus) että yksilöllisyys (individuaalisuus), toisin sanoen kyky sekä samastua johonkin että erota siitä. Modernin yksilön identiteetti on jatkuvaa samuuden ja eron kamppailua. Subjektius syntyy näin ollen siitä, miten yksilö niiden suhteen omassa elämässään ratkaisee. Tällöin kysymys on yksilöistymisestä, individuaatiosta, modernin subjektin syntyprosessista. Yksilöistymisessä on siten aina kyse ”yksilösubjektin identiteetistä, eron ja samuuden, affirmaation (myöntämisen) ja negaation (kieltämisen) välisen suhteen ratkaisemisesta”, kuten Karkama (1994, 20) kirjoittaa.

Elisabetin identiteetin kannalta keskeinen on myös kansallinen kulttuuri ja sen muokkaama Elisabetin edustama isänmaallisuus. Kansalliset kulttuurit, joihin me synnymme ovat, kuten Stuart Hall korostaa, modernissa maailmassa yksi kulttuuristen identiteettien keskeisimmistä lähteistä. (Hall 1999, 45.)

Elisabetin identiteetin kannalta keskeistä on ottaa huomioon läntisen eurooppalaisen sivistyneen kulttuurin ja yhteiskunnan vaikutus. Stuart Hallin esiin tuomien käsitysten lähtökohtana on ajatus siitä, että ”länsi” on historiallinen eikä maantieteellinen rakennelma. ”Läntisellä” me tarkoitamme sellaista yhteiskuntaa, joka on kehittynyt, teollistunut,

kaupungistunut, kapitalistinen, maallinen ja moderni.” Sana ’läntinen’ on näin ollen synonyyminen sanan ’moderni’ kanssa. (Hall 1999, 78–79.)

Käytän tutkimuksessani myös käsitettä diskurssi, jolla tarkoitan Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* henkilöiden sisäisessä puheessa sekä konkreettisessa dialogissa ilmenevää puhetta. Tuon esiin *Kadotetun puutarhan* henkilöiden omaksumien diskurssien ja henkilöiden diskursseissaan edustamien näkökulmien kautta miten Elisabetin identiteetti rakentuu.

Havainnollistan tohtorin vaimoonsa, Elisabetiin kohdistamia vaatimuksia ja hänen pyrkimystään määritellä vaimonsa tietynlaiseksi soveltamalla analyysiosassa keinoja, joilla merkityksellistetään ja esitetään ihmisiä ja paikkoja, jotka ovat erilaisia. Käytän tällöin jonkin asian esittämistä tarkoittavaa käsitettä representaatio. Sovellan käsitettä representaatio kielellisellä tasolla ilmenevissä yhteyksissä kirjallisuudentutkimuksellisessa merkityksessä. Keskeisiä ovat Stuart Hallin käsittelemät, stereotyyppistäviksi kutsuttavissa olevat representaation käytännöt. Hallin (1999, 139) mukaan hänen käsittelemiään ajatuksia voidaan soveltaa mm. sukupuolen, seksuaalisuuden ja luokan kaltaisiin erojen ulottuvuuksiin ja tahoihin. Sovellan analyysiosassa myös erilaisia Stuart Hallin tarkastelemia strategioita, joiden avulla voidaan puuttua representaation kentän toimintaan. Näiden strategioiden avulla kielteiset kuvat on mahdollista kyseenalaistaa ja siten muuttaa representaation käytäntöjä positiivisempaan suuntaan. (Stuart Hall 1999, 140.)

Tuon analyysiosassa esiin Stuart Hallin tarkastelemia strategioita soveltamalla miten Elisabet toteuttaa aikakautensa edustamia naisiin liitettyjä stereotyyppisiä. Tarkastelen myös, miten Hämäläinen tuodessaan esiin Elisabetin naisiin liitetuille stereotyypeille vastakkaista käyttäytymistä pyrkii kyseenalaistamaan stereotyyppien edustamia kielteisiä kuvia. Naisiin liitetyt kielteiset stereotyyppit ja toisaalta niille vastakkainen toiminta tulevat tulkinassani esiin Elisabetin antaessa tunteelleen vallan ja kapinoidessaan aviomiehensä ja aikansa yhteiskunnan häneltä edellyttämää moraalinvartijan roolia vastaan.

Tutkin myös millä tavoin patriarkaatin valta vaikuttaa Elisabetin identiteetin rakentumiseen ja miten Elisabet naisena käyttää valtaa aviomiehensä, tohtorin edustaman patriarkaatin vallan sisällä. Sovellan tutkimukseni analyysiosassa myös Stuart Hallin esiin tuomia representaation käytäntöjä, joiden välityksellä merkityksellistetään erilaisuutta ja toiseutta havainnollistaakseni Elisabetin identiteetin rakentumista. Tällöin oleellista on ottaa huomioon se, miten erojen representoiminen yhdistyy kysymykseen vallasta. (Stuart Hall 1999, 152.)

Toinen keskeinen teorialähteeni, Anu Koivusen ja Marianne Liljeströmin toimittama teos *Avainsanat, kymmenen askelta feministiseen tutkimukseen* (1996/2004) sisältää muun muassa artikkelit, joissa määritellään erilaisten feminististen teorioiden näkökulmista nainen, subjekti, seksuaalisuus ja ruumis. Sovellan naista, subjektia, seksuaalisuutta ja ruumista koskevia käsityksiä myöhemmin analyysiosassa, jolloin tarkoitukseni on havainnollistaa niiden avulla Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* Elisabetin identiteetin rakentumista ja kehittymistä. Käytän Elisabetista miehensä vallan alaisuudessa elävänä, puhtauden ja siveyden ihannetta edustavana naisena yleisesti Elisabetin ja hänen aviomiehensä, tohtorin edustaman aikakauden käsityksen mukaista määritettä patriarkaalinen nainen.

Analyysiosassa on tärkeä tuoda esiin myös Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* Elisabetin seksuaalisuuden toteutuminen ja identiteetin rakentuminen hänen aikakautensa yhteiskunnan ja hänen aviomiehensä, tohtorin ihanteen mukaisena. Kyseisen ihanteen mukaista on nimenomaan miehen seksuaalisen tarpeen tyydyttäminen ja toisaalta naisen seksuaalisuuden toteutuminen ja identiteetin rakentuminen miehisen ylivallan alaisuudessa.

2 Ruumiillisuuden kieltäminen

2.1 Elisabetin elämäntavan ja ruumiillisuuden ristiriita

Elisabetin henkisyttä korostava elämäntapa tulee esiin suhteessa tohtorin sisaren, Naimin aviomiehen, Arturin kommenttiin: ”Kirche, Küche, Kinder” (KP 15), jolla miehen on tarkoitus kritisoida tohtorin ja Elisabetin henkisyttä korostavaa, mutta porvarillista elämäntapaa. Artur myös itse ihanoi porvarillista elämäntapaa, johon hänen kohdallaan yhdistyy natsismin oppien mukainen naisten näkeminen ainoastaan synnyttäjinä ja äiteinä. Arturin kommentista välittyy natsismin ihannointi Arturin korostaessa käytöksessään natsismin elkeitä ja sukupuolen merkitystä. Elisabetin henkisyttä korostava elämäntapa ja Arturin edustama Kirche, Küche, Kinder -mentaliteetti joutuvat vastakkain:

Elisabet oli nostanut päänsä, mutta hän ei ollut vastannut mitään. Hänellä oli ollut voimakas tunne kaikesta siitä henkisestä, joka muovasi hänen maailmankatsomuksensa, hänen tapansa omistaa maailma. Hän tunsu tämän henkisyden elämässään niin voimakkaaksi, että se ikään kuin tuolla hetkellä lävisti kuin timantinkovat kirkkaat säteet yksinpä hänen pappilansalinsa jokaisen huonekalun, halvat väripainojäljennökset, sinisen Beethovenin, kaiken. [...] Kaikki hänen ympäristössään oli henkisesti elämisen ihanteen lävistämää: hunajanpunainen tee, aamupuuro – niin, hänen maailmassaan ei käsite Kirche, Küche, Kinder ollut mahdollinen, siellä ei omaksuttu asioita ilman että ne upposivat tuon persoonallisen ihanteen säteilyyn, joka muutti ne toisiksi. (KP 15.)

Henkisyden merkitys Elisabetin maailmankuvan kannalta havainnollistuu Helvi Hämäläisen edellisessä katkelmassa käyttämässä vertauksessa, jonka mukaan Elisabet tuntee maailmankatsomuksensa muovaaman henkisyden elämässään niin voimakkaaksi, että ”se ikään kuin tuolla hetkellä lävisti kuin timantinkovat kirkkaat säteet yksinpä hänen pappilansalinsa jokaisen huonekalun, halvat väripainojäljennökset, sinisen Beethovenin, kaiken” (KP 15). Se, että Elisabetin maailmassa kaikki, jopa porvarillista elämäntapaa materialistisuudessaan edustavat esineet, on henkisesti elämisen ihanteen lävistämää, osoittaa Elisabetin pyrkivän kiistämään henkisen elämäntapansa valheellisuuden. Elisabetin henkisyttä korostava elämäntapa on muodostunut keskeiseksi hänen maailmankatsomuksellisen identiteettinsä kannalta.

Vaikka Elisabetin porvarillinen perheellisyttä korostava elämäntapa edellyttää häneltä suvunjatkamista ja äitiyttä, hän aikakautensa yhteiskunnan ja aviomiehensä odotusten mukaisesti naisena kieltää ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa. Kun Elisabet korostaa sivistyneistön ja kulttuuriporvariston edustajana elämäntapansa henkisyttä, hän kiistää Arturin hänen elämäntapaansa kritisoivan kommentin merkityksen.

Helvi Hämäläinen käyttää edellä olevassa katkelmassa Elisabetin henkisyiden ihanteen esiin tuovaa metaforaa, jonka mukaan kaikki Elisabetin ympäristössä hunajanpunaista teetä ja aamupuuroa myöten on ”henkisesti elämisen ihanteen lävistämää”. Hämäläinen tuo esiin Elisabetin henkisyiden ihanteen myös metaforalla, jonka mukaan Elisabetin ympäristössä ei ”omaksuttu asioita ilman että ne upposivat tuon persoonallisen ihanteen säteilyyn, joka muutti ne toisiksi”. (KP 15) Se, että kaikki Elisabetin ympäristössä on henkisyiden ihanteen säteilyn toiseksi muuttamaa, osoittaa Elisabetin pyrkivän ihanteellistamaan todellisuuden. Edellä olevassa katkelmassa esiin tulevat materiaalisuutta edustavat hunajanpunainen tee ja aamupuuro tekevät ravitsevuudessaan mahdolliseksi elämään kuuluvan ruumiillisuuden. Elisabetin henkisyiden ihanteen ja Elisabetin kieltämän elämään kuuluvan ruumiillisuuden ja materiaalisuuden välinen ristiriita osoittaa hänen identiteettinsä rajoittuneisuuden.

Elisabet pyrkii toteuttamaan henkisyitä korostavaa elämäntapaansa kodin ja perheen piiriin sidottuna. Sen mukainen sukupuolimoraalin toteutuminen osoittautuu haasteelliseksi Elisabetin sosiologisen subjektuuden kannalta identiteetin muodostuessa tällöin minän ja yhteiskunnan keskinäisessä vuorovaikutuksessa (vrt. Hall 1999, 22). Elisabetin maailmankatsomus osoittautuu hänen sosiaalisen ja itseidentiteettinsä kannalta haasteelliseksi sen asettaessa hänen elämäntavalleen rajoituksia.

Toteuttaessaan Arturin kommentin mukaista suvunjatkamisen tehtävää perheen ja kodin piiriin sidottuna Elisabet edustaa ruumiillisuutta ja materialistisuutta. Kuitenkin Elisabet kieltää elämään luonnollisena osana kuuluvan ruumiillisuuden ja pyrkii hallitsemaan toimintaansa subjektina. Tällöin Elisabetin minuuden eheys ja muuttumattomuus joutuvat kyseenalaisiksi. Sen lisäksi että Elisabetin maailmankatsomus on muodostunut rajoittavaksi hänen elämäntapansa kannalta hänen elämäntapansa on muodostunut rajoittavaksi hänen identiteettinsä kannalta.

Hämäläisen edellisessä katkelmassa käyttämät vertaus ja metaforat edustavat Pertti Karkaman mukaan modernismille¹ ominaista sisäistä puhetta, jonka kautta Hämäläinen yleensäkin tuo esiin *Kadotetun puutarhan* henkilöiden ajatuksia ja kokemuksia. Sisäisen puheen kautta esiin tuleva Elisabetin kokemus henkisen maailmankuvansa tärkeydestä osoittaa, ettei hän vielä täysin tiedosta maailmankuvansa rajoittavuutta elämäntapansa ja identiteettinsä kannalta.

¹ Karkaman (1990, 37) mukaan modernismille ovat ominaisia juonen ja tarinan etenemisen keskeyttävät aukot, joissa kuvataan metaforisilla kuvilla henkilöiden ajatuksia, muistoja sekä eksistentiaalisen ahdistuksen tiloja.

Puhtaaksi mielletty aistimus, havainto tai välittömään oivallukseen perustuva tieto elämästä on mahdollista, kuten Pertti Karkama korostaa, ilmaista vain kuvin, mistä on seurauksena sanataiteessa metaforiikan käytön ja merkityksen laajeneminen. Tällöin on kyse sellaisesta, mikä vielä ei ole tullut täysin tietoiseksi. Karkaman mukaan modernistisessa metaforiikassa vielä jäsentymättömän sisäisen puheen voidaan ajatella olevan muotoutumassa kieleksi. (Karkama 1990, 29–30.)

Elisabetin henkisen ja porvarillisen elämäntavan ristiriitaisuuden muodostama rajoittavuus hänen identiteettinsä kannalta tulee esiin myös Elisabetin sisäisen puheen tasolla hänen omaksumassaan diskurssissa. Kiistäessään Arturin hänen elämäntapaansa kritisoivan kommentin merkityksen Elisabet edustaa omassa sisäisen puheen diskurssissaan sivistyneistön ja kulttuuriporvariston näkökulmaa. Se, että Elisabet edustaa Arturille vastakkaista näkökulmaa, osoittaa ”totuuden” hänen edustamastaan elämäntavasta hänelle itselleen ratkeavan hänen ja Arturin edustaman näkökulman välisessä kamppailussa. Kyseisen kamppailun lopputulos taas ratkaisee ”totuuden” Elisabetille Arturin ja Elisabetin välisten näkökulmien välittämästä tilanteesta (vrt. Hall 1999, 101).

Arturin kommentin Elisabetin sisäisen puheen diskurssissa saama merkitys on riippuvainen tilanteesta, jossa Artur esittää sen sekä kyseisen tilanteen taustalla vaikuttavista tekijöistä. Arturin kommentissa tiivistynyt Elisabetin elämäntavan merkitys hänelle itselleen vaikuttaa näin ollen myös Elisabetin subjektiuden merkitykseen. Kielen lakia noudattavat käytännöt tulevat konkreettisiksi, kuten Päivi Kosonen korostaa, puheena, puhuntoina tai puhekäytäntöinä, diskurssina, joilla on mahdollista viitata laajemmin kulttuuriin ja sosio-poliittisiin merkitykselliseksi tekemisen keinoihin. Subjektius on ymmärrettävissä diskursiivisesti tuotetuksi ja näin ollen subjektiutta määrittävät erilaiset subjektipositiot, diskurssit tai merkitsevät käytännöt, joihin kukin yksilö on osallinen. ”Minä” rakentaa siten subjektiposition, joka on ymmärrettävissä kulttuurisesti tunnistettavissa olevaksi ”paikaksi, jonka kieli on antanut subjektille sisäänastumisen mahdollisuudeksi”. Sen sijaan että kokemus ja identiteetti ymmärrettäisiin merkityksen alkuperäksi, ne ymmärretään merkitsevyyden tulokseksi. (Kosonen 1996/2004, 188.)

Elisabet on sivistyneistön ja kulttuuriporvariston edustajana valinnut aikakautensa yhteiskunnan ja aviomiehensä odotusten mukaisen identiteetin. Tämä osoittaa, että kulttuuri muokkaa identiteetin antamalla merkityksen kokemukselle ja tekee näin mahdolliseksi valita yksi subjektiviteetin ilmenemismuoto toisten saavutettavissa olevien joukosta (vrt. Woodward

1997, 15). Se, että Elisabet toteuttaa elämäntapaansa aviomiehensä odotusten mukaisesti, ilmentää, miten me emme ole ainoastaan kulttuurin tarjoamien mahdollisuuksien valikoiman, tarkemmin sanottuna symbolisten representaatioiden, vaan myös sosiaalisten suhteiden rajoittamia (Woodward 1997, 15).

Sekä tohtori ja Elisabet sivistyneistön ja kulttuuriporvariston että Artur rappeutuneen sivistyssuvun edustajana kuuluvat länsimaiseen, moderniin eurooppalaisen valistusajattelun mukaiseen edistyneeseen yhteiskuntaan (vrt. Hall 1999, 78–81). Arturin kommentissa ilmenee Arturin natsismin ihannoiti, jolle on ominaista mahtailevan miehisyyden ja sukupuolen merkityksen korostaminen. Kommentissa kärjistyy 1930-luvun modernin eurooppalaisen edistyneen yhteiskunnan ristiriitaisuus ja ironia tuota modernia yhteiskuntaa kohtaan. Romaanin mieshenkilöt ilmentävät asenteiden kaksijakoisuutta: yhtäältä tohtori kieltää vaimonsa ruumiillisuuden, toisaalta Artur näkee naiset ainoastaan synnyttäjinä ja äiteinä. Henkilöhahmojen edustaman länsimaisen yhteiskunnan kaksijakoisuus todistaa, että lännellä on ollut omat sisäiset ”toisensa” ja että muun muassa naiset on representoitu miehiä alhaisemmiksi (vrt. Hall 1999, 83). Tämä on haastavaa Elisabetin naissubjektiuden ja hänen sukupuoli-identiteettinsä itsenäisen kehittymisen kannalta.

Arturin kommentista ”Kirche, Küche, Kinder” välittyy Arturin esikuvan Olavi Paavolaisen natsismiin ja fasismiin kohdistama osittainen ihailu. Kai Laitisen (1981/1997, 404) mukaan Olavi Paavolaisen matkakirjojen sarjaan eli matkatrilogiaan kuuluvista teoksista huomiota herättää varhainen, puolittain hämmentynyt, puolittain terävästi arvosteleva Hitlerin Saksan kuvaus *Kolmannen valtakunnan vieraana* (1936). Jaakko Paavolaisen (1991, 139) mukaan ”teos ei olisi voinut syntyä ilman yltyvän kritiikin yhdistymistä ihailuun”.

Korostaessaan henkisyyttä ja kieltäessään ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa Elisabet edustaa yhteiskunnallisen luokkansa, sivistyneistön ja kulttuuriporvariston subjektia. ’Subjektin’ luokka on, kuten Louis Althusser (2000, 33) korostaa, oleellinen ideologian kannalta, koska kaikki ideologia tervehtii tai kutsuu konkreettisia yksilöitä konkreettisina subjekteina, subjektin luokan toiminnan kautta.¹

¹ Sovellan Louis Althusserin interpellaatio-teoriaa ainoastaan tässä yhteydessä, jossa interpellaatio tarkoittaa sitä, että ideologia ”kutsuu” yksilöitä konkreettisina subjekteina, subjektin luokan toiminnan kautta (Althusser, 2000, 33).

Elisabetin identiteetti ja subjektius tulee esiin hänen omaksumansa diskurssin tasolla yleisemminkin *Kadotetussa puutarhassa* suhteessa muiden henkilöiden omaksumiin diskursseihin niin ajatusten kuin konkreettisen puheenkin kautta. *Kadotetun puutarhan* henkilöiden omaksumien diskurssien kautta välittyvät heidän ja heidän aikakautensa ideologiat, ja niiden rajoittavuus Elisabetin identiteetin kannalta. Helvi Hämäläisen *Kadotettua puutarhaansa* aiemmassa *Säädyllisessä murhenäytelmässä* kuvaaman ajankohdan ideologiat tulevat Pirjo Vaittisen (1995, 98) mukaan esiin henkilöiden keskusteluissa ja ajatusreferaateissa. Yhteiskunnallinen ja historiallinen ajankuva taas ilmenee parhaiten kerronnan allegorian kautta. Allegorialla Vaittinen tarkoittaa ”kontrapunktisesti yksilötarinoiden pohjalta kerronnan ja kuvakielen välityksellä rakentuvaa mielikuvien luomaa laajaa ja yleistä kerronnan tasoa”.

Pirjo Vaittisen luonnehdinta *Säädyllisestä murhenäytelmästä* pätee myös *Kadotettuun puutarhaan*. Hämäläinen tuo yleisemminkin *Kadotetussa puutarhassa* esiin tohtorin ja Elisabetin sekä muiden henkilöiden keskusteluja ja ajatuksia, joiden kautta välittyvät myös teoksen kuvaaman ajankohdan ideologiat, ja niiden rajoittavuus Elisabetin identiteetin kannalta. Kyseisiä ideologioita edustaa erityisesti Arturin ihannoima natsismi ja siihen yhdistyvä ruumiinkulttuuri sekä toisaalta tohtorin ja Elisabetin edustama humanisuus yhdistyneenä henkisiin arvoihin. Kyseisten henkisten arvojen edellytyksenä on toisaalta porvarillinen perheellisyyttä korostava elämäntapa, mikä toteutuu tohtorin ja Elisabetin edustaman aikakauden yhteiskunnan ja tohtorin Elisabetiin naisena kohdistamana ruumiillisuus- ja seksuaalisuuskielteisyytenä. Toisaalta kyseinen elämäntapa edellyttää Elisabetilta suvunjatkamista ja äitiyttä.

Vaittinen (1995, 98–99) näkee Helvi Hämäläisen *Säädyllisen murhenäytelmän* ensisijaisesti suomalaisen romaanin muotohistorian muutoksen yhtenä tärkeistä teoksista. *Säädyllisen murhenäytelmän* kerronnan muoto ja kieli heijastavat maailmaa, johon kohdistuu kertojan satiiri. Näin ollen teoksen kerrontatapaan liittyy kertojan auktoriteettiin kohdistuvaa salaivaa sekä totunnaisia asenteita ironisoivia piirteitä. Vaittisen näkemys Hämäläisen *Säädyllisen murhenäytelmän* kerronnasta on kuvaava myös *Kadotetun puutarhan* kerronnan suhteen.

Huolimatta siitä, että Hämäläinen kritisoi *Kadotetussa puutarhassa* tohtorin ja Elisabetin kaksinaismoralistista elämäntapaa, hän osoittaa ymmärrystä heitä kohtaan tuodessaan esiin kummankin aviopuolison ristiriitaiset kokemukset elämäntapansa toteuttamisen suhteen. Hämäläisen tohtoripariskuntaa kohtaan osoittama ymmärrys vaikuttaa niin *Kadotetussa*

puutarhassa kuin sitä aiemmassa *Säädyllisessä murhenäytelmässä* tohtorin ja Elisabetin elämäntavan kuvauksesta heijastuvan ironian taustalla. Ironian kautta välittyä Elisabetin identiteetille asetettujen vaatimusten ristiriitaisuus. Ironia samastetaan, kuten Maria Sääntti korostaa, helposti kyynisyyteen ja kylmyyteen. Toisaalta ironia toimii aina myös itseään vastaan. Sääntin mukaan sen yksityiskohtaisuuden ja itsepintaisen ankaruuden, jolla Hämäläisen kertoja kuvaa *Säädyllisen murhenäytelmän* tohtorin ja Elisabetin kulttuuriperheessä tapahtuvaa draamaa, syynä voi olla ainoastaan salainen arvostus ja myötätunto. (Sääntti 1995, 42.) Sama salainen arvostus ja myötätunto heijastuu myös *Kadotetusta puutarhassa* Hämäläisen kertojan kuvauksesta tohtorin aviorikoksen seurauksista ja sodan vaikutuksista pariskunnan elämään.

Maria Sääntin mukaan *Säädyllisen murhenäytelmän* ironian tekee mahdolliseksi ulkoa sisään eläytyvä kertoja. Sääntti jatkaa:

Kirjailija joutuu kohottamaan kertojansa linnuksi, joka tekee alapuolellaan tempoilevasta ihmisnäytelmästä arvioita, tulkintoja ja arveluja samalla syöksähdellen henkilöidensä tajuntaan, ymmärtäen heitä. Hän on ulkona ja sisällä yhtä aikaa. (Sääntti 1995, 42.)

Myös *Kadotetussa puutarhassa* ironian tekee mahdolliseksi kertoja, joka kuvaa tohtoripariskuntaa ja muita henkilöitä ulkopuolelta ja samalla sisältä tuoden esiin näiden käyttäytymisen ja ajatusten välisen yhteyden.

Näkyvä, hyökkäävästi kantaa ottava kertoja yhdistyy, kuten Maria Sääntin mukaan *Säädyllisen murhenäytelmän* tapauksessa kävi, helposti kirjailijaan itseensä. Vaikka kirjailija on laittaessaan teokseen puheliaan kertojan halunnut olla avoimen subjektiivinen, häntä syytetään ylimielisyydestä. Henkilöiden taakse piiloutuva, lakoninen kertoja sen sijaan luo illusion objektiivisesta mimesiksestä, koska kertoja ainoastaan ”näyttää” kuinka asiat ovat. Teos tuntuu tällöin ”kirjoittautuneen kuin itsestään ja kirjailija on syyntakeeton”. Ei voi näin ollen ”syyttää peiliä, jos naama on vino”. (Sääntti 1995, 42.) Myös *Kadotetussa puutarhassa* kertoja kuvatessaan henkilöitä sekä ulkoa että sisältä on kantaa ottava. Sen sijaan yhtyessään henkilöiden sisäiseen puheeseen kertoja edustaa lakonista kertojaa, joka vain ”näyttää” kuinka asiat ovat.

Helvi Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* käyttämä kertoja kuvaa Elisabetin sisäisen puheen kautta Elisabetin itsensä havainnoimana tämän ympäristöä. Kuvauksesta välittyä Elisabetin huonekalujen ja esineiden merkitys hänen elämäntavalleen sekä toisaalta

elämäntavan edustama henkisen ja materiaalisen puolen välinen ristiriitaisuus Elisabetin identiteetin kannalta. Elisabetin henkisen elämän edellyttämiä huonekaluja ja esineitä edustavat pappilansalin kalusteet viittaavat porvarillisiin ihanteisiin yhdistyvään kristilliseen perinteeseen ja kulttuuriin. Halvat väripainojäljennökset ja sininen Beethoven taas viittaavat selkeästi porvarilliseen elämäntapaan liittyvään materiaalisuuteen. Toisaalta Beethovenia esittävän kuvan sininen väri viittaa henkisyteen ja romantiikan ihanteisiin (vrt. Biedermann 1989/1993, 340). Hunajanpunainen tee ja aamupuuro liittyessään jokapäiväiseen elämään edustavat elämän toistuvuutta.

Hämäläinen tuo esiin hunajanpunaisen teen ja sen edustamien perhetraditioiden merkityksen Elisabetille *Kadotetussa puutarhassa* muuallakin. Perhetraditioiden merkitys ja jokapäiväiseen elämään liittyvä toistuvuus osoittavat, että Elisabetin on vaikea luopua identiteettinsä kannalta rajoittavasta elämäntavasta.

Tohtori pitää ala-arvoisena Arturin korostamaa Kirche, Küche, Kinder -mentaliteettia ja miehen korottamista heroiseksi olennoiksi pelkän sukupuolen perusteella. Elisabetkin on hänelle lähinnä ihminen sukupuoliolennon sijaan:

Tohtori liikautti, ja pieni kuuntäplä vierähti pois hänen hihaltaan. Hän vavahti vastenmielisyydestä ajatellessaan että jokin rakentaisi, yrittäisi rakentaa Elisabetin ympärille kehää Kirche, Küche, Kinder. Mikä vastenmielinen, luonnoton asia. Elisabet oli aina ollut hänelle enemmän ihminen kuin nainen. Niin piti olla. Siinä piili joinakin tuokioina tragiikkaa, sillä jokaisen, henkisimmänkin, miehen elämässä on tuo peto, tuo joka niin kuin kuutamoa tuolla ulkona, laahaa itseään hitaasti eteenpäin ja tarttuu kimaltavain pedonkypälin hänen sieluunsa. Se on luonnonvoima, tuhoava, jollei sitä kesytetä. Mutta tohtori pudisti päätään: hän ei olisi tahtonut elää maailmassa, jossa nainen ei ollut ensi sijassa ihminen. Hänen Elisabetinsa, jota hän oli kerran haavoittanut niin syvästi tuon kullankimaltavan pedon kypälän tartuttua hänen elämäänsä, kanto ja säilytti hänen maailmaansa juuri sillä, että hän oli niin traagillisesti enemmän ihminen kuin nainen, sukupuoliolento. (KP 129.)

Se, että tohtori kokee vastenmielisenä Kirche, Küche, Kinder -mentaliteetin vaimonsa yhteydessä, on ristiriidassa sen kanssa, että hän edellyttää vaimoltaan porvarillisen perheihanteen mukaista suvunjatkamista ja äitiyttä tämän elämän ollessa rajattu kodin ja perheen piiriin. Tämä tekee Elisabetin identiteetistä puutteellisen. Toisaalta se, että tohtori näkee vaimonsa enemmän ihmisenä kuin naisena, sukupuoliolentona, osoittaa hänen kieltävän vaimonsa ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden. Se taas tekee tohtorin ja Elisabetin parisuhteen ruumiillisesta puolesta rajoittuneen. Tohtorin kokemus kesyttämättömän luonnonvoiman tuhoavasta vaikutuksesta elämäänsä viittaa hänen aviorikokseensa ja sen seurauksiin.

Tohtorin edellä mainitussa kokemuksessa esiintyvä peto edustaa luontoa ja kuutamoa luonnonilmiötä. ”[L]uonnosta tulee modernia elämännäkemyksiä heijastavassa sanataiteessa uuden elämäkokemuksen metaforinen kuva ja samalla arkielämän kielto” (Karkama 1990, 8).

Helvi Hämäläinen edustaa kulttuuriällymistä hänen kritisoidessaan tohtorin sisäisen puheen ja luontoon liittyvän kielikuvan avulla tohtorin ja Elisabetin porvarillista ja kaksinaismoralistista elämäntapaa. ”Kulttuuriällymistön marginaalinen yhteiskunnallinen asema [...] ilmentää”, kuten Pertti Karkama (1990, 12) korostaa, ”modernin kaupungistuvan yhteiskuntamuodostuman perusambivalenssia ja herkistää siinä tapahtuvalle muuttumiselle”. Kulttuuriällymistön protesti kohdistui aikanaan porvarillisen perheinstituution poroporvarillista perhe-elämää ja elämäntapatyranniaa vastaan sen sisältäessä edeltävän ajan patriarkaalisen perinnön. (Karkama 1990, 15.)

Luontoa edustaessaan petoon vertautuva luonnonvoima viittaa myös tohtorin tukahdutettuihin tunteisiin ja vitalistisiin vaistoihin, jotka hän haluaisi vapauttaa. Hämäläisen tapa tuoda esiin tohtorin kokemus osoittaa, että elämän merkityksen välittymisen kannalta on keskeistä ”kuvakielen voimakas, ekspressionistissävyyinen elämää ja elinvoimaa painottava aspekti” (vrt. Lappalainen 1993, 37).

Tohtorin kokemuksessa heijastuu elämän käsite, joka on nähty tulenkantajien sukupolvelle ominaisen kielenkäytön elementtinä. Käsite liittyy 1900-luvun ”laajempaan, elämäntilfilosofiseen traditioon kosketuksissa olleeseen modernistiseen diskurssiin”. (Lappalainen 1993, 37–38.) Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* tohtorin kokemus luonnonvoiman vaikutuksesta hänen elämäänsä heijastaa vitalistisen ekspressionismin näkemyksiä, joissa elämää korostettiin älyn vastakohtana (vrt. Lappalainen 1993, 38). Vaikka Helvi Hämäläinen kuului tulenkantajia hieman nuorempaan ikäpolveen, hänen varhaistuotantonsa voi Ulla-Maija Juutilan (1999, 178) mukaan liittää samaan modernistiseen diskurssiin.

Helvi Hämäläinen tuo tohtorin ajatuksien kautta esiin modernistisissa teoksissa yleisemminkin käsitellyjä keskeisiä eksistentiaalisia ongelmia. Pertti Karkama toteaa modernismille olevan ominaista, että ”teoksen sisäiseen logiikkaan ilmestyy yhä enemmän aukkoja, joista avautuu syvänäkökulma ihmisen minuuden ja persoonallisuuden eksistentiaalisti ymmärrettyihin alueisiin”. Tällöin ajatteluferaatit ja psykokerronta lisääntyvät ja alkavat viedä yhä suuremman osan tekstistä. Karkaman mukaan näyttää siltä,

että jo 1900-luvun alussa naiset toisaalta arkielämää ja sen tyranniaa lähellä eläessään ja toisaalta ollessaan etäämpänä ajankohdan aatteellisista kiistoista ottivat modernin tilanteen haasteet vastaan ja tavoittivat kirjallisuudessa uusia ratkaisuja ennen miehiä. (Karkama 1990, 39.)

Pyrkiessään hallitsemaan tuhoavaksi kokemansa luonnonvoiman kesyttämällä sen tohtori edustaa vastakkaista näkökulmaa uudelle ihmiskuvalle, jonka välityksellä eurooppalaisessa ajattelussa oli vähitellen alkanut ”horjua uuden ajan filosofian myötä syntynyt kuva yksilöstä itseäänsäatelevänä subjektina”. Tällöin freudilaisella psykoanalyysillä oli merkittävä asema, ja myös ekspressionistit kokivat psykoanalyysin ajatusten mukaisesti, ettei yksilö enää ollut oma herransa. (Lappalainen 1993, 55.)

Tohtori edellyttää vaimonsa – jota hän ei toisaalta hyväksy naisena eikä sukupuoliolentona – säilyttävän miehensä aviorikoksesta huolimatta tämän maailmankuvan. Tämä osoittautuu Elisabetille mahdottomaksi toteuttaa hänen eheän subjektiutensa joutumatta kyseenalaiseksi. Tilanne rinnastuu 1900-luvun alun kulttuurikriisin tematiikassa heijastuneeseen eheän ja kokonaisen subjektin olemassaolon joutumiseen kyseenalaiseksi (vrt. Lappalainen 1993, 65). Toisaalta Elisabetin eheän subjektiuden joutuminen kyseenalaiseksi tekee mahdolliseksi Elisabetin naissubjektiuden ja hänen sukupuoli-identiteettinsä itsenäisen kehittymisen.

Se, että Elisabet kieltäessään miehensä aviorikoksen kieltää toisaalta oman ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa, osoittaa Elisabetin toteuttavan aviomiehensä edustamaa aikakautensa yhteiskunnan mukaista käsitystä naisen roolista. Tämä ilmentää sitä, että sosiaaliset sukupuolet, tarkemmin sanottuna naisten ja miesten roolit rakentuvat biologiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen jakoon perustuvan mallin mukaan ”kulttuuristen ajatusmallien, yhteiskunnallisen kanssakäymisen ja yksilöllisen sosialisoinnin kautta biologisen sukupuolen tulkinnaksi ja määritelmäksi” (vrt. Honkanen 1996/2004, 152).

Vaaliessaan moraalialueita ja siveellisyyttä perheessään ja kieltäessään samalla ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa Elisabet toteuttaa aviomiehensä edustamia aikansa yhteiskunnan ja kulttuurin hänelle naisena asettamia vaatimuksia. Elisabetin identiteetin rakentumiseen vaikuttavat 1800-luvulle pohjautuvat käsitykset naisidentiteetistä. Pertti Karkama (1994, 144–145) tuo esille, miten Snellmanin ajattelussa todellisen identiteetin sallivat naisille ainoastaan perhe ja avioliitto, ja näin ollen ainoa mahdollisuus yksilöistymiseen oli löydettävissä niiden sisältä. Koska naisen olemusta luonnehti vain ero, naisten identiteetti merkitsi naisiin suuntautuvaa ideologista samuuden vaatimusta. Se taas juontui ristiriidasta, joka

traditionaalisen käsityksen mukaan on vallinnut ”kulttuurin ja luonnon, hengen ja aineen, sielun ja ruumiin välillä”. Koska naiset tunnustavat Snellmanin mukaan konservatiivisuutensa takia siveellisen järjestyksen vallan, heidät säädetään siveellisen maailmanhengen vartijoiksi (Karkama (1994, 146).

Naisen elämässä kärjistyvät Pertti Karkaman mukaan länsimaisen kulttuurin ja erityisesti kristillisen tradition käsitykset, joiden mukaan ruumiillisuuden/aistillisuuden ja hengen/kulttuurin välillä ilmenee sovittamaton ristiriita, ja että ruumiillisuus ja seksuaalisuus on näin ollen alistettava jatkuvaan kontrolliin. Naisen ollessa miestä lähempänä luontoa, aistillisuutta, ruumiillisuutta ja seksuaalisuutta, hänet on alistettava patriarkaaliselle ideologiselle logiikalle. 1900-luvun alun ja myöhemmätkin naiskirjailijat ottivat, kuten Karkama korostaa, kyseisen haasteen vastaan ja naiskirjallisuus onkin suurelta osin kiistämisen ja vallan kyseenalaistamisen kulttuuria. (Karkama 1994, 153–154.) Helvi Hämäläinen on ottanut edellä mainitun haasteen vastaan kritisoidessaan tohtorin ja Elisabetin kaksinaismoralistista elämäntapaa.

Helvi Hämäläinen kritisoi tohtorin edustamaa naisen kannalta rajoittunutta käsitystä ihmisestä antaessaan tämän painottaa Elisabetin ihmisyyttä naiseuden sijaan. Toisaalta Hämäläinen osoittaa Elisabetin edustaman toiseuden välityksellä naiseuden uudelleen merkityksellistämisen olevan mahdollista. Se, että tohtori kokee sielussaan olevan pedon myötä haavoittaneensa vaimoan syvästi, osoittaa hänen sallivan luonnonvoiman vaikutuksen elämäänsä. Tohtorin käsityksestä vaimostaan naisena heijastuu hänen käsitteille ”sielu” ja ”ihmisuus” antaman merkityksen rajoittuneisuus naisen kannalta. Hämäläinen kritisoi tohtorin edustamaa ihmiskuvaa, joka kieltäessään hänen ja hänen vaimonsa väliset erot ei anna hänen vaimolleen naisena mahdollisuutta olla itsenäinen yksilö.

Tohtorin ja Elisabetin elämäntavassa kärjistyy myös modernin kriisikysymykseksi muodostunut järkeen perustuvan sivistyksen ja vitaalisen välittömyyden suhde (vrt. Lappalainen 1993, 67). Tohtorin ja Elisabetin identiteetteihin kohdistuu haasteita heidän jouduttuaan elämäntapansa suhteen kriisiin. *Kadotetun puutarhan* ja sitä aiemman *Säädyllysen murhenäytelmän* tohtorin ja Elisabetin sekä tohtorin sisaren, Naimin ja tämän aviomiehen, Arturin aviosuhteessa ilmenee, kuten Helvi Hämäläinen päiväkirjamerkinnöissään korostaa, ”sama perusristiriita [eli] sivistyneen henkisen elämänmuodon ja vitaalisen hallitsemattoman intohimon väistämätön ja sovittamaton konflikti”. (Hämäläinen 1993, 309.)

Artur tuo naurettavuudessaan tohtorin mieleen baijerilaisen metsästäjänpukuun pukeutuneen miehen, jonka hän oli nähnyt Saksassa, kun hänellä oli ollut luentoja vuonna 1924 Göttingenissä. Elisabet kokee yhtyessään miehensä nauruun, että nauru on ruumiillinen tapahtuma:

Elisabet yhtyi miehensä nauruun, hänen hymyssään, vaikka se nosti kuin kummallinen laine, joka liikautti veden pintaa, esiin hänen ikänsä rypyt, oli ujoutta niin kuin aivan nuorena. Hän ei ollut milloinkaan lakannut kuin ujostelemasta omaa nauruaan tai hymyään, kuin olisi siinä joutunut tiedottoman alueelle, missä kaikki ei ollut henkistettyä. Nauru, niin viaton kuin se olikin, oli ruumiillinen tapahtuma. (KP 16.)

Kun edellisessä esimerkissä verrataan Elisabetin hymyä tämän yhtyessä miehensä nauruun laineeseen, joka liikauttaa veden pintaa, sillä viitataan Elisabetin kätkeytyyn seksuaalisuuteen. Elisabetin hymyn esiin tuomat rypyt taas paljastavat hänen luonnollisen ikääntymisensä. Se, että Elisabetin hymyssä on ujoutta niin kuin nuorena, viittaa tohtorin vaimolleen asettamaan neitseellisyyden ja puhtauden vaatimukseen.

Se, että Elisabet ei ole koskaan lakannut ujostelemasta omaa nauruaan tai hymyään, koska hän kokee nauraessaan tai hymyillessään joutuvansa tiedottoman alueelle, missä kaikki ei ole järkipäristettyä, osoittaa hänen pyrkimyksensä hallita ruumiillisuutensa ja sukupuolielämänsä. Kieltäessään ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa sekä toisaalta myös miehensä aviorikoksen Elisabet edustaa patriarkaalista naista, mikä rajoittaa hänen halunsa ja sukupuoli-identiteettinsä muotoutumista. Tämä vaikuttaa Elisabetin naissubjektin ja sosiaalisen sukupuolen muotoutumiseen.

Vaikka vaimo on, kuten Ulla-Maija Juutila (1998, 184) korostaa, tohtorin ja Elisabetin aikakauden sivistyneistön perheissä ollut luterilaisen huoneentaulun hengessä miehensä osa, hän on toisaalta, kuten Juutila tuo esiin siteeraten Helvi Hämäläisen *Säädyllistä murhenäytelmää*, ollut ”paras osa eli se, mikä miehessä oli parhainta” (SM 17). Ulla-Maija Juutila selittää tohtorin naisideaalia seuraavasti:

Naisen seksuaalisuuteen liittyvien pelkojen kääntöpuolelta löytyy patriarkaaliseksi naisideaaliksi kiteytynyt puhtauden ihanne. Se merkitsi naiselle ”luonnon” eli oman seksuaalisuuden kieltämistä. Tätä naisideaalia edustaa myös Elisabet, jossa tyttöäisyys ei ole saanut kehittyä naisellisuudeksi, vaan muuttunut teeskennellyksi elämäntyyliseksi. (Juutila 1998, 184–185).

Tuodessaan esiin, että nimenomaan Elisabet sivistyneistöä edustavana naisena kieltää oman ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa, Helvi Hämäläinen kritisoi sekä *Kadotetussa*

puutarhassa että sitä aiemmassa *Säädyllyisessä murhenäytelmässä* Elisabetin toteuttamaa avomiehensä ja aikakautensa yhteiskunnan häneltä edellyttämää neitseellisyyden ja puhtauden vaatimusta. Lauri Viljanen painottaa esseessään ”Naisen näkökulmasta” naisten osuutta Helvi Hämäläisen sivistyneistöromaanissa *Säädyllyinen murhenäytelmä* ja tulkitsee Päivi Lappalaisen (1993, 204) mukaan, että teoksen satiiri kohdistuu nimenomaan naisiin ja heidän ”säädyllyiseen olomuotoonsa”, ei koko sivistyneistöön. Koska romaani keskittyi yksityisyyden maailmaan, siltä puuttui Viljasen sanoin laajempi yhteiskunnallinen aspekti. Pohjimmiltaan tämä osoittaa, kuten Päivi Lappalainen toteaa, ”haluttomuutta myöntää sitä, että kaivattu vähäinen sivistyneistökuvaus lähti naiskirjailijoiden käsistä ja oli luonteeltaan kriittistä”. Naiskirjailijoiden kriittisyys tuli esille, kuten Lappalainen tähdentää, jo 1930-luvulla Maria Jotunin *Huojuvan talon* käsikirjoituksen yhteydessä teoksen kritiikin lähtiessä sisältäpäin, sivistyneistöavioliiton kuvauksena. (Lappalainen 1993, 204.)

Elisabetin kokemus siitä, että nauraessaan ja hymyillessään hän joutuu tiedottoman alueelle, missä kaikki ei ole järkipäristettyä, ennakoii hänen identiteettinsä jakautumista. Stuart Hall näkee Freudin työssä tapahtuneen tiedostamattoman ”löytymisen” yhtenä tärkeistä 1900-luvun ajattelun ”hajakeskityksistä”, jotka perustelivat kartesiolaisen subjektin lopullisen siirtymisen pois ajattelun keskiöstä. Psykoanalyysin mukaan identiteettimme, seksuaalisuutemme ja halujemme rakenne ovat muodostuneet järkeen verrattuna erilaisen ”logiikan” mukaan toimivien tiedostamattomien psyykkisten ja symbolisten prosessien perustalta. Freudille identiteetti oli näin ollen tiedostamattomien psyykkisten prosessien tuote. (Hall 1999, 38.)

Kieltäessään ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa ja pyrkiessään toteuttamaan neitseellisyyden ja puhtauden ihannetta Elisabet edustaa omaksumansa kasvatuksen sekä aviomiehensä ja aikakautensa yhteiskunnan hänelle asettamien vaatimusten mukaista käsitystä itsestään naisena. Tämä osoittaa, että vaikka Elisabetin identiteetti on jakautunut, Elisabet kokee identiteettinsä yhtenäiseksi. Huolimatta siitä, että subjekti on aina hajonnut tai jakautunut, kuten Stuart Hall (1999, 39) korostaa, se kokee oman identiteettinsä yhtäpitäväksi tai yhtenäistyneeksi.

Se, että Elisabet kokee ruumiillisuuden edustavan tiedostamatonta, osoittaa hänen pelkäävän sen edustamaa identiteettinsä puolta. Kieltäessään ruumiillisuuden osana identiteettiään Elisabetin kokemus identiteettinsä yhtenäisyydestä paljastuu kuvitelluksi. Sen sijaan että identiteetti olisi jotakin, mikä sijaitsisi syntyvässä tietoisuudessa luonnostaan, se on

enemminkin jotain, mikä muotoutuu aikaa myöten tiedostamattomissa prosesseissa. Koska identiteetin yhtenäisyydessä on aina jotain kuviteltua, se on pysyessään epätäydellisenä aina prosessissa muodostuen koko ajan. Näin ollen identiteetistä ei pitäisi puhua jonakin loppuun saatettuna ”oliona”, vaan olisi tarkasteltava identifikaatioita, jotka nähdään jatkuvina prosesseina. Identiteetti nousee siten kokonaisuuden puutteesta, joka ”täyttyy” meidän ulkopuoleltamme niiden tapojen välityksellä, joilla kuvittelemme toisten meidät näkevän. (Hall 1999, 39.) Elisabetin identiteetti muokkautuu hänen sisäistämäänsä hänen aikakautensa ja hänen aviomiehensä hänelle asettamia odotuksia vastaavaksi. Elisabetin identiteetin edustama kokonaisuus ”täyttyy” hänen kokemiensa tilanteiden mukaiseksi.

Vaikka Elisabet korostaa henkisyttä ja kieltää aikakautensa ja aviomiehensä, tohtorin hänelle asettamien vaatimusten mukaisesti ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa, hänen porvarillinen perheellisyttä korostava elämäntapansa edellyttää häneltä suvunjatkamista ja äitiyttä. Toisaalta tohtori on itse syyllistynyt aviorikokseen. Elisabet pyrkii toteuttamaan henkisyttä korostavaa elämäntapaansa kodin ja perheen piiriin sidottuna. Sen mukainen sukupuolimoraalin toteutuminen osoittautuu haasteelliseksi Elisabetin identiteetin kannalta.

Elisabetin henkisyttä korostava elämäntapa on muodostunut keskeiseksi hänen maailmankatsomuksellisen identiteettinsä kannalta. Elisabetin maailmankatsomus osoittautuu hänen sosiaalisen ja itseidentiteettinsä kannalta haasteelliseksi sen asettaessa hänen elämäntavalleen rajoituksia.

Huolimatta siitä että tohtori sallii itselleen ruumiillisen kokemuksen mahdollistavan luonnonvoiman vaikutuksen elämäänsä hän ei toisaalta hyväksy vaimoan naisena eikä sukupuoliolentona. Tämä osoittautuu Elisabetille mahdolliseksi toteuttaa hänen eheän subjektiivensa joutumatta kyseenalaiseksi. Toisaalta Elisabetin eheän subjektiivuden joutuminen kyseenalaiseksi tekee mahdolliseksi Elisabetin naissubjektiivuden ja hänen sukupuoli-identiteettinsä itsenäisen kehittymisen.

2.2 Ruumiillisuuden hallinta

Elisabet kokee heillä tilapäisesti asuvan Arturin ja Naimin aiheuttavan ongelmia, koska hänen ja hänen aviomiehensä makuuhuoneen on nyt koko ajan oltava yhteinen:

Oli aina ollut sellaista ruumiillista, jokapäiväistä, jota he eivät olisi halunneet jakaa. Oli sellaisinkin aikoina, joihin ei ollut mitään vaikeuksia, silti ollut noita eristäytymisen kausia. Ja vanhemmiten, Elisabet, huokasi, hän kaipasi kipeämmin eristymisen mahdollisuutta. Sellaisina aikoina oli tohtorilla ollut tapana nukkua

työhuoneensa sohvalla, ei eripuraisuuden merkiksi, Elisabet oli vain saattanut kantaa hänen vuodevaatteensa sinne erikoisen ujosti ja lempeästi hymyillen. Siitä ei ollut puhuttu. Tämän harmin hän nyt nieli sanattomasti, koska se nähtävästi ei esiintynyt hänen miehensä maailmassa. (KP 16.)

Tohtori ja Elisabet pyrkivät aikakautensa yhteiskunnan heille asettamien odotusten mukaisesti elämänsä ja erityisesti ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa hallintaan. Se, että Elisabet kiistää aviomiehen tavan nukkua työhuoneensa sohvalla johtuvan eripuraisuudesta, kertoo Elisabetin iän myötä tulleesta tarpeesta olla välillä yksin. Kyse on Elisabetin oman identiteetin, sen tarpeiden ja halujen vahvistamisesta. Pyrkiessään hallitsemaan ruumiillisuuttaan ja seksuaalisuuttaan ja kieltäessään sukupuolielämänsä Elisabet kieltää myös miehensä aviorikoksen, sen että tohtorilla on avioliiton ulkopuolella syntynyt tytär, Maaret.

Tohtorin ja Elisabetin elämäntapa joutuu kriisiin heidän pyrkiessään aikakautensa yhteiskunnan heiltä edellyttämän kurinalaisuuden mukaisesti kieltämään ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden elämässään. Tohtorin ja Elisabetin identiteetit joutuvat näin ollen muutoksenalaisiksi, mikä enteilee heidän identiteettiensä ja subjektiviteettiensa hajakeskitystä. Aiemmin mainitun freudilaisen hajakeskityksen ohella sellaisena voidaan Stuart Hallin mukaan nähdä ranskalaisen filosofin ja historioitsijan Michel Foucault'n tutkimuksissaan hahmottama 1900-luvun alussa täyden voiman saanut uusi valtatyyppi, jota hän nimittää ”kurinpitovallaksi”. Liittyessään säätelyyn, valvontaan ja hallintaan kurinpitovallalta kohdistuu yhtäältä kokonaisuun väestöihin ja toisaalta yksilöön ja ruumiiseen. Kurinpitovallan tavoitteena on saattaa yksilöiden elämä kokonaisuudessaan sukupuolisine käytäntöineen ja perhe-elämineen aiempaa tiukemmin kuriin ja valvontaan. Kurinpitovallan perustavoitteena on näin ollen tuottaa ”ihmisolento, jota voidaan kohdella ’mukautuvana ruumiina’”. (Hall 1999, 41–42.¹)

Se, että Elisabet on saattanut kaivatessaan eristymisen mahdollisuutta kantaa aviomiehensä vuodevaatteet tämän työhuoneen sohvalle hyväksyen puhumattomuuden harmin, osoittaa Elisabetin edustavan aviomiehensä vallan alaisuudessa elävää patriarkaalista naista, mikä rajoittaa hänen halunsa ja sukupuoli-identiteettinsä muotoutumista. Toisaalta Elisabet on

¹ Hall lainaa tässä Herbert L. Dreyfusin ja Paul Rabinowin teosta *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (1982).

myös toimiva subjekti, joka osoittaa omaa haluaan ja tahtoaan kantaessaan aviomiehensä vuodevaatteet pois.

Vaikka tohtorin ja Elisabetin edustama kulttuuriporvaristo edustaessaan henkisyttä kieltää ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden sekä niitä edustavan fyysisen ja aistillisen nautinnon, niin sekä tohtorin että Elisabetin ristiriitainen kokemus sukupuolielämästään osoittaa heidän pyrkivän vapautumaan elämäntapansa heille asettamista rajoituksista. Ristiriitaisuus heijastaa aikakauden kulttuurille yleisesti ominaista kapinointia ja tarvetta vapautua yhteiskunnan ihmisille asettamista vaatimuksista. Seksuaalisuuden ja ruumiillisuuden avulla muutosta ja uutta etsineen kapinoinnin tavoite oli ruumiin ja tunteiden vapauttaminen. Ruumiista haluttiin näin ollen tehdä hyväksyttävä murtamalla siihen liittyneet sosiaaliset tabut ja normit. (Hapuli 1995, 63.)

Ajatteltuaan tilannetta, jossa hän joutuisi jatkuvasti jakamaan makuuhuoneen miehensä kanssa Elisabet siirtyy puhumaan Maaretista, miehensä aviorikoksen hedelmästä:

– Maaret, sanoi Elisabet punastuen ajatusyhtymää, joka vei hänet puhumaan, makuukamaritilannetta ajatteltuaan, harharetken hedelmästä, ja sanoen pienen Elisabet-moraalinsa saneleman syyllisyydentunnon vuoksi erikoisen sydämellisesti ja pehmeästi: – Maaret oli kerännyt orjanruusuja ja pikkukädet olivat täynnä riipamia, mutta hän oli kerännyt silmuoksat minulle, kun tulin, huolimatta siitä että ne pistelivät. Hän on niin hellittämätön jotain yrittäessään. (KP 16–17.)

Elisabetin miehelleen esittämästä kommentista välittyi se, että hän tajuaa Maaretin äidin miehessään herättämät muistot. Kun Elisabet toteaa ”pienen Elisabet-moraalinsa saneleman syyllisyydentunnon vuoksi erikoisen sydämellisesti ja pehmeästi” Maaretin keränneen hänelle orjanruusuja viitaten samalla tämän hellittämättömyyteen, hänen toteamuksestaan välittyi ironia hänen ja hänen miehensä makuukamaritilannetta kohtaan. Elisabetin miehelleen esittämästä kommentista heijastuu myös Elisabetin miestänsä kohtaan tuntema mustasukkaisuus Maaretista, joka ei ole hänen biologinen tyttärensä. Maaretin Elisabetille keräämien orjanruusujen yhteydessä esiintyvä sana ”orja” viittaa tohtorin ja Elisabetin elämäntavan kahlitsevuuteen. Maaretin hellittämättömyys hänen poimittuaan orjanruusuja ja kerättyään silmuoksat Elisabetille huolimatta siitä että ne pistelivät osoittaa hänen tuntevan kiintymystä niin tohtoria kuin Elisabetiakin kohtaan, jotka molemmat ovat hänen vanhempiaan. Silmuoksat merkitsevät Maaretin puhkeavaa elämää, joka tuo myös tohtorin ja Elisabetin kuihtuneeseen yhteiselämään uutta elämää.

Elisabetin toteamuksesta välittyvä ironia osoittaa hänen kokevan kyseisen tilanteen luonnottomana. Samalla se viittaa Elisabetin identiteettiin kohdistuviin muospaineisiin. Kyseiset muospaineet heijastuvat hänen konkreettista puhetta edustavassa diskurssissaan.

Elisabet pyrkii hänen ja aviomiehensä välisessä keskusteluyhteydessä antamaan itsestään kuvan miehensä aviorikoksen suhteen anteeksiantavana ja käyttäytymään sen mukaisesti. Toisaalta Elisabetin aviomiehelleen esittämästä kommentista välittyy ironiaa myös Maaretin niin tohtoria kuin Elisabetiakin kohtaan osoittamaa kiintymystä kohtaan. Se taas osoittaa Elisabetin itsestään aviomiehelleen antaman kuvan ja hänen identiteettinsä kuvitteellisuuden, mistä aiemmin oli puhe.

Pyrkiessään peittämään puhediskurssissaan syyllisyydentuntonsa makuukamaritilanteen ajattelemisen suhteen Elisabet altistaa itsensä itsepetoksellisudelle. Tämä ilmentää sitä, että vaikka ihminen saattaa haluta uskoa olevansa mukava henkilö kun hän pyrkii heittämään verhon vähemmän miellyttävien piirteiden ylle, monet kuvitelmien/fantasioiden, tarkemmin sanottuna jäljiteltävien ja realisoitavien minäkuvien edustamat mukaelmat itsestä, vaikkakaan eivät suorastaan väärät, ovat alttiita itsen itsepetoksellisille taipumuksille (vrt. Fludernik 2007, 261).

Tuodessaan esiin tohtorin ja Elisabetin makuukamaritilanteen luonnottomuuden Helvi Hämäläinen osoittaa heidän elämäntapansa kaksinaismoralistisuuden. Elisabet on sovitettuaan miehensä aviorikoksen hyväksyttävän, ulkonaisesti moitteettoman ja kunniallisen rajoihin torjunut epäjärjestyksen sekä säilyttänyt avioliittonsa ja perheensä. Tohtorin ja Elisabetin kielteinen suhtautuminen ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen ja sen johtaminen tohtorin aviorikokseen heijastaa heidän alastomuuden pelkoaan. Tämä pelko osoittaa heidän sivistyneistön edustajina vieraantuneen luonnosta. Luonnosta vieraantumisen seurauksena tohtori päädyttyään aviorikokseen ja edellyttäessään vaimoiaan kieltämään hänen aviorikoksensa kieltää nimenomaan vaimonsa ruumiillisuuden. Näin ollen tohtorin ja Elisabetin aviosuhteessa ei voi toteutua myöskään sukupuolten välinen tasa-arvo. Tämä on rajoittavaa Elisabetin halun ja hänen sukupuoli-identiteettinsä itsenäisen kehittymisen kannalta.

Helvi Hämäläisen tohtorin ja Elisabetin edustamaan porvariston kaksinaismoralistiseen elämäntapaan kohdistama kritiikki rinnastuu Olavi Paavolaisen *Nykyaikaa etsimässä* -teoksessaan (1929) esittämiin näkemyksiin. Kritikoidessaan entisiä arvoja Paavolainen Ritva Hapulin (1995, 66) mukaan syytti 1800-luvulla valta-aseman saavuttanutta porvaristoa

kaksinaismoraalista. Porvariston ruumiillisuuden vastaisuus salli sen johdettua sekä alastomuuden kammoon että kaksinaismoraaliin harjoittaa kunniallisen ulkokuoren takana millaisia paheita tahansa.

Ajatellessaan, että hänen on ollut vaikea hankkia teetä, jota hänen miehensä juo, Elisabet muistaa miehensä parempina aikoina osoittaneen saituuden ja tahtoo poistaa kyseisen ajatuksen korostaen kotinsa ilmapiirin puhtautta:

Hän tahtoi pyyhkiä pois tuon ajatuksen... ilma näiden seinien sisäpuolella oli puhdas ajatuksissa, sanoissa ja teoissa, sanoi hän toisinaan puristaessaan kämmeniään yhteen sormet jäykänsuorina, niin kuin oli poikien huoneen teeskennellyssä väripainokuvassa, joka esitti nuorta Samuelia. Se periytyi pappilasta eikä sitä voinut hävittää, vaikka pojat olivat alkaneet nuorukaisikään tultuaan vainota näitä väripainokuvia, joiden jokaisen olemassaololle oli tunteellinen selitys [...] (KP 12.)

Hämäläinen kirjoittaa esimerkissä siitä, että Elisabet tahtoo ”pyyhkiä pois” negatiivisena kokemansa ajatuksensa miehensä parempina aikoina osoittamasta saituudesta. Se, että Elisabet korostaa ilman kotinsa seinien sisäpuolella olevan puhdas ajatuksissa, sanoissa ja teoissa, osoittaa Elisabetin puhtauden vaatimuksen ehdottomuuden. Tuo ehdottomuus on ristiriidassa sen kanssa, että Elisabet kieltäessään miehensä aviorikoksen kieltää myös miehensä teon kotia likaavan vaikutuksen. Tohtorin ja Elisabetin ruumiillisuuden kieltävä elämäntapa on puhtauden vaatimuksen suhteen valheellinen tohtorin ajaututtua aviorikokseen. Se, että Elisabet kieltäessään miehensä aviorikoksen kieltää myös oman ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa, ei tee mahdolliseksi Elisabetin sukupuoli-identiteetin luonnollista ja tasa-arvoista kehittymistä.

Kertojan välittämän Elisabetin sisäisen puheen kautta paljastuu ironia tämän puhtauden vaatimuksen ehdottomuutta kohtaan Elisabetin kieltäessä miehensä aviorikoksen. Ironian kautta välittyy Elisabetin identiteetille asetettujen vaatimusten ristiriitaisuus. Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* käyttämä ironia edustaa ironialle ominaista ”kaksiäänisyyttä”, jollaiseksi feministiset kerronnan tutkijat ovat ironiaa kutsuneet Jane Austenin kuuluisan ironian yhteydessä. Niin Hämäläisen kertojalle *Kadotetussa puutarhassa* kuin Austeninkin kertojille on tyypillistä luoda ilmauksia, jotka näyttävät merkitsevän jotakin muuta kuin nimenomaan sitä mitä on sanottu. Molemmilla kertojilla yksi ääni lausuu ilmaisun kirjaimellisen merkityksen toisen, sisäisen äänen ironisoidessa kirjaimellisen merkityksen. (Vrt. Warhol 2012, 40.) Tämä tulee esiin *Kadotetussa puutarhassa* edellisessä esimerkissä erityisesti seuraavassa Elisabetin sisäistä puhetta edustavassa lauseessa: ” [...] ilma näiden

seinien sisäpuolella oli puhdas ajatuksissa, sanoissa ja teoissa [...]” (KP 12). Lauseessa Elisabetin toteamusta edustava ääni lausuu kirjaimellinen merkityksen, kun taas toinen, sisäinen ääni ironisoi kirjaimellisen merkityksen, jonka mukaan kaikki Elisabetin kodissa, niin ajatuksissa, sanoissa kuin teoissa on puhdasta.

Kun Hämäläisen kertoja kuvaa Elisabetin sisäisen puheen välityksellä Elisabetin näkökulmaa korostaen miten tämä puristaa kämmeniään yhteen sormet jäykänsuorina niin kuin on hänen poikiensa huoneen teeskennellyssä väripainokuvassa, hän osoittaa Elisabetin tajuavan väripainokuvan teennäisyyden. Elisabetin itsestään tekemä havainto tuo hänen korostaessaan henkistä elämäntapaansa esiin hänen kokemuksensa puhtauden vaatimuksensa ristiriitaisuudesta suhteessa tohtorin aviorikoksen edustamaan ruumiillisuuteen. Se, että väripainokuva periytyy pappilasta viittaa Elisabetin lapsuudenkodin pappilan edustamiin kristillisiin perinteisiin ja niiden mukaisiin puhtaudenvaatimuksiin, joita Elisabet pyrkii elämäntavassaan toteuttamaan. Se taas kertoo siitä, että Elisabet ei pysty irtautumaan perinteistä. Tämä paljastaa Elisabetin sisäisen puheen välittäjänä toimivan kertojan äänen ironian Elisabetin puhtaudenvaatimuksen teennäisyyttä kohtaan. Hämäläisen kertoja pakottaa näin ollen itsensä lavastamaan kaksiäänisyyden (vrt. Warhol 2012, 40).

Korostaessaan Elisabetin sisäisen puheen kautta tämän näkökulmaa ja kritisoidessaan samanaikaisesti tämän puhtaudenvaatimuksen teennäisyyttä Hämäläisen ironinen, kaksiääninen kerronta on Austenin tapaan intiimisti sidottu molemmille tunnusomaisen vapaan epäsuoran esityksen käyttöön. Hämäläisen kertoja käyttää näin ollen samalla tavalla kuin Austenin kertoja henkilöiden omia sanoja heitä vastaan molempien kertojien liikkeessä saumattomasti näkemystensä ja henkilöiden ajatusten tai ilmausten välillä (vrt. Warhol 2012, 41).

Elisabetin päässä risteilee hänen pappilasta perimänsä väripainokuvan taustaan ja hänen esikoispoikansa, Pekan, toteamukseen oikeiden taideteosten puuttumisesta liittyviä ajatuksia. Kaataessaan uuden hunajan punaista teetä miehelleen hän ajattelee, kuinka vaikeaa sen hankkiminen on. Elisabet toteaa miehelleen luomiensa värähtäessä aamun olevan onnellinen: ” – Tämä on onnellinen aamu, hän sanoi äkkiä koettaen äänensä hiljaisuudella ja pehmeydellä korostaa sanomansa sisäistä merkitystä.” (KP 13) Kun Elisabet korostaa aamun onnellisuuden osoittavan toteamuksensa sisäistä merkitystä, hän pyrkii todistamaan hunajanpunaisen teen merkityksen elämäntapansa kannalta.

Hämäläisen kuvaus Elisabetin luomien värähtämisestä osoittaa hunajanpunaisen teen merkityksen Elisabetin samanaikaisesti esteettiselle ja henkisel­le sekä porvarilliselle elämäntavalle. Hämäläinen kuvaa Elisabetin ohuiden luomien värähtä­mistä usein muuallakin *Kadotetussa puutarhassa* vastaavissa yhteyksissä korostaessaan hunajanpunaisen teen juomisen kaltaisten traditioiden merkitystä Elisabetille tai tuodessaan esiin Elisabetin kainouden epäaitouden. Tällöin Hämäläisen tapa kuvata Elisabetia toimii toistuvana motiivina. Toisaalta värähtelevät luomet toimivat myös metonymiana Elisabetin esteettiselle, henkisyttä korostavan elämäntavan ilmenemiselle. Elisabetin ulkoinen kuvaus, jota värähtelevät luomet edustavat, tuovat esiin Elisabetin ruumiillisuuden kieltävän elämäntavan luonnottomuuden ja epäaitouden. Kyseinen elämäntapa ei tee mahdolliseksi Elisabetin identiteetin kehittymistä kokonaisvaltaiseksi.

Vaikka tohtori tajuaa vaimonsa äänensävy­n, hän toisaalta tuo eleillään esiin kiusaantuneen mutta kohteliaan asenteensa, joka hänellä on sisarensa ja tämän aviomiehen oleskelun suhteen perheessään. Vaikka tohtori ei koe sisartaan perhepiirissään vieraana, hänen mielestään hänen sisarensa on kuin viinit, joita hän on joskus nauttinut viiniseuduilla. Kyseisissä viineissä on tohtorin mukaan sakkaa eivätkä ne ole aivan kirkkaita. Toisaalta tohtorin mielestä hänen sisarensa edustaman viinin sakka ei ole epäpuhtautta moraalisesti, vaan väkivallan jäljiltä synty­nyttä.

Elisabetin sanaan ”puhdas” liittämä merkitys muodostuu ehdottomuudessaan suhteessa vastakohtaansa ”likaiseen”, jota hän toisaalta ei myönnä miehensä aviorikoksen edustavan. Miehen aviorikoksen ja prostituutionhan katsottiin 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa tuovan ”likaa” puhtaaseen naisen maailmaan, kotiin ja siten paradoksisesti tuovan ”lian” kodin maailmaan. (Ks. Lappalainen 2000, 186–192.)

Se, että tohtori kieltää aikakautensa yhteiskunnan edustamien käsitysten mukaan vaimonsa ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden, ja edellyttää tältä ehdotonta puhtauden vaatimusta kodissaan, ovat johtaneet tohtorin aviorikokseen. Elisabetin sanaan ”puhdas” liittämä merkitys sen muodostuessa ehdottomuudessaan suhteessa vastakohtaansa ”likaiseen” tuo esiin tohtorin ja Elisabetin edustaman sivistyneistön ja kulttuuriporvariston elämäntavassaan korostamien ”puhtaan” ja ”likaisen” edustamien asioiden väliset merkityserot. Pitäessään epäpuhtaana elämään luonnollisena kuuluvia asioita Elisabet yksinkertaistaa sanalle ”puhdas” antamansa merkityksen. Sen lisäksi että merkitys riippuu vastakohtien välisestä erosta, binaariset vastakohtaparit ovat, kuten Stuart Hall (1999, 153–154) huomauttaa, ”tärkeitä,

koska ne vangitsevat maailman moninaisuuden joko-tai -ääripäihinsä”. Sen vuoksi ne ovat myös yksinkertaistava merkitysten tuottamisen tapa.

Helvi Hämäläisen käyttämä ilmaus, jonka mukaan Elisabet tahtoo ”pyyhkiä pois” negatiivisena kokemansa ajatuksensa aviomiehensä parempina aikoina osoittamasta saituudesta, viittaa myös Elisabetin tarpeeseen ”pyyhkiä pois” miehensä aviorikos. Elisabetin edustama kulttuurinen identiteetti häiriintyy hänen negatiivisina kokemuksiensa ajatustensa ja miehensä aviorikoksen esiinnyttyä hänen kotinsa piirissä. Ummistettuaan aikanaan silmänsä miehensä aviorikoksen suhteen Elisabet on toisaalta halunnut palauttaa asiat järjestykseen ja puhdistaa kotinsa ilmapiirin. Elisabetin kulttuurisen identiteetin häiriintymistä ja toisaalta minän ja identiteetin altistumista muutokselle havainnollistaa se, miten minä sosiologisen subjektikäsitteilyn mukaan ”muotoutuu ja muokkaantuu jatkuvassa dialogissa ’ulkopuolella’ olevien kulttuuristen maailmojen ja niiden tarjoamien identiteettien kanssa” (vrt. Hall 1999, 22). Sitä, että Elisabet on palauttanut asiat järjestykseen ja puhdistanut kotinsa ilmapiirin, puolestaan selittää se, miten identiteetti sosiologisen subjektikäsitteilyn mukaan toisaalta vakauttaa subjektit ja niiden asuttamat kulttuuriset maailmat tehden kummastakin vastavuoroisesti sekä yhtenäisempiä että ennustettavampia (vrt. Hall 1999, 22).

Helvi Hämäläisen *Säädyllysen murhenäytelmän* tohtorin ja Elisabetin perheessä kaikki on, kuten Maria Sääntti korostaa, ”kehystettyä, siloteltua ja silitettyä”. Puhtaan ja likaisen raja on myös selvästi määritelty. Koska Elisabetille oman elämänmuodon säilyttäminen sellaisenaan on tärkeää, kulissi on muodostunut hyvin rakkaaksi, osaksi minuutta. Kulissiin liittyvät mm. jokapäiväinen kukkien kastelu, teen juominen hunajan kera sekä klassista musiikkia edustavan sievän kappaleen soittaminen pianolla ja viululla. Intohimoista Chopinia ja pianon päällä koristeena olevaa luonnon ja rakkauden jumalan instrumenttia edustavaa huilua ei soiteta Elisabetin ”perheumpiossa”. (Sääntti 1995, 42.)

Tohtoripariskunnan kehystetty ja siloteltu elämänmuoto tulee esiin myös *Kadotetussa puutarhassa*, myös tuota elämänmuotoa edustavat toistuvat askareet ja traditiot, kuten teen juominen hunajan kera. Vaikka tohtorin ja Elisabetin perheessä vältetään heidän useimmin intohimoiseksi kokemaansa Chopinia, Elisabet soittaa nimenomaan Chopinin cis-mollivalssin Arturin aiheuttaman epäpuhtauden tunteen karkottamiseksi: ”Elisabet painoi alas silmäluomensa jotka värähtelivät herkkinä ja sinisinä, ja karkottaakseen Arturin aiheuttaman epäpuhtauden tunteen hän istuutui pianon ääreen ja soitti Chopinin cis-mollivalssin.” (KP 11) Lainauksessa esiintyvät aiemmin mainitut värähtelevät luomet tuovat esiin Elisabetin

kainouden epäaitouden. Elisabetin silmäluomien sinisyys ilmentää esiintyessään Elisabetin esteettisen ja henkisyttä korostavan elämäntavan yhteydessä sitä, miten sininen väri psykoanalyttisen tulkinnan mukaan voi viitata henkisyyteen. Toisaalta Elisabetin silmäluomien sinisyys ilmentää tohtorin vaimoltaan edellyttämää neitseellisyyden ihannetta, jonka taustalla vaikuttavassa kristillisessä perinteessä sininen on Neitsyt Marian väri (ks. esim. Biedermann 1989/1993, 340). Elisabetin kehystetty ja siloteltu elämänmuoto osana hänen minuuttaan antaa hänen kokonaisidentiteetilleen pysyvyyttä, mutta osoittautuu toisaalta rajoittavaksi Elisabetin identiteetin kehittymisen kannalta.

Arturin korostaman ruumiillisuuden ja sodan yhteydessä edustaman natsismin ilmentämän vallantahdon taustalle kätkeytyy tohtorin ja Elisabetin edustaman porvariston elämäntavan materiaallinen ja ruumiillinen puoli:

Ja Elisabet pudisti päätään tuoksulle ja sanoi että siinä oli jotain epäpuhdasta. Se todellakin toi hänen mieleensä suurkaupungit joiden jalokivivälkkeisessä yössä Artur oli kulkenut nautinnosta toiseen, ruumiillisesta nautinnosta. Ja tämän kaiken keskellä Elisabet pudisti päätään nähdessään miehensä työpöytänsä ääressä ja koskettaessaan telineellä olevaa maapalloa, jonka sinistä, ruskeata ja viheriää karttapintaa peittävä lakka kiilsi hiukan kellervänä kuin olisi maapallon yli valutettu paahdettua ruskeata sokeria. Tähän sulatetun sokerin näköisellä kerroksella peitettyyn palloon oli Artur häikäilemättömästi pistellyt nuppineuloja merkitäkseen rintamia ja joitakin valloitetuja kaupunkeja. Elisabet ei ollut tahtonut huomauttaa siitä, mutta hän rypisti suutaan ja hänen ohuet kalvomaiset luomensa värähtivät hermostuneesti, kun hän huomautti miehelleen että maapallon lakkapintaan oli tästä Arturin toimenpiteestä syntynyt halkeamia, kuin olisi sokeri sulanut auringonpahteessa. (KP 14.)

Se, että Elisabetin epäpuhtaaksi kokema Arturin tuoksu tohtorin työhuoneessa tuo hänen mieleensä miehen suurkaupungeissa toteuttamat ruumiilliset nautinnot, osoittaa Elisabetin paheksuvan Arturin ruumiillisuutta korostavaa elämäntapaa. Elisabetin paheksunnasta heijastuu hänen ja hänen aviomiehensä elämäntavalle ominainen kielteinen suhtautuminen ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen. Arturin kulkeminen ruumiillisesta nautinnosta toiseen suurkaupungin yössä viittaa Arturin edustaman subjektin levottomuuteen ja hänen vieraantuneisuuteensa yksilönä. Arturin edustamassa subjektissa ja yksilössä kärjistyy myös tohtorin ja Elisabetin aikakautensa edustajina kokema vieraantuneisuus.

Se, että Artur on pistellyt tohtorin työhuoneen maapalloon nuppineuloja merkitäkseen rintamia ja valloitetuja kaupunkeja, viittaa sodan yhteydessä Arturin edustaman natsismin ilmentämään vallantahtoon. Kun Elisabet huomauttaa miehelleen, että maapallon lakkapintaan on Arturin toimenpiteestä syntynyt halkeamia, hän tulee paljastaneeksi oman

porvarillisen elämäntapansa materiaalisuuden ja sen alle peitetyn sodan edustaman raadollisuuden. Jälleen kerran lainauksessa esiintyvät aiemmin mainitut värähtelevät luomet, jotka ilmentävät nyt sitä, miten Elisabetin esteettisyys ja hänen henkisen ja samanaikaisesti porvarillisen elämäntapansa ihanne muodostaa ristiriidan todellisuuden kanssa.

Helvi Hämäläinen kritisoi tohtorin ja Elisabetin sokeutta sotaan johtaneiden tapahtumien suhteen. Toisaalta hän kritisoi Arturin korostamaa osittain natsismiin yhteydessä olevaa ruumiillisuutta, joka on johtanut fasismiin ja sotaan. Niin tohtorin ja Elisabetin kuin Arturinkin elämäntapojen kautta Hämäläinen tuo esiin molempien elämäntapojen edustaman yhteiskunnallisen taantumuksen. Tohtorin ja Elisabetin sokeus sotaan johtaneiden tapahtumien suhteen tuo esiin myös heidän kyvyttömyytensä subjekteina hallita niin ruumiillisuuden vitalistista kuin raadollista puolta edellisen johdettua tohtorin aviorikokseen, jälkimmäisen sotaan. Tohtorin ja Elisabetin elämäntapa ja identiteetti ovat joutuneet kriisiin.

Vasemmistolainen kirjailijaryhmä Kiilan piiri otti vuonna 1935 Hämäläisen *Katuojan vettä* -romaanin yhtenä ”yhteiskunnallisen kirjallisuuden” kauan kaivatun ”esiinmarssin” edustajana. Hämäläinen edustaa niin *Kadotetussa puutarhassaan* kuin teoksessaan *Katuojan vettä* fasismia, sodan ja yhteiskunnallisen taantumuksen vastaisia vasemmistolais-liberaalisen kulttuuririntaman keskeisiä näkemyksiä, joista Kari Sallamaa (1994, 101–102) kirjoittaa vuoden 1936 kirjallisuustaistelua tarkastellessaan.

Tuodessaan esiin tohtorin ja Elisabetin ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden kieltävän elämäntavan kaksinaismoralistisuuden ja elämänkielteisyyden Helvi Hämäläinen puolustaa vitalistisia arvoja. Toisaalta hän puolustaa niitä myös kritisoidessaan Arturin korostaman ruumiillisuuden edustamaa kyseisten arvojen kannalta ristiriitaista natsismin ihannoitua.

Vasemmistolaisen kirjailijaryhmä Kiilan keskeisin elämänfilosofinen käsite oli vitaliteetti, jolla ryhmän jäsenet ymmärsivät ”sitä dynaamista elämän tahtoa ja pohjaltaan biologista elinvoimaa, mikä kussakin luokassa on ’animaalisen’ tiedostamattomasti”. Näin ollen taiteilijan edustaman luokan elinvoima näkyy taideteoksen kertomistavassa, tyyliässä ja teoksen yleisessä kokoonpanossa. Vitaliteetti löytyy pintaretoriikan tai tematiikan sijaan nimenomaan rakenteessa ja kompositiossa. (Sallamaa 1994, 112–113.) Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* edustama vitaliteetti välittyy Hämäläisen teoksessa käyttämän psykokerronnan ja ironian kautta. Psykokerronnan kautta Hämäläisen käyttämä kertoja kuvaa yhtyessään henkilöiden ajatuksiin näiden sisäistä puhetta. Se, että Helvi Hämäläisen käyttämä kertoja välittää tohtorin ja Elisabetin elämäntavassaan korostaman henkisyiden suhteessa

heidän kieltämiinsä ruumiillisuuteen sekä vitalistisiin arvoihin sisäisen puheen kautta, osoittaa, etteivät tohtori ja Elisabet vielä tiedosta elämäntapansa rajoittavuutta identiteettiensä kannalta.

Tohtori ja Elisabet ovat joutuneet kaksinaismoralistisen elämäntapansa suhteen kriisiin, jonka he pyrkivät ratkaisemaan yrittämällä säilyttää elämäntapansa ruumiillisuus- ja seksuaalisuuskielteisyyden. Toisaalta he pyrkivät ainakin tiedostamattaan vapautumaan elämäntapansa rajoittuneisuudesta. Elisabetin puhtauden vaatimuksen ehdottomuus on ristiriidassa sen kanssa, että hän kieltää miehensä aviorikoksen. Elisabetin edustama kulttuurinen identiteetti häiriintyy hänen negatiivisina kokemiensa ajatustensa ja miehensä aviorikoksen esiinnyttyä hänen kotinsa piirissä. Joutuessaan naisena kieltämään ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa sekä vaaliessaan puhtautta Elisabet säilyttää edelleen asemansa miehensä vallan alaisuudessa elävänä patriarkaalisena naisena. Tämä on rajoittavaa Elisabetin sukupuoli- ja kokonaisidentiteetin kannalta.

3 Seksuaalisuuden rajoittunut toteutuminen

3.1 Henkisyiden ihanne seksuaalisuutta rajoittavana tekijänä

Tohtori kokee erotiikan kutistuneen kynnenkokoiseksi läikäksi ja toisaalta tuntee syyllisyyttä aviorikoksensa hänessä herättämistä mielikuvista:

Hänkin punastui oman moraalinsa saneleman syyllisyydentunteen vuoksi, sillä ruusunpunainen läikkä oli tänä aamuna kovin hoitoisa, ja hän kumartui syyllisyydentuntonsa vuoksi Elisabetin puoleen ja suuteli tätä poskelle, jolloin Elisabet niin kuin aina vavahti, ja eroottisesta ihanteesta, jonka toteuttaminen merkitsi hänen mielestään onnea, vei kätensä omituisen näytelmämäisellä eleellä miehensä hopeanharmaisiin hiuksiin. Hänen sormenpänsä uppoutuivat niiden hopeaan lämpiminä ja punervina. [...] Tuo henkistyminen oli kerran ollut vaarallista, tohtori tunsu myrkyn läsnäolon, mutta se ei ollut enää vaarallista... Kaikki mikä oli kerran ollut ihanaa ja surmaavaa, oli kutistunut kynnenkokoiseksi ruusunväriseksi täpläksi. (KP 17.)

Sivistyneistön jäsenenä tohtori ja Elisabet edustavat ”henkisyidessään” valistuksen rationaalista kartesiolaista subjektia. Antaessaan tyttärensä äidin herättämille mielikuville vallan tohtori osoittaa kyvyttömyytensä hallita itseään yksilönä, mitä todistaa myös uusi ihmiskuva, jonka myötä eurooppalaisessa ajattelussa oli vähitellen alkanut horjua uuden ajan filosofian ja psykoanalyysin myötä syntynyt kuva yksilöstä itseänsäatelevänä subjektina (vrt. Lappalainen 1993, 55). Pyrkinessään toteuttamaan henkisen elämäntapansa mukaista eroottista ihannetta sekä tohtori että hänen vaimonsa ovat sivistyneistön edustajina joutuneet kohtaamaan identiteettiinsä kohdistuvat haasteet.

Tohtori edellyttää vaimonsa edustavan henkisyttä ja kieltävän ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden elämässään, vaikka toisaalta on itse syyllistynyt aviorikokseen. Kiellettyään elämässään ja aviosuhteessaan ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden tohtori ja Elisabet ovat joutuneet elämäntapansa suhteen kriisiin. Sen seurauksena myös heidän identiteettiinsä osoittautuu muutoksenalaiseksi, mitä todistaa myös kulttuurikriisin tematiikassa heijastunut eheän ja kokonaisen subjektin olemassaolon joutuminen kyseenalaiseksi (vrt. Lappalainen 1993, 65). Tohtori edustaa valistuksen rationaalisen subjektuuden omaksuneena sivistyneistöä, joka kieltää elämäntavassaan vitaaleja arvoja edustavan seksuaalisuuden. Toisaalta se, että tohtori ei aviorikokseen syyllistyessään ole kyennyt hallitsemaan seksuaalisuuttaan, ilmentää 1900-luvun alkupuolen kulttuurin kriisikysymykseksi muodostunutta järkeen perustuvan sivistyksen ja vitaalisen välittömyyden suhdetta (vrt. Lappalainen 1993, 67).

Edellyttäessään vaimonsa kieltävän ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa tohtori edustaa aikakautensa yhteiskunnalle ominaista näkemystä, joka ei hyväksy naisen seksuaalisuutta naiselle nautintoa tuovana tai pakottavana tarpeena kuten sen nähtiin olevan miehille. Päivi Lappalaisen (1996/2004, 207) mukaan seksuaalisuus voidaan nähdä niin fysiologis-biologisena, psykologisena kuin kulttuuris-yhteiskunnallisenakin kysymyksenä. Biologisuutta painottavan näkemyksen mukaan seksuaalisuus on ”sisäsyntyistä, luonnonmukaista toimintaa, joka on luonteeltaan heteroseksuaalista, yhdyntäkeskeistä ja tähtää useimmiten suvunjatkamiseen”.

Biologisia painotuksia keskeisempi on, kuten Päivi Lappalainen (1996/2004, 208) korostaa, ollut näkemys seksuaalisuudesta yhteiskunnan tuotteena. Vaikka ihmisen biologia toisaalta muodostaa, kuten Lappalainen huomauttaa, ruumiin eroottiset valmiudet aistilliseen mielihyvään, niin seksuaalisuutta tuottavat vasta oppiminen ja kulttuurinen käsitteellistäminen.

Se miten Elisabet miehensä suudeltua häntä poskelle tapansa mukaan vavahtaa, ja vie eroottisen ihanteensa mukaisesti kätensä näytelmällisellä eleellä miehensä hopeanharmaisiin hiuksiin, osoittaa Elisabetin kieltävän seksuaalisuuteen kuuluvan nautinnon ja aistillisen mielihyvän. Kun kohtauksessa ilmaistaan sormenpäiden uppoutuvan harmaiden hiusten hopeaan lämpiminä ja punervina, Elisabet myös pyrkii toteuttamaan neitseellistä naisihannetta sormien punertavuuden viitatessa elämään ja nuoruuteen. Hän on näin ollen omaksunut miehensä ihanteen mukaisen mielikuvan itsestään seksuaalisena olentona, joka on tarkoitettu vain miehen tyydyttämistä varten. Elisabetin identiteetti on rakentunut kyseisen mielikuvan mukaiseksi.

Seksuaalisuus kytkeytyy Päivi Lappalaisen (1996/2004, 208) mukaan yhteiskunnallisena ilmiönä olennaisesti sukupuolten välisiin valtasuhteisiin. Catherine A. MacKinnoniin viitaten hän toteaa, että seksuaalisuus ei kuulu vain läheisen kanssakäymisen, tunteen, aistimisen tai käyttäytymisen alueelle, vaan se tunkeutuu koko sosiaalisen elämän läpi ja siihen liittyy erotisoitu hallinta. Miehisen ylivallan luomana ja naisten hallintaan käyttämänä yhteiskunnallisena konstruktiona seksuaalisuus kuuluu olennaisena osana naisten sortoon. Kun naiset oppivat sukupuoleen sosiaalistumisen välityksellä tunnistamaan itsensä miehiä varten olevina seksuaalisina olentoina, he sisäistävät oman seksuaalisuutensa miehisen mielikuvan. Se tulee heidän identiteetikseen naisena.

Tohtorin vaimoltaan edellyttämä henkisen elämäntavan mukainen seksuaalikielteisyys on seurausta tohtorin ja Elisabetin aikakauden yhteiskunnan ja kulttuurin tuottamasta seksuaalisuutta koskevasta näkemyksestä. Tohtorin näkemys liittyy 1800-luvulle juontuvaan kaksoisstandardiin. Sen mukaan mies voi toteuttaa seksuaalisuuttaan avioliiton ulkopuolella, kun taas nainen on epäseksuaalinen (ks. Lappalainen 1996/2004, 214). Kieltäessään ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa sekä toisaalta miehensä aviorikoksen Elisabet edustaa patriarkaalista naista, mikä rajoittaa hänen halunsa ja sukupuoli-identiteettinsä muotoutumista. Tämä vaikuttaa Elisabetin naissubjektiuden ja sosiaalisen sukupuolen muotoutumiseen.

Helvi Hämäläisen käyttämä kertoja kuvaa tohtorin ja Elisabetin eleitä sekä heitä itseään ulkoisesti välittäen samalla heidän ajatuksensa, jotka tuovat esiin heidän kokemuksensa eroottisen ihanteen toteutumisesta. Kuvauksesta välittyy myös tohtorin ja Elisabetin elämäntavassaan korostaman henkisyyden ja ruumiillisuuden välinen ristiriita pariskunnan ulkoisen kuvauksen viitatessa heidän ruumiillisuuteensa ja ajatustensa taas ruumiillisuus- ja seksuaalisuukielteisyyteen.

Kun Elisabet pyrkii toteuttamaan eroottisessa eleessään miehensä ihanteen mukaista käsitystä itsestään seksuaalisena olentona, hän kieltää oikeutensa todelliseen eroottiseen kokemukseen. Näin ollen hänen mielensä ja ruumiinsa eivät myöskään ole tasapainoisessa suhteessa keskenään. Menettäessään oman elämänsä hallinnan aviomiehensä vallan alaisuudessa Elisabet vieraantuu sekä omasta itsestään että aviomiehestään. Tämä osoittaa, miten mieli ja ruumis, mieli ja aine ovat usein naiseuden kokemuksessa toisaalta yhdistyneet, toisaalta taas repeytyneet toisistaan irti (vrt. Dimen 1989, 37). Se, että Elisabet vakuuttaa itselleen tuon pienen eleen ilmaisevan erotiikkaa, ilmentää sitä, että vastustamisestamme huolimatta joudumme ajoittain salaa osallistumaan subjektiivisuutemme poistamiseen. Prosessi, jossa miehisen ylivallan pois repimä henkilökohtainen yksilöllinen elämä liukuu otteesta, on kiemurrellut Elisabetin kokemukseen, jolloin ylivalta tekee vieraantumisen mahdolliseksi (vrt. Dimen 1989, 37).

Kieltäessään seksuaalisuutensa Elisabet edustaa aikakautensa yhteiskunnan käsityksen mukaista sivistyneistön ja kulttuuriporvariston naista. Näin ollen Elisabet sosiaalisessa elämässään joutuu kieltämään oman kokemuksensa. Koska naisilla esiintyy vieraantumista tai jotakin sen kaltaista sekä työssä että henkilökohtaisessa elämässä, naisen mieleen ja ruumiiseen tunkeutunut naisellisuuden sosiaalinen määrittäminen uhkaa irrottaa hänet hänen omasta

kokemuksestaan (vrt. Dimen 1989, 37). Elisabet on joutunut kieltämään aidon kokemuksensa itsestään sosiaalisena olentona aviomiehensä vallan alaisuudessa. Vieraantuminen on kokemusta ylivallasta, itsenäisyyttä ja itsemääräämisoikeutta koskevan käsityksen ja toiveen menetyksestä (vrt. Dimen 1989, 37). Se, että Elisabet joutuu kieltämään todellisen eroottisen kokemuksen itseltään, on rajoittavaa hänen itseidentiteettinsä ja sosiaalisen identiteettinsä kannalta. Myös hänen seksuaalinen identiteettinsä jää puutteelliseksi.

Kadotetun puutarhan esimerkissä tohtorin ajatukset ja sisäinen puhe välitetään psykokerronnan keinoin. Kun tohtorin sisäisen puheen kautta tuodaan esiin, miten Elisabet miehensä suudeltua häntä poskelle, vavahtaa, käytetään tohtorin ja yleisemmin kertojan näkökulman mukaisesti tämän etunimeä. Vasta kun tohtorin sisäisen puheen kautta tuodaan esiin, että Elisabet kokee vähäisessä eleessään ilmenevän erotiikan merkitsevän onnea, käytetään Elisabetin näkökulman mukaisen yksikön kolmannen persoonan pronominiä ”hän”. Tällöin Elisabetin ja tohtorin näkökulmat yhdistyvät.

Kun *Kadotettu puutarha* tuo esiin psykokerronnan keinoin tohtorissa tyttärensä äidin herättämien mielikuvien aikaansaamia syyllisyydentunteita sekä Elisabetin tarvetta vakuuttaa itsensä eroottisen kokemuksensa todellisuudesta, teos edustaa modernismia. Myös ilmaus, jonka mukaan kaikki mikä tohtorista ”oli kerran ollut ihanaa ja surmaavaa, oli kutistunut kynnenkokoiseksi ruusunväriseksi täpläksi” (KP 17), edustaa modernismille ominaista sisäistä puhetta. Sisäisestä puheesta välittyvä tohtorin syyllisyydentunto yhdistyneenä henkisyiden ihanteen vaalimiseen ja Elisabetin tarve vakuuttaa itsensä eroottisen kokemuksensa todellisuudesta osoittaa, ettei kumpikaan vielä täysin tiedosta kokemuksensa ristiriitaisuutta todellisuuden kanssa. Tämä osoittautuu rajoittavaksi heidän identiteettiensä kannalta.

Tohtori ja Elisabet ovat maksaneet henkisestä toveruudestaan kalliin hinnan kadottamalla sen ruumiillisen onnellisuuden, joka oli kuulunut paratiisiin ja joka on tuleva seuraavan, heidän poikiensa sukupolven osaksi. Tohtorin ja Elisabetin pojat ovat sodassa. Tohtori tietää vaimonsa salaisen taistelun, sen, miten vaikea tämän on olemuksensa lakien mukaan elää sodan edustamia asioita. Elisabet tahtoo elää kaiken perhepiirin säädyllyiseen ilmaan sopivassa hänen hyväksymänsä jalouden ja kauneuden edustamassa muodossa. Sivellessään vaimonsa, Elisabetin käsivartta sen sijaan, että osoittaisi korrektissa ruumiillisessa kosketuksessaan aistillisuutta, tohtori antaa sellaisen vaikutelman kuin haluaisi hyväillä vaimonsa ruumiissa olevaa tavoittamatonta sielua:

Tohtori hymyili vaimolleen ja siveli hänen käsivartensa kultauntuvaista nukkaa korrektisti, ilman vähintäkään aistillisuutta, niin kuin hän olisi tahtonut hyväillä Elisabetin sielua, joka asui tavoittamattomana tässä ruumiissa kuin auringonsäteet, jotka halkoivat ilmaa ja lävistivät kaiken, mutta olivat tavoittamattomia. (KP 40.)

Hämäläisen käyttämä kertoja kuvaa miten tohtori sivelee vaimonsa käsivarren kultauntuvaista nukkaa korrektisti. Tällöin näkökulma on Hämäläisen käyttämän kertojan. Toisaalta Hämäläinen tuo esiin aikaisemmin, että tohtori näkee vaimonsa käsivarren nukan kultauntuvaisena (KP 39). Edellisessä esimerkissä kertojan ja tohtorin näkökulmat yhdistyvät. Tohtorin havainto vaimonsa käsivarresta osoittaa tohtorin tarpeen estetisoida vaimoaan. Hämäläinen kuvaa muissakin yhteyksissä Elisabetia tohtorin havainnoimana, erityisesti esimerkiksi tämä hunajanpunaisia hiuksia ja käsivarsien luomitäpliä (ks. esim. KP 39–40 ja 298). Kyseisistä havainnoista välittyy tohtorin tarve estetisoida vaimoaan. Edellisessä tulee esille Elisabetin pyrkimys elää sodan edustamat asiat jalouden tai kauneuden mukaisessa tai perhepiiriin säädyllyiseen ilmaan sopivassa muodossa. Jälkimmäisessä taas havainnollistuu se, miten tohtori vaalii ihannoituja puutarhaan yhdistyviä muistojaan Maaretin äidin aikanaan itsessään herättäneistä tunteista sekä kokemuksestaan vaimonsa kyvystä elämän koettelemukset kestävään tunteeseen.

Se, että tohtori kokee vaimonsa sielun asuvan tavoittamattomana tämän ruumiissa ”kuin auringonsäteet, jotka halkoivat ilmaa ja lävistivät kaiken, mutta olivat tavoittamattomia”, osoittaa tohtorin tarpeen hillitä aistillisuutensa. Näin ollen hän ei myöskään hyväksy vaimoaan seksuaalisena olentona.

Pyrkiessään toteuttamaan ainoastaan henkisyyttä ja esteettisyyttä korostavaa elämäntapaa Elisabet kieltää ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa. Hän on tällöin omaksunut miehensä ja aikakautensa yhteiskunnan ihanteiden mukaisen sukupuoli-identiteetin. Estetisoimalla vaimonsa ja vaatimalla häntä toteuttamaan omaksumansa sosiaalisen sukupuolen mukaista roolia tohtori estää vaimoaan osoittamasta seksuaalista haluaan. Tämä ilmentää sitä, että hyökkäämällä haluun, tiedostamattoman kaipuuseen, joka elävöittää kaikkea inhimillistä toimintaa, patriarkaatti rajoittaa halun seksiin määrittäen siten seksin sosiaalisen sukupuolen politisoiduin käsittein (vrt. Dimen 1989, 38).

Tohtorin vaimolleen asettamat vaatimukset osoittavat toisaalta olevan ristiriitaista, että sosiaalisen sukupuolen muokkaamasta seksuaalisuudesta – sosiaalisen sukupuolen samanaikaisesti järjestäessä osan halua itseän – tulee halun muotoilija (vrt. Dimen 1989, 38).

Elisabetin pyrkimys toteuttaa elämäntapaansa kokonaisuudessaan aviomiehensä hänelle asettamien vaatimusten mukaan kuvaa sitä miten kaikki halun ilmenemismuodot eikä ainoastaan seksuaalisuus ovat sosiaalisen sukupuolen osoittamia ja halun lähtökohtien, itse henkilökohtaisen kokemuksen lähteen, siten olevan hierarkian verhoama (vrt. Dimen 1989, 38).

Se, että tohtori ei hyväksy vaimoaan seksuaalisena olentona, osoittaa tohtorin pelkäävän kokonaisvaltaista suhdetta vaimoonsa. Kun tohtori koskettaa vaimonsa käsivartta ilman aistillisuutta, kuten aiemmassa esimerkissä tulee esiin, ja ilmaisee sisäisessä puheessaan halunsa hyväillä vaimonsa ruumiissa olevaa tavoittamatonta sielua, teko ilmentää hänen kieltävän vaimonsa ruumiin ja sielun välisen yhteyden. Samalla tohtorin ja Elisabetin edustama sovinnaismoraali noudattaa vanhentunutta ruumiin ja hengen kahtiajakoa vastakohtana elämän ja kulttuurin yhteydessä 1930-luvulla painottuneelle uudelle elämäntunteelle, joka kiinnitti yhtä paljon huomiota ruumiiseen kuin sieluun (vrt. Lappalainen 1993, 90). Tohtorin ulkoiset havainnot vaimostaan Elisabetista sekä tohtorin sisäisessä puheessa painottuvat Elisabetin ruumiillisuuden kieltävät ajatukset tuovat esiin pariskunnan edustaman henkisyttä korostavan ja ruumiillisuuden kieltävän elämäntavan ristiriidan sekä rajoittavuuden erityisesti Elisabetin identiteetin kannalta.

Tohtorin pyrkimys estetisoida vaimonsa ja kieltää tämän ruumiillisuus voidaan rinnastaa Iris Uurron *Ruumiin ikävissä* (1930) ilmenevään maisteri Lassilan käyttäytymiseen. Molemmat miehet ovat lukkiutuneet hegemonisen maskuliinisuuden ja yksipuolisen miehisen itsenäisyyden arvoihin, jolloin ei sen enempää Hämmäläisen *Kadotetun puutarhan* Elisabet kuin *Ruumiin ikävän* Paulakaan voi olla itsenäinen subjekti (vrt. Spinkkilä 2000, 116). Näin ollen Hämmäläisen Elisabet on aviomiehelleen Uurron Paulan tapaan kaikessa houkuttavuudessaankin ”ennen kaikkea toinen, miehelle identiteetille vieras ja sitä uhkaava, rationaaliselle maskuliinisuudelle irrationaalisena näyttäytyvä hallinnan kohde” (vrt. Spinkkilä 2000, 116).

Tohtori kokee Elisabetin seksuaalisuuden vajavaisuuksien ilmenevän ankaran moraalien muodossa. Seksuaalielämän puute vaimon puolelta oli saanut tohtorin aistimaan ulkomaailmaa erityisen voimakkaasti:

Elisabetin erotiikan synnyttämä steriliteetti hänen tunteessaan silloin, tuo liika henkisyys, oli ajanut hänet johonkin, joka oli samaa kuin tämä ulkomaailman aistiminen hiukan ylikiihottuneesti tuoksuissa, väreissä, lintujen laulussa, äänissä, joita ilman lävitse tulevat ja menevät hyönteiset synnyttivät kiitäessään. Ajoiko

tuollainen henkisessä piilevä sokeus, eräänlainen jään peittämä kyvyttömyys aina erikoisen voimakkaaseen aistien välittämän ilon korostukseen ruumiillisessa maailmassa. [...] Voimakkaaseen tekoon [...] Tekoon, jossa oli ollut hurma, jota hän ei ollut kyennyt koskaan omistamaan. (KP 89.)

Selittäessään katkelmassa ympäristön yliaistimistaan tohtori selvästikin heijastaa vaimoonsa tunteet, jotka hänen oma, tuomittavaksi kokemansa aviorikos synnyttää hänessä.

Heijastaessaan oman moraalisesti tuomitsemansa seksuaalisuutensa synnyttämät tunteensa vaimoonsa tohtori tuomitsee myös vaimonsa seksuaalisuuden eikä näin ollen hyväksy tätä seksuaalisena olentona. Tämä on rajoittavaa Elisabetin naissubjektiuden ja hänen sukupuoli-identiteettinsä itsenäisen kehittymisen kannalta.

Se, että tohtorin mukaan henkisessä piilevä sokeus on ajanut hänet voimakkaaseen tekoon, johon sisältyntä hurmaa hän ei ole kyennyt koskaan omistamaan, osoittaa ainoastaan henkisyttä korostavan elämäntavan pettävyuden. Tohtorin ja hänen edustamansa aikakauden ja yhteiskunnan käsitys seksuaalisuudesta ei näin ollen tee mahdolliseksi seksuaalisuutta luonnollisena ilmiönä. Tehdessään erityisesti naisille mahdottomaksi toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan se myös ylläpitää naisiin kohdistuvaa valtaa. Elisabet edustaa patriarkaalista naista, mikä rajoittaa hänen halunsa ja sukupuoli-identiteettinsä muotoutumista. Tämä vaikuttaa Elisabetin naissubjektiuden ja sosiaalisen sukupuolen muotoutumiseen.

Helvi Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* tohtorin ja Elisabetin seksuaalisuuden kieltävään elämäntapaan kohdistamaa kritiikkiä tukevat feminismin edustajien näkemykset. Monet feministit ovat Michel Foucault'n ajattelua hyödyntäen korostaneet, että tuottaessaan seksuaalisoidun ruumiin ja ilmiön, jota kutsumme seksuaaliseksi nautinnoksi, erilaiset tietoa synnyttävät diskurssit kykenevät samalla tuottamaan ja ylläpitämään valtaa. Näin ollen seksuaalisuutta ei ole olemassa "luonnostaan", vaan sitä tuotetaan jatkuvasti puheen ja erilaisten kielenkäyttöjen avulla. (Lappalainen 1996/2004, 210.)

Paitsi että tohtori näkee vaimonsa syylliseksi omaan aviorikokseensa johtaneiden tekijöiden suhteen, hänen vaimoonsa kohdistama seksuaalikielteisyys heijastaa myös tohtorin tähän kohdistamaa naisvihamielisyyttä. Naisruumiiseen kohdistuvaa misogyniaa, naisvihaa, on naisaktivismissa ja feministisen tutkimuksen alueella pyritty, kuten Tutta Palin (1996/2004, 231) tuo esiin, paljastamaan ja purkamaan monilla eri tavoilla. Koska misogyniaa voi esiintyä myös näennäisen sukupuolineutraalin ruumiillisuuden torjunnan, seksuaalivihamielisyyden muodossa, se käytännössä merkitsee naisvihamielisyyttä. Naiset voivat näin ollen itsekin kantaa tiedostettua tai tiedostamatonta sukupuolisuuteensa kohdistuvaa vihaa.

Tohtorin ja hänen edustamansa aikakauden yhteiskunnan sukupuolten välistä eroa korostava käsitys tohtorin vaimosta naisena vaikuttaa tämän sosiaalisen identiteetin rakentumiseen. Tämä ilmentää sitä, miten sosiaalinen sukupuoli paljastaa luonnollisen eron systeemiksi naamioituessaan patriarkaatissa poliittisen vallan rakenteen (Dimen 1989, 38). Heijastaessaan oman moraalisesti tuomitsemansa seksuaalisuutensa synnyttämät tunteensa vaimoonsa tohtori tuomitsee myös vaimonsa seksuaalisuuden eikä näin ollen hyväksy tätä seksuaalisena olentona.

Vaikka tohtori toisaalta suhtautuu kielteisesti naisen seksuaalisuuteen, hän idealisoi sekä tyttärensä äidin että vaimonsa merkityksen maskuliinisen identiteettinsä kannalta. Tämä kytkeytyy siihen, että maskuliininen subjekti oli vähitellen menettämässä naisen, joka oli aikaisemmin vahvistanut fantasioituna objektina miessubjektin asemaa (vrt. Rojola 1993, 168). Menettäessään asemansa miehensä maskuliinisen subjektiuden keskeisenä aineksena Elisabet puolestaan joutuu oman subjektiutensa ja identiteettinsä kannalta haasteelliseen tilanteeseen. Toisaalta se merkitsee hänen identiteettinsä kehityksen kannalta edistystä.

Vaikka tohtorin henkinen sokeus on ajanut hänet ympäristön ylikiihottuneeseen aistimiseen ja hänen ruumiillisessa maailmassa kokemansa aistien välisen ilon korostukseen, tohtori ei kuitenkaan ole kyennyt koskaan omistamaan aviorikoksensa edustamassa teossaan ollutta hurmaa. Helvi Hämäläinen antaa *Kadotetun puutarhan* tohtorin minäkeskeisyydelle merkityksen vastaavalla tavalla kuin runonäytelmässään *Kuunsokea* (1937), joka Marjut Kähkösen mukaan merkityksellistää taiteilijan minäkeskeisyyttä aistikyvyn menettämisenä. *Kadotetun puutarhan* tohtorin korostunut ympäristön aistiminen ja aistien välisen ilon painottuminen ruumiillisessa maailmassa johtavat yhtä lailla kuin *Kuunsokean* matka tietoon, metaforiseen näkemiseen ja valaistumiseen johtamisen sijasta sokeutumiseen. (Vrt. Kähkönen 2004, 187.)

Pyrkiessään toteuttamaan henkisen elämäntapansa mukaista eroottista ihannetta sekä tohtori että hänen vaimonsa ovat sivistyneistön edustajina joutuneet kohtaamaan identiteettiinsä kohdistuvat haasteet. Tohtori edellyttää vaimonsa edustavan henkisyttä ja kieltävän ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden elämässään, vaikka toisaalta on itse syyllistynyt aviorikokseen. Kiellettyään elämässään ja aviosuhteessaan ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden tohtori ja Elisabet ovat joutuneet elämäntapansa suhteen kriisiin. Sen seurauksena myös heidän identiteettinsä osoittautuu muutoksenalaiseksi.

Kieltäessään ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa sekä toisaalta miehensä aviorikoksen Elisabet edustaa patriarkaalista naista, mikä rajoittaa hänen halunsa ja sukupuoli-identiteettinsä muotoutumista. Tämä vaikuttaa Elisabetin naissubjektiuden ja sosiaalisen sukupuolen muotoutumiseen.

3.2 Tohtorin Elisabetin seksuaalisen halun torjunta

Tohtorin ja Elisabetin suhde ei ole ollut seksuaalinen sodan alkuvuosista lähtien, mutta heidän välillään vallitsee hyvä toveruus. Heistä ei kumpikaan ole kokenut seksuaalisuuden puutetta yhteiselämässään ongelmaksi sen enempää kuin joidenkin aatteen muotojen ja sodanjälkeisten pulavuosien ylellisyystavaroiden tai erikoisruokien puutettakaan. Ylellisyystavaroiden ja erikoisruokien puute tulee esiin *Kadotetussa puutarhassa* tohtorin ja Elisabetin ainakin salaa kaivatessa niitä. Se, että aviopari ei koe seksuaalisuuden puutetta suhteessaan ongelmaksi, osoittaa heidän kieltävän seksuaalisuuden merkityksen yhteiselämässään yhtä lailla kuin ylellisyystavaroiden ja herkkujen puutteen elämässään.

Tohtori ja Elisabet ovat sodan seurauksena menettäneet henkisellem elämäntavalleen ominaisen tavan toteuttaa seksuaalisuutta. Heidän elämäntapansa ja ”henkisen toveruutensa” edustamiin humaaneihin arvoihin kuuluneet rakkaus ja kunnioitus ovat myös osoittautuneet valheellisiksi elämäntavan kieltäessä ruumiillisuuden. Nimenomaan Elisabetin naisena on ollut kiellettävä ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa hänen miehensä edellytettyä häneltä neitseellisuuden ihannetta. Elisabet ei naisena ole näin ollen voinut osoittaa eikä toteuttaa omaa seksuaalista haluaan.

Tohtorin ja Elisabetin omaan seksittömään liittoon ja sen taustalla vaikuttaviin tekijöihin rinnastuu se, että tohtorin sisaren, Naimin, avioliittoaike saa tohtorin ajattelemaan omaa aviorikostaan ja Elisabetin verhottu viittaus Naimin ja tämän puolison seksittömään liittoon tapahtuu heidän omassa makuuhuoneessaan (KP 206). Tämä osoittaa, että ruumiillisuus väistämättä tunkeutuu molempien ajatuksiin, jos ei aina tekoihin.

Tohtorin löydettyä isäntunteen tyttärensä tohtorin ja Elisabetin välisen tunteeseen on ilmaantunut levottomuuden aines. Elisabet tajuaa Maaretin lähestyvän neitoikkää, miehensä naisihanteen ajankohtaa. Elisabet tuntee, että hänen miehensä on juuri löytänyt Maaretissa tuohon nuoruuden edustamaan ajankohtaan rajoittuvan ihanteensa mukaisen neidon. Tohtorin ja Elisabetin välisen tunteen levottomuus osoittaa, että Elisabet ei enää suostu edustamaan miehelleen ”[n]aisen seksuaalisuuteen liittyvien pelkojen kääntöpuolelta” löytyvää

”patriarkaalisiksi naisideaaliksi” kiteytynyttä puhtauden ihannetta (vrt. Juutila 1998, 184).

Tohtorin ja Elisabetin välisen tunteen levottomuus osoittaa myös, että Elisabet tohtorin vaimona ei enää voi olla kuten aikaisemmin heidän aikakautensa sivistyneistön perheissä ”luterilaisen huoneentaulun hengessä miehensä osa” (vrt. Juutila 1998, 184). Tämä antaa Elisabetille mahdollisuuden vapautua edustamastaan patriarkaalisen naisen osasta, sekä sen aiheuttamista rajoitteista hänen halunsa ja sukupuoli-identiteettinsä muotoutumisen kannalta. Tämä vaikuttaa myös Elisabetin naissubjektiuden ja sosiaalisen sukupuolen muotoutumiseen.

Tohtori tuntee olevansa uskoton Elisabetille ottaessaan vastaan tyttärensä itsessään herättämän tunteen, jota hänen vaimonsa ei voi kokea. Tohtori etäännyty vaimostaan vedoten tekosyyhyn, että hänen on kirjoitettava artikkeli. Tohtorin Elisabetille osoittamaan rakkauteen on aina kuulunut tahdikkaus ja ritarillisuus. Hän tuntee toisaalta huonoa omaatuntoa sen vuoksi, että ei ole koskaan kyennyt vastaamaan vaimonsa tunteeseen. Korrekti otsasuudelma merkitsee ritarillisuuden muotoon puettua anteeksipyyntöä:

Ja hän meni kirjoittamaan tuota Valvojan artikkelia antaen korrektissa kumarruksessaan Elisabetin yli, hyvin pidättyvässä ja kauniisti etäisessä, kuivien viileiden huuliensa koskettaessa Elisabetin otsaa, ritarillisuutensa kietoa Elisabetin äännettömään anteeksipyyntöön siitä, ettei hän ollut seurannut häntä heti hänen poistuessaan puutarhasta, ei edes huomannut sitä, koska hänen hurmautunut tunteensa oli sitonut hänet sillä hetkellä täydellisesti tyttäreensä. (KP 251–252.)

Kun tohtori suutelee anteeksipyyntönsä merkiksi vaimoaan ja samaan aikaan kohdistaa tunteensa nimenomaan nuoruuteen sidottua naisihannettaan edustavaan tyttäreensä, hän kiistää vaimonsa oikeuden tämän oman seksuaalisuuden toteuttamiseen. Helvi Hämäläisen käyttämä kertoja kuvaa esimerkissä ulkoisesti tohtoria ja tämän eleitä tuodessaan esiin, miten tämä kumartaa etäisesti ja korrektisti vaimonsa Elisabetin yli suudelleessaan tämän otsaa. Vaikka ele on ruumiillisuudessaan lähes olematon, se korostaa tohtorin Elisabetille osoittamaa äännettöä anteeksipyyntöä siitä, että hän, tohtori, on omistautunut tunteessaan tyttarelleen. Tämä paljastaa tohtorin kielteisen suhtautumisen Elisabetin seksuaalisuuteen ja tuo esiin Elisabetin sukupuoli-identiteetin rajoittuneisuuden.

Vaikka Elisabet ei ole saanut mahdollisuutta toteuttaa seksuaalisuuttaan, hän on siitä huolimatta osoittanut tunteensa miehelleen ilman vastavuoroisuutta, mikä ilmaisee Elisabetin omaksuneen yhteiskunnan edustaman miehen ja naisen vastakkain asettelun. Naiset joko saattavat olla tietoisia tai heillä on tiedostamaton käsitys kielen kautta siitä, että yhteiskunta asettaa heidät vastakkain miesten kanssa Toisena. (Dimen 1989, 38.) Tämä on rajoittavaa

Elisabetin halun ja sukupuoli-identiteetin muotoutumisen kannalta vaikuttaen myös hänen naissubjektiutensa ja sosiaalisen sukupuolensa muotoutumiseen.

Elisabet ei tahdo näyttää tajuavansa miehensä anteeksipyynnön eikä tunteensa muuttuneen valppaaksi:

Elisabet tajusi tämän korrektin hellyyden sisältämän anteeksipyynnön, mutta hän ei tahtonut näyttää tajuavansa sitä anteeksipyynnöksi, hän ei myöntänyt loukkaantuneensa, hän ei tahtonut näyttää tunteensa muuttuneen valppaaksi. Ja hän painoi katseensa lankakeriin eikä suostunut katsahtamalla miestänsä silmiin, antamaan tälle merkkiä että anteeksipyyntö oli tajuttu ja otettu hyväksyen vastaan. (KP 252.)

Se, että Elisabet ei halua näyttää tajuavansa miehensä anteeksipyynnön eikä paljastaa tulleensa loukatuksi, ilmentää sitä, kuinka naiset tietävät kulttuurin tekevän heistä sekä ihmisiä että ei-ihmisiä, minkä vuoksi heidän täytyy niin niellä tietonsa kuin vastustaa sitä voidakseen jatkaa päivästä toiseen (vrt. Dimen 1989, 38). Elisabetin haluttomuus tajuta miehensä anteeksipyyntöä tulee esiin ulkoisen kuvauksen keinoin siitä, miten Elisabet ei suostu katsomaan miestänsä silmiin. Ulkoinen kuvaus on toisaalta yhteydessä Elisabetin ajatuksiin, hänen kokemukseensa tunteensa valppaudesta. Tämä osoittaa Elisabetin identiteetin olevan kriisivaiheessa.

Vedotessaan ritarillisuuteen etääntyessään vaimostaan tohtori edustaa aikakautensa yhteiskunnan käsitystä miehestä rationaalisena ja itsestään vastuun kantavana olentona. Vaimoonsa kohdistamansa fyysisen kosketuksensa vähäisyydessä tohtori suhtautuu kielteisesti vaimonsa seksuaalisuuteen. Tämä rajoittaa sekä tohtorin että hänen vaimonsa yksilöllisen kokemuksen ilmaisu. Vetäytyessään korrektisuuteensa ja pyrkiessään hienotunteisuuteen sekä tytärtään että vaimoan kohtaan tohtori jättää vaimonsa kannettavaksi tässä synnyttämänsä ristiriitaiset tunteet.

Tohtori vaalii tyttärensä, Maaretiin kohdistuvaa tunnettaan menneisyyden värittämänä, mutta ei kuitenkaan halua paljastaa tyttärelle totuutta isyydestään, mikä osoittaa hänen myös pyrkivän säilyttämään tyttärensä äidin ihannoituna rakkautensa kohteena. Toisaalta tohtori edellyttää vaimonsa pystyvän kieltämään hänen aviorikoksensa ja kestämään sodan edustaman onnettomuuden. Kuitenkaan tohtori ei osoita vaimolleen vastavuoroisesti tunteita, vaikka edellyttää tämän kykenevän elämän koettelemukset kestävään tunteeseen.

Pyrkimys säilyttää tyttären äiti ihannoituna rakkauden kohteena ja toisaalta vaimolta edellytetyt elämän koettelemukset kestävä rakkaus osoittavat rakkauden olleen Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* tohtorille identiteetin ja maskuliinisuuden ehto kuten monelle suomalaisen kirjallisuuden traditiota edustavalle mieshahmolle. Heille rakastaminen merkitsee halua olla rakastettu, eivätkä he halua tietää mitään naisen halusta. He tahtovat ainoastaan varmistua naisen rakkaudesta, jolloin nainen on rakkauden subjekti, mutta toisaalta halun objekti. Rakkaus ilmenee narsistisena tyydytyksenä, joka saavutetaan suhteessa toista edustavaan naiseen rakkauden ollessa itsensä rakastamista naisen kautta. (Vrt. Rojola 1993, 176.)

Nähdessään vaimonsa, Elisabetin epäseksuaalisena olentona ja kohdellessaan tätä myös sellaisena *Kadotetun puutarhan* tohtori sitoo vaimonsa kodin ja perheen piiriin. Elisabet on kasvatuksensa myötä sisäistänyt familistisen perhekäsityksen, jossa perheen merkitys kohoaa yksilön henkilökohtaisten pyrkimysten ja tarpeiden yli. Siinä myös moraalinen merkitys on korostunut. Tohtorin oma näkemys on puolestaan lähempänä individualistista perhekäsitystä, joka kannattaa sitä, että henkilökohtaiset tunteet, tarpeet ja pyrkimykset nostetaan perheen edun yläpuolelle. (Ks. käsityksistä Jallinoja 1985, 22–28.) Kuitenkin tohtori on valmis sallimaan näkemyksen itselleen, ei vaimolleen. Tämä on rajoittavaa Elisabetin identiteetin kannalta.

Elisabet tahtoisii kertoa Maaretille kuka hänen isänsä on, mutta tohtori ei halua sitä. Tohtori kokee vaimonsa suunnitteleman teon rikkovan heidän aviosuhteessaan noudattamansa keskinäisen kunnioituksen lakia. Elisabet huomaa miehensä fyysisestä olemuksesta, tämän valkoisesta, verettömästä ihosta, miten tämä reagoi aikomukseen sydänhäiriöllä. Tohtori torjuu vaimonsa fyysisen lähentymisen ja aikeen toteuttaa mieheensä kohdistuva hyväily:

Oli kuin hän olisi äkkiä kyennyt murhaamaan miehensä noin lumivalkeaksi, ja hänen teki mielensä tarttua noihin harmaansiniläikkäisiin ohimoihin, jotka kertoivat niin pelottavasta heikkoudesta, mutta ennen kuin hän ennätti tehdä tämän eleen, toteuttaa tuon hyväilyn, tohtori ojentautui ja vei kasvonsa pois hänen läheltään. Hän seisoii siinä eristäytyneenä puhtaaseen, hienon eettisyyden läpi tunkemaan maailmaansa, jonka valoon työnsivät Elisabetin tunteen merkilliset kasvit lehtensä. (KP 271.)

Tuntiessaan halua tarttua miehensä ”pelottavasta heikkoudesta” kertoviin ”harmaansiniläikkäisiin” ohimoihin Elisabet osoittaa pyrkivänsä hallitsemaan miestänsä. Samalla Elisabet tulee myös ilmaiseeksi katkeroitumisensa ja turhautumisensa jouduttuaan kieltämään seksuaalisuutensa avioliitossaan miehensä kanssa.

Elisabetin fyysisten eleiden sekä Elisabetin havainnoimien tohtorin fyysisten eleiden kuvaus yhdistyy pariskunnan sisäisen puheen tasolla esiin tulevien ajatusten kuvaamiseen. Tohtorin ruumiillinen heikkous ja kasvojen vieminen pois vaimon läheltä paljastavat tohtorin ja Elisabetin henkisyttä korostavan elämäntavan elämänkielteisyyden. Näin ollen he eivät ihmisinä ole kasvaneet tasapainoisiksi ja heidän identiteettinsä kehitys on jäänyt kesken. Tohtori ja Elisabet ovat pitäessään henkisyttä ihmisen kehityksen mittana unohtaneet elämään kuuluvien vaistojen merkityksen ihmisen kehityksen kannalta. Joidenkin aikalaisten mukaan henki ja elämä vasta yhdessä merkitsivät ihmisyyden korkeampaa astetta, ja näin ollen vaistojen todellisuus oli kulttuurin ja luonnon synteetin toteutuessa keskeinen henkisessä elämässä. (Lappalainen 1993, 84–85.)

Tohtorin ja Elisabetin edustaman ainoastaan henkisyttä korostavan elämäntavan puutteellisuus todistaa, että henki tavoitetaan – kuten 1900-luvun alun antipositivistinen henkisyden ”ohjelma” sen ilmaisi – vasta ilmenemisestään käsin, jolloin se sen konkretisoituessa ja esineellistyessä eletään. Koska elämän ja hengen yhteys on olennainen, toisaalta myös elämä tavallaan henkistyy. Tohtorin ja Elisabetin ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden kieltävän elämäntavan vastakohtana vitalistinen elämänfilosofia samasti ”sisäisen soinnin”, elämän perusulottuvuuden, mielellään nimenomaan ”verenkäyntiin”, hengen tiedostamattomilla tasoilla toteutuvaan viettien ja vaistojen dynamiikkaan. (Vrt. HUUHTANEN 1979, 84.)

Tohtorin ja Elisabetin henkisyttä korostavan, mutta toisaalta elämänkielteisen elämäntavan vastakohtana korostuvat 1930-luvun käsitykset, joiden mukaan henki ja elämä ovat dialektisessa suhteessa, ja henkiset arvot ja elämän vitaalit arvot asettuvat näin ollen vastakkain. Koska hengellä toisaalta tarkoitettiin kapeasti rationaalia ja tahtoperäistä toimintaa, vitalismi ei kuitenkaan asettunut hengentieteellisen elämänfilosofian katsomusta vastaan. (HUUHTANEN 1979, 222.)

Helvi Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* Elisabetin vieraantumisen kokemukseen liittyy tunne, että Elisabet ei samanaikaisesti voi olla aistillinen nainen ja henkisyden edustaja. Tämä rinnastuu siihen, miten Hämäläisen runokokoelman *Lapsellinen maa* (1943) välittämässä taiteilijakuvassakaan taiteilija ei samanaikaisesti voi olla aistillinen nainen ja taiteilija. Elisabetin henkisyys ja hänen naisena edustamansa ruumiillisuus asettuvat samalla tavalla kuin runoilijuus ja naisen ruumiillisuus runokokoelmassa yhteen sovittamattomaan ristiriitaan, mikä johtaa seksuaalisuuden kieltämiseen. (Vrt. KÄHKÖNEN 1995, 197.)

Kun Elisabet kieltää ruumiillisuutensa, hän valitsee itsenäisen yksilön aseman samalla tavoin kuin Hämäläisen *Lapsellisen maan* (1943) ”Jäätynyt lähde” -runossa taiteilija-minä valitsee tietoisesti runoilijuuden naisena olemisen asemasta. Tämä tarkoittaa sitä, että Elisabet ja taiteilija-minä uhraavat molemmat aistillisuutensa ja ruumiillisen rakkautensa sen edestä, että kykenisivät täyttämään ensisijaisen tehtävänsä, toinen henkisyiden edustajana ja toinen runoilijana. (Vrt. Kähkönen 1995, 197.) Vaatiessaan moraaliin vedoten miestänsä paljastamaan isyytensä tyttärelleen Elisabet joutuu henkisyiden edustajana tekemään valinnan henkisyiden ja rakkauden välillä vastaavalla tavalla kuin Hämäläisen edellä mainitun runokokoelman runon taiteilija-minä joutuu muiden naistaiteilijoiden tapaan tekemään valinnan taiteilijuuden ja rakkauden välillä. Henkisyys ei moraalin tajuun yhdistyessään edusta edellä mainitulle sen enempää kuin taiteilijuus jälkimmäiselle sanan varsinaisessa merkityksessä valintaa vaan se on ennemminkin hänen ominaisuutensa, jolle hän ei voi mitään. (Vrt. Kähkönen 1995, 198.)

Molemmissa teoksissa valintatilanteeseen liittyy ensisijaisuus: Elisabetin on ollut pidettävä mielessään ensisijaisesti henkisyiden edustajan kutsumuksen toteuttaminen yhtä lailla kuin runokokoelman lyrisen minän on pidettävä mielessään ensisijaisesti taiteilijan työ suhteessa sosiaaliin suhteisiin. Kun Elisabet pyrkii hallitsemaan miestänsä, hänen on henkisyiden edustajan ja moraalin vartijan roolissaan yhtä lailla kuin taiteilija-minän runoilijan roolissaan pakko toimia kutsumuksensa edellyttämällä tavalla, vaikka joutuisikin loukkaamaan rakkaitaan. (Vrt. Kähkönen 1995, 198.) Elisabet pyrkii toteuttamaan aikakautensa ja aviomiehensä naisille asettamaa vaatimusta henkisyiden ja moraalin vaalijoina, mikä on rajoittavaa hänen sukupuoli-identiteettinsä kannalta.

Se, että tohtori seisoo omaan maailmaansa eristäytyneenä, vaikka Elisabetin tunteen kasvit työntävätkin lehtensä sinne, osoittaa ettei Elisabet saa miehensä taholta vastausta tunteisiinsa. Hän ei voi kuitenkaan hillitä omaa mustasukkaisuuden tunnettaan jäätyään isän ja tyttären välisen tunteen ulkopuolelle. Tohtorin ja Elisabetin ajatukset välittyvät sisäisen puheen kautta, jolloin tohtorin ja Elisabetin näkökulmat vaihtuessaan osittain myös lomittuvat toisiinsa. Puheen lomittuminen viittaa eräällä tavalla kuin vuoropuheluun, mutta koska kyse on sisäisestä puheesta, aviopari ei kykene konkreettiseen dialogiin. Toisaalta he kauan naimisissa ollessaan ikään kuin kykenevät lukemaan toistensa ajatukset ja siten kommunikoimaan sisäisen puheen tasolla.

Kun Elisabet pyrkii moraalin vartijan roolissaan henkisyiden edustajana hallitsemaan miestänsä, hän ei voi tietoisena omasta subjektiudestaan olla miehen ”pikkunainen” sen

enempää kuin taiteilija-minäkään ei voi sitä olla *Lapsellinen maa* -kokoelman aiemmin mainitussa runossa. Se merkitsisi sekä objektina olemista että alistumista toisen tahtoon. Yksilöllinen riippumattomuus merkitsee sekä tohtorille että hänen vaimolleen yksinäisyyden valitsemista aivan vastaavalla tavalla kuin taiteilija-minälle. Tohtorin kohdalla tähän on syynä hänen eristäytyminen eettisyyteen, Elisabetin kohdalla oman näkökulman edustaminen ja lyyrisen minän yhteydessä taiteilijuus. Seurauksena on kykenemättömyys kommunikointiin muiden ihmisten kanssa. Kaikkien kolmen kohdalla Hämäläinen kuvaa oman halun toteuttamisesta johtuvaa seksuaalisuuden kieltämistä pakonomaisena tapahtumana, ja kaikilla kolmella on kyse itsekkäästä valinnasta. Tällöin muiden heille asettamat toiveet ovat toissijaisia, vaikka niiden esittäjät olisivat kuinka tärkeitä tahansa. (Vrt. Kähkönen 1995, 198–199.)

Se, että Elisabet pyrkiessään moraalinvartijan roolissaan hallitsemaan miestään ja valitessaan yksilöllisen riippumattomuuden, joutuu kieltämään seksuaalisuutensa, on rajoittavaa hänen naissubjektiivensa ja sukupuoli-identiteettinsä itsenäisen kehittymisen kannalta. Myös eristäytyminen yksinäisyyteen on rajoittavaa niin Elisabetin kuin tohtorinkin sosiaalisen identiteetin kannalta.

Kuvatessaan tohtorin kokemaa fyysisen heikkouden tunnetta Helvi Hämäläinen käyttää luonnosta haettuja vertauksia:

Tohtorin ohimoille oli ikään kuin murskaantunut jonkin sinisen kukan laaja terä, hänen kasvonsa olivat yhä lumivalkeat kuin auringonsäteet, joiden murskaantumista timanteiksi puun lehtien pintaan hän oli juuri hakenut silmillään. Tuo kauneusnäky liikkui sekasorron keskellä hänen aivoissaan. Hänen kidutetun kalpeille kasvoilleen kohosi äkkiä pieni hymy. Hän tunsu itsensä jollain tavoin onnelliseksi suuresta ruumiillisesta kurjuudesta, heikkoudesta, jonka mielenliikutus oli hänessä aiheuttanut, aisti tuon heikkoutensa omituisena aineettomuuden tunteena, nautintona [...] (KP 271.)

Kasvoille kohoava hymy ilmentää tohtorin kokevan hämmennystä mieheydensä suhteen. Se, että tohtori pakenee esteettisyyden kokemukseen, osoittaa hänen peittävän estetisoivalla maailmankatsomuksellaan mieheydensä joutumisen kriisiin. Samalla hän pyrkiessään säilyttämään esteettisen maailmankatsomuksensa ja kantamaan aviorikoksensa seuraukset nimenomaan kieltää syyllistyneensä aviorikokseen. Tällöin tohtori jättää moraalinvartijan tehtävän vaimolleen, joka kieltäessään oman ruumiillisuutensa ylläpitää myös hänen ja hänen aviomiehensä valheellista elämäntapaa. Elisabetin sukupuoli- ja kokonaisidentiteetti ei saa mahdollisuutta kehittyä kokonaisvaltaiseksi.

Eija Komun mukaan Helvi Hämäläinen pohtii erityisesti *Kadotetussa puutarhassa* tuotantonsa keskeistä kysymystä, esteettisen ja eettisen välistä rajanvetoa sekä sitä, kumman ihminen mieluummin valitsee ja onko valinnan suhteen moraalisesti ”oikeaa” ratkaisua. Vaikka valintaa esteettisen ja eettisen välillä koskevan ratkaisun pohdinta alkaa Hämäläisen varhaistuotannossa, se painottuu nimenomaan 1950-luvun tuotannossa. (Komu 1995, 530.)

Kuvatessaan tohtorin kokemusta fyysisestä heikkoudestaan ja pakenemista esteettisyyden kokemukseen Helvi Hämäläinen käyttää edellisessä *Kadotetun puutarhan* esimerkissä tohtorin ulkoista olemusta luonnehtivia estetisoivia vertauksia. Verratessaan tohtorin ohimoiden tummuutta ohimoille murskaantuneen sinisen kukan laajaan terään ja tohtorin kasvojen lumivalkeutta auringonsäteisiin Hämäläinen kuvaa tohtorin ohimoiden ja kasvojen värejä. Käyttämässään vertauksissa Hämäläinen tuo esiin myös tohtorin ohimoiden muodon sinisen kukan terän ja sen tummuuden viitatessa tohtorin ohimoiden koveruuteen.

Kadotetussa puutarhassa kuvataan tohtorin ulkoisen olemuksen yhteydessä toistuvasti tämän ohimokuoppien harmautta ja syvyyttä. Se, että tohtorin kidutetun kalpeille kasvoille kohoaa pieni hymy, osoittaa tohtorin uskottelevan itselleen pystyvänsä kauneusnäkyynsä pakenemalla hallitsemaan ruumiillisuutensa ja kestämään ja kantamaan aviorikoksensa seuraukset. Tohtorin ulkoisen olemuksen ja hänen ruumiillisuuden kokemuksensa kuvaus yhdistyy sisäisen puheen tasolla esiin tulevaan tohtorin ajatuksien kuvaukseen. Tämä paljastaa tohtorin estetisoivan ja ruumiillisuuden kieltävän maailmankuvan välisen ristiriidan.

Eija Komun (1995, 530) mukaan Helvi Hämäläinen kuvaa *Kadotetussa puutarhassa* henkilönsä tarkasti. Tällöin kerronnan ”röntgensilmä” taltioi kohta kohdalta ihmiskehon muodot ja värit. Perustava jännite on kuitenkin seurauksena siitä, että henkilöt ilmentävät ruumiin ja sielun välistä kamppailua kukin omalla tavallaan. Näin ollen tohtorin kantaessa uljaasti lihallisuutensa seuraukset tohtorin rouva Elisabet hillitsee täysin itsensä. Jälkimmäisessä tapauksessa kyseessä on toisaalta uskalluksen puute, toisaalta helppo, vaikkakaan ei kivuton, keino paeta ahdistavista tilanteista.

Tohtori kokee vaimonsa fyysisen eleen korostuneen aktiivisena ja omaa maskuliinisuuttaan uhkaavana. Se, että tohtori vaaliessaan ruumiillisen ja seksuaalisen kokemuksensa muistoa toisaalta pelkää vaimonsa seksuaalisuutta, osoittaa ”ruumiin ikävän” ilmenevän naisen pelätyn ja kielletyn viettienergian mukana olon. Se on Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* Iris Urron tuotannon tapaan mukana tukahdutettuna mutta vastustamattomasti esille tunkeutuvana elementtinä (vrt. Spinkkilä 2000, 118).

Se, että tohtori tuntee ruumiillisen kurjuutensa ja heikkoutensa aineettomuuden tunteen aikaan saamana nautintona, osoittaa perinnäisen maskuliinisuuden ihanteen alkavan murentua Hämäläisen teoksessa samalla tavalla kuin Iris Uurron *Ruumiin ikävässä*. Tällöin mies ei aina enää tiedä, millä tavoin määrittäisi itsensä. Maskuliinisuuden kriisi ei sen enempää Hämäläisen kuin Uurronkaan romaanissa merkitse ainoastaan vallankäytön oikeutusten kyseenalaistumista, vaan sitä laajentaa ja syventää molemmissa teoksissa esiintyvä ruumiillisuuden tematiikka. Tuula Spinkkilä (2000, 120) toteaa Uurron romaanista: ”Naiseuden ulkoapäin tulevan uhan ohella mieheyden hegemoniaa koko ajan uhkaa, edelleen naiseuden välityksellä, oman ruumiillisuuden kokemus.” Kriisiin joutuu viime kädessä ”länsimaisen kulttuurin dualistinen logiikka, joka erottaa toisistaan dominoivan, maskuliinisen hengen ja alistuvan, feminiinisen ruumiin”. Dualistiseen ajatteluun ja sen seurauksena hegemoniseen maskuliinisuuteen lukkiutuminen tekee näin ollen teoksessa seksuaalisuuden erityisen ongelmalliseksi miehelle. Tohtorin kokema maskuliinisuuden kriisi ja siihen liittyvä pelko Elisabetin naisena edustamaa seksuaalisuutta kohtaan asettaa myös Elisabetin seksuaali-identiteetin kriisiin. Toisaalta tohtorin kokema maskuliinisuuden kriisi antaa Elisabetin seksuaali-identiteetille mahdollisuuden vapautua rajoitteistaan.

Tohtorin vetoaminen vaimonsa jalomielisyyteen, lupaukseen olla kertomatta Maaretille hänen isyyttään koskevaa totuutta, saa Elisabetin osoittamaan ruumiillisilla eleillä epävarmuutensa ja säikähdyksensä:

Tämä vetoamus Elisabetin jalomielisyyteen sai Elisabetin työntämään päänsä kumarassa eteenpäin, hänen hiuksensa kiilsivät auringossa kuin kultalangat. Tuo kultalankojen peittämä pää työntyi kuin itsenäinen toukka esiin hänen ruumiistaan, siinä ryömi huoneen ilmaan hänen epävarmuutensa, säikähdyks ruumiillisen heikkouden paljastumisesta hänen miehessään, hyväily, jota hän ei ollut ennättänyt antaa, joka kenties olisi otettu vastaan kitsaan sulkeutuneesti niin kuin aina. (KP 272.)

Hämäläinen hyödyntää Elisabetin hiuksia kuvatessaan toukkavertausta muuallakin *Kadotetussa puutarhassa*, esimerkiksi Elisabetin paheksuessa vanhemman poikansa, Pekan, solmimaa sota-avioliittoa. Myöhemmin Elisabetille paljastuu, ettei avioliittoa ole ollutkaan. Vertauksen mukaan Elisabetin hiuskypärä ”säteili noita kahta kohden kuin hänen päänsä olisi kehrännyt kuin toukka suojakseen tuon hiusten ainejoukon, suojaksi ajatuksille, maailmalle, joka oli kovin erilainen kuin tämänhetkinen (KP 49)”. Vertauksessa esiintyvä ”toukka” viittaa Elisabetin puutarhaan ja selkeästi luontoon, jota toisaalta myös puutarha edustaa (ks. myös Juutila 1998, 178).

Elisabet pyrkii suojaamaan puutarhansa edustaman maailmansa kuin päänsä kehräämän hiusten ainejoukon sisään. Toisaalta hän aiemmassa katkelmassa olevan vertauksen mukaan osoittaa uteliaisuuttaan ja hallitsemispyrkimystään miestänsä kohtaan. Näin ollen Elisabet ilmentäessään seksuaalista aktiivisuutta aikomuksessaan kohdistaa mieheensä hyväily antaa mahdollisuuden myös suojatun mutta ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden kieltävän maailmansa rikkoutumiselle. Samalla Elisabetin seksuaali-identiteetti saa mahdollisuuden vapautua rajoitteistaan. Elisabetin ulkoinen kuvaus yhdistyy hänen sisäisen puheen tasolla esiin tuleviin ajatuksiinsa, mikä paljastaa ruumiillisuuden ja henkisyttä korostavan maailman välisen ristiriidan.

Elisabet pyrkii säilyttämään esteettisyyttä korostavan maailmansa, jossa tunteet ilmaistaan hillitysti ja kauniisti ja ruumiillisuus kielletään. Toisaalta se, että hän vedotessaan rehellisyyteen, mutta toisaalta annettuaan tunteelleen vallan vaatii aviomiestänsä paljastamaan isyytensä tyttärelleen, osoittaa hänen joutuneen pohtimaan valintaa esteettisen ja eettisen välillä (vrt. Komu 1995, 530). *Kadotetun puutarhan* lainauksessa Elisabetin hiuksista käytetyssä vertauksessa kultalangat viittaavat auringonsäteisiin, Elisabetin ruumiista itsenäisen toukan tavoin esiin työntyvä pää taas sukkulan muotoon. Hämäläisen kuvaus Elisabetista osoittaa hänen tuovan *Kadotetussa puutarhassa* tarkasti esiin kuvaamansa ihmisruumiin värit ja muodot (vrt. Komu 1995, 530).

Vaikka *Kadotetun puutarhan* henkilöt kieltävät ruumiillisuutensa, Hämäläinen kuvaa usein tarkasti eri ruumiin osia. Ruumiillisuuden havainnollistaminen osoittaa henkilöiden olevan osa luontoa ja esimerkiksi seksuaalisuuden luonnollisena toimintana kuuluvan ihmiselle. Ruumiillisuuden havainnollistaminen tuo esiin myös *Kadotetun puutarhan* Elisabetin korostaman ruumiillisuuteen liittyvän puhtauden ja epäpuhtauden välisen eron luonnottomuuden. Myös tunteiden ilmaiseminen tai niiden ilmaisematta jättäminen tulevat esiin usein ruumiillisesti, esimerkiksi ilmeiden ja eleiden tai ruumiillisten reaktioiden kautta. Ruumiillisuuden kuvaamisen yhteydessä korostuva esteettisyys tai epäesteettisyys taas viittaa henkilöiden edustamiin henkisyden ja esteettisyden ihanteisiin ruumiillisuuden vastakohtana. Kyseiset henkisyden ja esteettisyden ihanteet ilmenevät elämäntieteisyytenä. Tämä on rajoittavaa Elisabetin kokonaisidentiteetin kannalta.

Elisabetin tilanne aviomiehen torjuessa hänen fyysisen kosketuksensa rinnastuu aiemmin esillä olleen *Lapsellinen maa* -kokoelman ”Jäätynen lähteen” ohella toiseenkin runoon. Samalla tavalla kuin tohtori ei anna vaimolleen mahdollisuutta toteuttaa seksuaalisuuttaan,

”Kohtalo”-runon naistaiteilijakaan voi olla ruumiillinen, aistillinen henkilö. Molempien täytyy olla ensisijaisesti henkinen. Tämä on olennaista niin Elisabetin kuin runon lyyrisen minän itseidentiteettiä ajatellen. Molempien kohdalla perustana on ruumiin ja hengen erillisyyttä koskeva dualistinen käsitys. Tämä taas liittyy siihen, että heidän on vastustettava seksuaalisin käsittein määritellyn naiseuden kulttuurista ideaa, jotta Elisabet voisi olla henkisyuden edustaja ja lyyrinen minä taiteilija. (Vrt. Kähkönen 1995, 199.) Vastustaessaan seksuaalisin käsittein määriteltyä naiseutta ja kieltäessään seksuaalisuutensa pystyäkseen toteuttamaan henkisyytään Elisabet joutuu naissubjektuutensa ja seksuaalisen identiteettinsä suhteen kriisiin. Toisaalta hänen kokonaisidentiteettinsä saa mahdollisuuden vapautua rajoituksistaan ja kehittyä.

Helvi Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* Elisabetin kohdalla enempää kuin Iris Uurron *Ruumiin viisaudessakaan* (1942) ei ole kyse ”sielullisista”, idealistisista lainalaisuuksista, vaan materialistis-vitalistisesta lähtökohdasta, siitä, mikä on naisen vapautumisen tie” (vrt. Sallamaa 1994, 262). Naisen vapautuminen ei, kuten Kari Sallamaa (1994, 262) korostaa, tarkoita eroottista, vaan kokonaissubjektin vapautta, jolloin nainen voi irtautuneena patriarkaatin holhouksesta ”kokea itsensä kaikkien energeettisten virtojensa omistajana”. Naisen ruumis toimii tällöin ”vapautuksen näyttämönä”.

Elisabet ei ole aikoinaan moralisoinut miehensä aviorikosta, mutta nyt hänen tunteensa valppaus saa hänet suhtautumaan moralisoiden isän ja tyttären väliseen suhteeseen. Elisabetin vaatimuksen mukaista on, että suhteen on perustuttava totuudelle.

Kun Elisabet päättää itse kertoa Maaretille isyyttä koskevan totuuden hänen tunteensa muuttuu sellaiseksi, että se tekee jokapäiväisen elämän piinalliseksi. Elisabet, joka on vaalinut perheilmaa, saa aikaan tilanteen, joka myrkyttää tuon perheilman. Elisabetin tunteiden myrkyttävä vaikutus hänen perhe-elämäänsä ja jokapäiväisen elämän muuttuminen piinalliseksi ovat mielestäni seuraus siitä, että Elisabet on joutunut kieltämään seksuaalisuuden elämässään korostamalla vain henkisiä arvoja.

Elisabetin kerrottua Maaretille totuuden tohtori näkee Maaretin asenteen häntä kohtaan moraalisesti tuomitsevana. Tohtori ei tunne halua mihinkään elämässä eikä toisaalta koe maailman vastaavan mitään hänen unelmaansa:

Tohtori meni jälleen sohvaan istumaan. Raukea lamaanus tuntui hänestä melkein sairaalloiselta nautinnolta, hän istui voipuneena riiputtaen toista kättään sohvan päädyn yli. Se oli valkea, lehden kevyt, kuollut käsi, hän tunsu sormiensa

ohuuden, kuivan paperimaisen ihonsa kuihtuneisuuden tuossa kädessään. Elämässä ei ollut enää mitään, johon se olisi saanut tarttua hellyydestä epävarmana, ahneena, täynnä himoa tai nöyrää antaumusta. Käsi, kädet, ne tuntuivat hänestä taas ikään kuin itsenäisiltä kuolleilta esineiltä, jotka kurkottuivat hänestä pikkuisen moraalisen julmuuden, tunteen kuoleman, tunteen kidutuksen maailmaan, jäätyvään, rumentuvaan maailmaan, joka ei antanut ainesta millekään unelmalle hänessä, eikä kyennyt ottamaan vastaan mitään hänen unelmaansa. (KP 299.)

Katkelman mukaan tohtorin käsi on ”valkea, lehden kevyt, kuollut käsi”. Käden valkoisuus viittaa kuolemaan. Tohtorin sormiensa ohuuden lisäksi kädessään tuntuma kuivan paperimaisen ihonsa kuihtuneisuus viittaa lehden kuolemaan ja osoittaa ristiriitaisella tavalla tohtorin ruumiillisuuden ja yhteyden toisaalta elämään, toisaalta kuolemaan. Samalla käden kuiva paperimainen iho rinnastuu tohtorin henkisyttä korostavaan sivistyneeseen elämäntapaan, joka kieltäessään ruumiillisuuden kieltää myös elämän. Tohtorin käden lehden keveys viittaa ohuuteen. Tämä osoittaa tohtorin sormien ohuuden ja käden valkoisuuden lisäksi Hämmäläisen tuovan esiin tarkasti ruumiin muodot ja värit kuten aiemmin totesin.

Tohtorin kokemus siitä, ettei elämässä ole enää mitään, johon hänen kätensä olisi saanut ”tarttua hellyydestä epävarmana, ahneena, täynnä himoa tai nöyrää antaumusta”, osoittaa hänen joutuneen kriisiin henkisyttä korostavan elämäntapansa suhteen. Katkelmassa on myös vertaus, jonka mukaan tohtorista hänen kätensä tuntuvat kuin itsenäisiltä kuolleilta esineiltä, jotka ”kurkottuivat hänestä pikkuisen moraalisen julmuuden, tunteen kuoleman maailmaan”. Kun rumentuva maailma ei tunnu vastaavan mitään hänen unelmaansa, tohtori on pettynyt toisaalta sekä omaan elämäntapaansa että uuteen aikaan. Samalla vertaus osoittaa tohtorin tuntevan sekä katkeruutta että vahingoniloa vaimoan kohtaan. Tohtori kokee vaimonsa moraalin muodossa suorittaman teon, isyyden paljastamisen hänen tyttärelleen julmana. Tohtorin ristiriitaiset tunteet ja pakeneminen kuolemaan osoittavat hänen joutuneen pohtimaan valintaa esteettisen ja eettisen välillä (vrt. Komu 1995, 530). Tohtorin ja Elisabetin elämäntapa ja identiteetti ovat joutuneet kriisiin.

Se, että tohtori nauttii ruumiillisesta kurjuudestaan, vaikka toisaalta pakenee kuolemaan ja näin ollen valitsee ”henkisyuden”, osoittaa perustavan jännitteen Helvi Hämmäläisen *Kadotetussa puutarhassa* syntyvän siitä, että ”henkilöt ilmentävät ruumiin ja sielun kamppailua kukin omalla tavallaan”. Tohtorin edellä mainitulla tavalla ilmenevä ruumiin ja sielun kamppailu osoittaa tohtorin ainakin pyrkivän kantamaan uljaasti lihallisuutensa seuraukset. (Vrt. Komu 1995, 530.) Tohtorin ulkoisen olemuksen hänen omiin havaintoihinsa perustuva kuvaus yhdistyy hänen sisäisen puheen tasolla esiin tuleviin ajatuksiinsa, jotka

osoittavat tohtorin edustaman esteettisyyttä ja henkisyttä ihannoivan maailman välisen ristiriidan ruumiillisuuden kanssa.

Tohtori pitää moraalin nimissä tehtyä tekoa alentavana, julmana ja halpamaisena. Toisaalta tohtorin mukaan hänen vaimonsa on kyennyt ylevöittämään vaikeita asioita elämässä sota-aikana, toteuttamaan kauneusihannettaan jokapäiväisessä elämässä ja osoittamaan elämäntyyliensä arvokkuuden ja säädyllisyyden muotoon puettujen tunteitten elämää säilyttävän arvon. Tohtori kokee vaimonsa tekevän hänet yksinäiseksi, vaikka toisaalta hän rakastaa yhtä lailla tätä kuin tyttärtään. Hän kokee pystyvänsä ironisesti antamaan vaimolleen anteeksi, koska hänen anteeksiantonsa pohjalla vaikuttaa hänen oma tekonsa, hänen aviorikoksensa. Se, että tohtorin pakenee kuolemaan ja antaa katkeruudelle ja vahingonilolle vallan, osoittaa hänen kieltävän luonnollisen ja rehellisyyteen perustuvan suhteen vaimoonsa. Samalla hän kieltää myös vaimonsa ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden. Tämä on rajoittavaa Elisabetin seksuaali- ja kokonaisidentiteetin kannalta.

Tohtori tuntee ”katkerassa tuhoutuneisuuden tietoisuudessaan” (KP 301) ironisesti iloa siitä, että Elisabet on joutunut ensi kerran tuntemaan mustasukkaisuudessaan luonnonvoiman kyvyn viedä heidän elämän kaunis asenteensa. Vaimo on saanut tuntea kuinka ohut kulttuurin tarjoama suojakuori luontoa vastaan on. Elisabetin luonnonvoima on tohtorin mielestä saanut moraalin peittämän uhrinsa. Hämäläinen siis osoittaa tohtorin tuntevan oman aviorikoksensa, syntiinlankeemuksensa, vähemmän tuomittavalta, koska hänen vaimonsa on syylistynyt mustasukkaisuutensa seurauksena omaan syntiinlankeemukseensa annettuaan luonnonvoimalle vallan.

Tohtori ei, hyväksyessään ainoastaan oman aktiivisuutta osoittavan seksuaalisen halunsa, hyväksy totuuteen ja rehellisyyteen perustuvaa suhdetta tyttärensä eikä toisaalta myönnä vaimoonsa kohdistuvaa tarvettaan. Tohtorin haluttomuus tarttua mihinkään elämässä ja pakeneminen tunteen kuolemaan viittaa tohtorin kuoleman kaipuuseen. Se, että tohtori ei myönnä riippuvuuttaan toisista ihmisistä, johtuu hänen kyseistä riippuvuutta kohtaan tuntemastaan tiedostamattomasta pelosta.

Tohtori tuntee pettymystä sen suhteen, ettei elämässä ole enää mitään, mihin hänen kätensä olisi saanut tarttua, jotta hän saavuttaisi haluamansa. Tämä osoittaa hänen olevan turhautunut tuntiessaan kuitenkin toisiin ihmisiin kohdistuvaa tarvetta, joka ei tunnu häpeälliseltä eikä vaarallisesta ilmetessä seksuaalisen halun muodossa. Tämä ilmentää sitä, että tarpeen tunteminen ei ole sama kuin tarpeessa oleminen. Tohtorin toisiin ihmisiin seksuaalisen halun

muodossa kohdistuva tarve yhdistyessään kuoleman kaipuuseen todistaa, että tarpeen tunteminen uhkaa turhautumisen ollessa odotettavissa muuttua tarpeessa olemisen tilaksi, ja näin ollen vaaralliseksi. (Vrt. Dimen 1989, 42.)

Elisabet on omaksuttuaan aikakautensa yhteiskunnan määrittämän sosiaalisen sukupuolensa mukaisen roolin ja otettuaan miehensä aviorikoksen seurauksena syntyneen tyttären kotiinsa sitoutunut kantamaan vastuuta perheestään ja lapsistaan. Tämä osoittaa, että koska jokaiselle naiselle seksuaalisuus on erottamattomasti sotkeutunut suvunjatkamiseen, suhteeseen, ja sosiaalisuuteen tunnettuna ja sosiaalisesti vakiinnutettuna, sotkeutuminen myös koetaan monin tavoin (vrt. Dimen 1989, 43). Koska Elisabetin sukupuoli-identiteetti on riippuvainen hänen suhteestaan perheeseensä, hänen yksilöllinen identiteettinsä joutuu muutospaineen alaiseksi hänen jouduttua kieltämään seksuaalisuutensa. Tämä todistaa, että vaikka seksuaalisuuden ja lisääntymisen välinen vieras suhde ei olisi tietoisesti ongelmallinen, se kuitenkin säilyy patriarkaatissa kasvavien naisten tiedostamattomassa kokemuksessa (vrt. Dimen 1989, 44).

Se, että Elisabet paljastaa – kokiessaan sen myös velvollisuudekseen – totuuden miehensä isyydestä tämän tyttärelle, osoittaa hänen joutuneen ristiriitaiseen tilanteeseen jouduttuaan kieltämään seksuaalisuutensa. Tämä viittaa siihen, että koska naisten sosiaalinen sukupuoli on meidän kulttuurissamme tehty sosiaalisesti vastuulliseksi suhteesta, naiset ovat vastuussa lapsista, eivätkä niinkään siksi, että synnyttävät heidät. Elisabetin toiminta todistaa, että vaikka naisten aikuisidentiteetti on yksilöistymisen määrittämä, vastuullisuus juontaessaan juurensa siihen, että naisten sukupuoli-identiteetti perustuu suhteeseen, asettaa heidät perustavanlaatuisen ristiriitaan. (Vrt. Dimen 1989, 44).

Elisabet on pyrkiessään toteuttamaan aviomiehensä, tohtorin odotusten mukaista neitseellistä naisihannetta joutunut kieltämään seksuaalisuutensa. Toisaalta seksuaalisuus tohtorin ja Elisabetin edustaman aikakauden käsitysten mukaan yhdistyy suvunjatkamiseen. Helvi Hämäläinen tuli 1930-luvulla tunnetuksi uuden vitalistisen sukupuolimoraalin puolustajana, kuten Ulla-Maija Juutila tuo esiin. Tämä aihe on keskeinen erityisesti Hämäläinen romaanissa *Lumous* (1934). Hämäläisen teoksissa ilmenevällä vitalistisella elämännäkemyksellä on nähty olevan yhteys esimerkiksi D. H. Lawrencen vitalistiseen seksuaalimystiikkaan. Vaikka molemmat kirjailijat painottavat, kuten Juutila huomauttaa, terveen animaalisuuden merkitystä, Hämäläisen teoksissa voi miehen ja naisen roolit kuitenkin nähdä Lawrencen sukupuolikäsitykseen verrattuna tavallaan peilikuvana. Näin ollen Hämäläinen antaa

liittäessään täysipainoiseen erotiikkaan äitiyden naiselle aktiivisen roolin toisin kuin Lawrence. (Juutila 1989, 421–422.)

Elisabet on joutunut ensi kerran tuntemaan, kuinka ohut kulttuurin tarjoama suojakuori luontoa vastaan on. Sivistyksen tarjoamiin kaavoihin tukeutuva Elisabet on ensi kerran joutunut kohtaamaan itsessään asuvan luonnon vietinomaisuuden mustasukkaisuuden muodossa, jolloin modernin myötä kärjistynyt luonnon ja kulttuurin välinen suhde nousee esille. Tämä osoittaa jokaisen seksuaalisen toiminnan olevan naisille yksi ristiriitaisten ja vastakohtaisten itseä ja mahdollista toista, itseä ja yhteiskuntaa, elämää ja kuolemaa edustavia vastakkaisuuksia koskevien päätösten sarjoista (vrt. Dimen 1989, 44).

Vaikka tohtori kokee vaimonsa kyyneen moraalin muodossa julmuuteen, hän toisaalta haluaa säilyttää vaimostaan ihannoidun kuvan rakkautensa kohteena. Tohtori on pettynyt siihen, ettei pysty enää vaalimaan tyttärensä äitiin liittyvää muistoa. Tohtorin vaimoonsa kohdistama ihanteellistettu rakkaus osoittautuu pettäväksi, kun hän pyrkii yhä kohdistamaan kuvitelmissaan halunsa tyttärensä äitiin. Tohtorin kuoleman kaipuu heijastaa hänen pettymystään siihen, ettei hänen vaimonsa, Elisabet täytäkään hänen tälle tämän identiteetin suhteen asettamia odotuksia. Kyseisten odotusten taustalla vaikuttaa tohtorin kielteinen suhtautuminen vaimonsa seksuaalisuuteen.

Seksuaalisuuden torjumisen ja synniksi leimaamisen taustalla vaikuttaa, kuten Ulla-Maija Juutila korostaa, länsimaisessa kulttuurissa kristillinen seksuaalietiikka. Syyllistäminen on kohdistunut nimenomaan naisiin, joihin miehet ovat heijastaneet omien kiellettyjen halujensa herättämiä syyllisyydentuntoja. Henkeen on liitetty kuoleman voittaminen, kun sen sijaan ruumiiseen ja materiaan sidottua hengen kanssa kilpailevana voimana nähtyä seksuaalisuutta on pidetty kuolemaan johtavana voimana. Aistillisuuden ja nautinnon lisäksi naisen seksuaalisuudessa on kyse valtasuhteisiin yhdistyvästä yhteiskunnallisesta konstruktiosta, ja näin ollen se on nähty arkaluontoisena kysymyksenä. Naisten sisäistäessä sukupuoleen sosiaalistumisprosessissa miehiset mielikuvat naisen seksuaalisuudesta heidän identiteettinsä naisina rakentuu kyseisistä mielikuvista. (Juutila 1999, 369–370.)

Tohtori ei koe mahdolliseksi osoittaa rakkauttaan tyttärensä kuollutta äitiä kohtaan eikä toisaalta hyväksy vaimoan seksuaalisena olentona ilmaistessaan ihannoitua rakkautta tätä kohtaan. Näin ollen *Kadotetussa puutarhassa* tohtorin ja Elisabetin elämäntavan edustamaan hengen ja ruumiin dualismiin liittyy vastaavalla tavalla kuin Hämäläisen *Lapsellinen maa* -kokoelmassa ajatus rakkauden ja veljeyden toteutumisesta kuolemassa, jonka ajattomuudessa

voivat kaksi toisistaan eroon joutunutta ihmistä kohdata toisensa (vrt. Kähkönen 1995, 200). Tohtorin sisäisen puheessa ilmaisema esteettisyyden kaipuu ilmentää Hämäläisen proosateoksen kielen lyyrisyyttä. Hämäläinen osoittaa näin ollen, että runous on *Kadotetussa puutarhassa* mahdollisuus ylittää reaalinen maailma samalla tavalla kuin se on runojen lyyriselle minälle. Tällöin unennäköön ja kuolemaan vertautuva runous edustaa rajatonta vapautta yhdistäessään reaali maailmassa viihtymättömiä ihmisiä. (Vrt. Kähkönen 1995, 200.)

Se, että tohtori ja Elisabet eivät – erityisesti jälkimmäisen joutuessa kieltämään naisena seksuaalisuutensa – pysty toteuttamaan itseään sekä henkisinä että ruumiillisina olentoina, on rajoittavaa heidän molempien identiteettinsä kannalta. Elisabet on aina pysynyt miehensä rakkauden edustaman, nuoruuteen sidotun ihanteen mukaisessa muodossa, jossa tämä on voinut ottaa vastaan Elisabetin eroottisuuden. Kohdistuessaan tunteensa nimenomaan nuoruuteen sidottua naisihannettaan edustavaan tyttärensä tohtori kiistää vaimonsa oikeuden seksuaalisuutensa toteuttamiseen.

Otettuaan aikanaan miehensä aviorikoksen seurauksena syntyneen tytön kotiinsa Elisabet on toteuttanut aviomiehensä ja aikakautensa yhteiskunnan seksuaaliselle identiteetilleen asettamia vaatimuksia, joihin on kuulunut seksuaalisuuden rajoittuminen äitiyteen ja suvunjatkamiseen. Ollessaan sidottu perheeseensä ja kotiinsa Elisabet on huolehtinut myös suvunjatkamisen sosiaalisesta puolesta. Tämä on rajoittavaa Elisabetin sukupuoli-identiteetin kannalta.

3.3 Elisabetin seksuaalisuus puolisoiden kanssakäymisessä

Elisabetin kerrottua Maaretille aviomiehensä isyyttä koskevan totuuden tohtori kokee vaimonsa murhanneen hänet tyttäreltään mutta yllättyy siitä, että tunne saakin hänet lähestymään vaimoan:

Puiden latvojen ja oksien lomista yötaivaan sini ikään kuin räiskyi epätasaisina läikkinä maisemaan. Elisabet, sinä murhasit minut tyttäreltäni, ajatteli tohtori, ja tuohon ajatukseen sisältyvä tunteen myrkky sai hänet yllätyksekseen vetämään Elisabetin puoleensa äkillisellä ruumiillisella halulla. Hän toi sen esiin pienillä heille ominaisilla hyväilyillä, heidän intiimien kohtaustensa salaisuuksilla, jotka he molemmat äkkiä muistivat. Elisabet antautui alttiisti kiitollisena näille miehensä kosketuksille, jotka ikään kuin medestä tahmaisesta kimalaisesta kertoivat aurinkoisten niittyjen menneestä ihanasta humalasta, lumosta, ruumiillisesta lumosta, joka kerran oli ollut heidän välillään. Unohtuneesta. Elisabet salli miehensä viedä hänet huoneeseensa, ujosti, uskollisena tuolle erotiikkansa ikuiselle muodolle, nuoren tytön osalle. (KP 308–309.)

Jättäessään vaimonsa tehtäväksi aviorikoksensa seurausten hoitamisen tohtori muistuttaa Hämäläisen *Sarvelaiset*-romaanin Johannes Sarvelaista ja *Säädyllyisen murhenäytelmän* Arturia, jotka ovat itsekkäitä eroottisten ja esteettisten nautintojensa etsinnässä. Vaikka kaikki kolme miestä ovat sukuperintönä saaneet niin kouliintuneen maun kuin kauneuden tajun, heidän edustamassaan täydellisyydessä piilee rappion siemen. (Vrt. Juutila 1989, 430.)

Helvi Hämäläinen käyttää edellä olevassa katkelmassa vertausta, jonka mukaan tohtorin kosketukset, joille Elisabet antautuu, kertovat kuin medestä tahmaiset kimalaiset ”aurinkoisten niittyjen menneestä ihanasta humalasta, lumosta, ruumiillisesta lumosta, joka kerran oli ollut heidän välillään”. Vertauksessa esiintyvät kimalaiset viittaavat luontoon. Toisaalta myös puhe ruumiillisesta lumosta kertoo ihmisen yhteydestä luontoon. Tohtorin ja Elisabetin seksuaalisen kokemuksen aistimuksia kuvaavat vertaukset osoittavat luontoon liittyessään yhteyden elämään (ks. Karkama 1990, 29–30).

Se, että tohtori ja Elisabet löytävät unohtuneen välillään olleen ruumiillisen yhteyden, osoittaa seksuaalisuuden kuuluvan myös Elisabetille osana hänen alkuperäistä naiseuttaan. Toisaalta se, että Elisabet salliessaan ujosti miehensä viedä hänet huoneeseensa pysyy uskollisena eroottisuuteensa aina kuuluneelle nuoren tytön osalle, osoittaa Elisabetin edustavan naisena yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti tuotettua sukupuolta. Näin ollen Elisabetin seksuaalinen identiteetti saa mahdollisuuden epävakaudestaan huolimatta tai paremminkin sen ansiosta kehittyä.

Se, että tohtorin ja Elisabetin yhteisessä seksuaalisessa kokemuksessa uudelleen löytämä ruumiillinen lumo yhdistyy heidän muistoissaan nuoruuteen ja aurinkoisten niittyjen menneeseen ihanaan humalaan, viittaa tohtorin ja Elisabetin eroottisen ja seksuaalisen kokemuksen unenkaltaisuuteen. Heidän häpeän tunteesta vapaa eroottinen kokemuksensa edustaa menneisyyden sävyttämää humalaan vertautuvaa tilaa. Tämä todistaa, että kun eroottiseen kokemukseen liittyvä seksuaalinen intohimo yhdistää lopulta uudelleen tarpeen ja halun, unen ja arkielämän välillä sijaitseva eroottinen kokemus on erityinen, eikä se siten halun kiihdyttämänä tunne häpeää eikä rajoja (vrt. Dimen 1989, 46). Tohtorin ja Elisabetin ruumiillinen yhteys kuvataan sisäisen puheen keinoin, jolloin ulkoisen ympäristön kuvaus heidän muistamaan ja havainnoimanaan yhdistyy heidän ajatuksiinsa ja kokemuksiinsa. Tällöin tohtorin ja Elisabetin henkisyttä ihannoiva elämäntapa joutuu ristiriitaan ruumiillisuuden kanssa eroottisen kokemuksen edustaessa häpeästä ja rajoista vapaata unen tai humalan kaltaista tilaa.

Tohtorin tuntemukset murhaamisesta ja myrkyttämisestä yhtyneenä seksuaaliseen haluun Elisabetin kerrottua Maaretille totuuden osoittavat hänen haluavan haavoittaa vaimoaan sekä käyttää tämän suhteen valtaa. Toisaalta Elisabet ei pysyessään uskollisena erotiikkansa ikuiselle muodolle kyseenalaista seksuaalisuuttaan koskevia rajoituksia. Tämä kertoo siitä, että eroottisessa kokemuksessa on kyse mielihyvän ja vallan, haavoittamisen ja rakkauden yhdistyessä vaivattomasti toisiinsa jostakin välillä olevasta, joka rajaa psyykettä ja yhteiskuntaa, kulttuuria ja luontoa, tietoista ja tiedostamatonta, itseä ja toista (vrt. Dimen 1989, 46). Elisabet säilyttää asemansa patriarkaalisena, miehensä vallan alaisuudessa elävänä naisena. Tämä on rajoittavaa hänen naissubjektiutensa sekä sukupuoli- ja seksuaali-identiteettinsä itsenäisen kehittymisen kannalta. Samalla Elisabetin itseidentiteetti ei saa mahdollisuutta täysin kehittyä.

Vaikka Helvi Hämäläinen kuvaa *Kadotetussa puutarhassa* ensisijaisesti 1940-lukua, teoksessa esiintyy samoja seksuaalisuuteen liittyviä teemoja kuin sitä aiemmassa *Säädylisessä murhenäytelmässä*, jonka tapahtumat sijoittuvat 1930-luvun lopulle. Koska 1930-luvulla kirjallisuusdebatissa keskusteltiin kiivaasti seksuaalisuuden rajoista, on Marjut Kähkösen mukaan ymmärrettävää, että seksuaalisuuden aihepiiri ja siihen kytkeytyvä tematiikka kuuluu Hämäläisen tuotantoon leimallisesti 1930-luvulla. 1930-luvun kontekstissa seksuaalisuutta ja porvarillisen perheidyllin murrosta koskevassa keskustelussa keskityttiin tällöin paljolti nimenomaan naiseen ja naisen haluun. (Kähkönen 2004, 119.)

1930-luvulla kiinnostuksen kohteena olleiden Lawrencen teosten lisäksi Helvi Hämäläisen näkemysten taustalla voidaan Marjut Kähkösen mukaan nähdä Freudin viettiteoria. Koska freudilaisesta psykoanalyysistä oli ollut paljon puhetta julkisuudessa 1930-luvulle tultaessa, ei suorien vaikutussuhteiden osoittaminen Hämäläisen tapauksessa ole Kähkösen mukaan tarpeen vaan voidaan ajatella näiden virikkeiden olleen ”ilmassa” moninkertaisesti välittyneinä. Sama näkemys voidaan Kähkösen mukaan esittää myös Freudin oppien tulkintoihin kytköksissä olleen vitalismin yhteydessä. Freudilaisuus hyväksyttiin toisaalta myös 1930-lukulaisen vasemmiston piirissä, jossa se koettiin liittolaisena kirkollisen moraalien vastustamisessa. Teoksissaan ajankohdan vallitsevia porvarillisia arvoja vastaan hyökännyt Hämäläinen voidaankin Kähkösen mukaan lukea Iris Uurron, Katri Valan ja Elvi Sinervon tapaan vasemmistolaisesti orientoituneeseen kirjalliseen älymystöön. (Kähkönen 2004, 119–120.)

Tuodessaan tohtorin ja Elisabetin seksuaalisen kokemuksen esiin heidän luontoon liittyvien esteettisten mielikuviansa yhteydessä Helvi Hämäläinen kytkee naisen seksuaalisuuden naisen ja miehen välisen suhteen esteettiseen elämykseen samalla tavoin kuin ensimmäisessä runokokoelmassaan *Runoja* (1936). Hämäläinen käsittelee esteettiseen elämykseen yhdistyvää seksuaalista halua *Kadotetussa puutarhassa* vastaavalla tavalla kuin *Runoja*-kokoelmansa runoissa ”Kauneus ja intohimo”, ”Joutsenrakastaja” ja ”Keväinen kuu”. Seksuaalisuus liittyy niin *Kadotetussa puutarhassa* kuin edellä mainitun runokokoelman runoissa kauneuden kokemiseen luonnossa. (Vrt. Kähkönen 2004, 120.) Hämäläinen viittaa luonnossa koetun esteettisen elämyksen ja seksuaalisuuden synnyttämään hurmioon vuonna 1993 ilmestyneessä muistelmateoksessaan, jossa hän tuo esiin edellä mainitun kokemuksen itse kokemanaan. (Hämäläinen & Haavikko 1993, 657.) Vaikka Hämäläinen esittää *Kadotetussa puutarhassa* luonnossa koetun esteettisen elämyksen ja seksuaalisuuden synnyttämän hurmion tohtorin ja Elisabetin kokemaksi, taustalla voi nähdä Hämäläisen oman kokemuksen.

Tohtori ja hänen vaimonsa kokevat ruumiillisen yhteytensä hämillisenä: ”He eivät sytyttäneet valoa, ja pimeys peitti syvän hämillisyyden, jolla tohtori kätki otsansa vaimonsa lämpimään, karkeaan tukkaan, jonka kosketus tässä tunteessa oli niin kauan sitten unohtunut.” (KP 309) Se, että tohtori tuntee unohtamansa vaimonsa tukan kosketuksen, osoittaa hänen hämillisyydestään huolimatta löytäneen yhteyden vaimoonsa. Tämän hiusten lämpö viittaa tohtorin ja Elisabetin väliseen inhimilliseen aitoon yhteyteen tukan karkeuden taas viitatessa siihen, että tohtori hyväksyy vaimonsa todellisena sekä henkisyttä että ruumiillisuutta edustavana ihmisenä. Tohtorin ja Elisabetin eroottinen kokemus kuvataan sisäisen puheen keinoin, jolloin Elisabetin ulkoinen kuvaus tohtorin havainnoimana yhdistyy tohtorin ajatusten ja hämillisyyden kokemuksen kuvaukseen.

Tohtori ja Elisabet ovat kieltäessään ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden elämässään ja korostaessaan valistuksen rationaalisina yksilösubjekteina henkisyttä toisaalta jääneet vaille keskinäistä sukupuolisuhdetta. Tämä osoittaa, että kun yksilöistyminen sulkee ulkopuolelleen suhteen, se saa meidät epätoivoisesti olemaan lähellä toisia, vaikka pakotettuina kieltämään tarve pelkäämme tunnistaa kaipuutamme. Tohtorin ja Elisabetin seksuaalisen kanssakäymisensä yhteydessä kokema hämmennys todistaa, että koska meiltä puuttuu kuva kulttuurisesti pätevistä aikuisista, jolle on sallittu halu, meidät on syösty takaisin lapsuusajan kokemukseen. Tohtorin ja Elisabetin lapsuusajan kokemukseen vertautuva hämmennys ei auta heitä hyväksymään toisiaan erillisinä yksilöinä suhteessaan. (Vrt. Dimen 1989, 47.)

Vaikka Elisabet antautuessaan seksuaaliseen kanssakäymiseen miehensä kanssa pysyy uskollisena nuoren tytön osalle, hän ei enää kiellä seksuaalisuuttaan. Tohtorin ja Elisabetin elämäntapa on kärjistynyt siihen, että Elisabet on vaatinut miestänsä paljastamaan ja paljastanut lopulta itse totuuden tämän isyydestä. Tällöin hän on myrkyttänyt mustasukkaisuudessaan itsensä ja miehensä välisen tunteen. Antauduttuaan seksuaaliseen kanssakäymiseen keskenään sekä Elisabet että hänen miehensä tajuavat – erityisesti Elisabetin kannalta naisena – seksuaalikielteisen elämäntapansa luonnottomuuden. Tämä antaa mahdollisuuden heidän kummankin sukupuoli- ja kokonaisidentiteeteille mahdollisuuden kehittyä.

Kritisoidessaan tohtorin ja Elisabetin seksuaalikielteistä elämäntapaa ja osoittaessaan mihin se johtaa, Helvi Hämäläinen tuo myös esiin tohtorin ja Elisabetin mahdollisuudet vapautua elämäntapansa heille asettamista rajoituksista. Naisen tiedostaessa historiansa siitä hyötyy, kuten Maria Suutala korostaa, naisen lisäksi myös mies. Taistelussaan naiseutta vastaan mies ”on saanut niittää mitä on kylvänytkin” ja näin ollen tukahdutettuaan naisen voimavarat saanut tilalle ”kiukkuisen akan”. Sitoutuessaan rakkaussuhteessa auttamaan naista vapautumaan ”vuosisatojen taakasta”, mies saattaa löytää viereltään nuoruuden viehättävän rakastetun kypsän naisen kokeneella eroottisuudella varustettuna. Toisaalta myös nainen voi auttaa miestä vapautumaan opituista elämää raskauttavista miehenä olemiseen liittyvistä kuvista. Tällöin miehelläkin on mahdollisuus tulla omaksi itsekseen: eläväksi ja tuntevaksi olennoiksi, jolla on lupa nauraa ja itkeä ja jonka nainen ei enää odota olevan taloudellisen turvallisuuden (saaliin) tuoja. (Suutala 2001, 158.)

Elisabetin ja tohtorin välinen seksuaalinen kontakti, jota kirjassa ei kuvata, aiheuttaa Elisabetille syyllisen onnen tunteen:

Elisabet poistui miehensä huoneesta keskiyön maissa omituisen syyllisyyden, häpeilevän epävarman onnen tuntein. Hänen tunteensa oli oudon levoton, tapahtumassa oli heidän elämässään oudon epähenkisyyden, pienen kummallisen luvattoman karkeuden leima. (KP 309.)

Se, että Elisabet tuntee syyllisyyttä ja häpeää, kertoo miten tohtori ja Elisabet ovat kieltäneet ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden korostaessaan elämäntavassaan henkisyyttä. Valistuksen rationaalisina kartesiolaisina subjekteina ja länsimaisen sivistyneistön ja kulttuurin edustajina he ovat kieltäneet myös yhteytensä luontoon ja näin ollen mieheytensä ja naiseutensa. Tämä on haastavaa heidän kummankin sukupuoli- ja kokonaisidentiteettien kehittymisen kannalta.

Tuodessaan esiin tohtorin ja Elisabetin elämäntavassaan kieltämän ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden edustaman ”eläimellisyyden” Helvi Hämäläinen kritisoi tohtorin ja Elisabetin elämäntapaa. Sen jälkeen kun kirkkoisä Augustinus määritteli seksuaalisuuden synniksi, joka tekee ihmisen eläimen kaltaiseksi, eläimellisyys on liitetty voimakkaasti juuri seksuaalisuuteen. Länsimainen ihminen on taisteltuaan vuosisatojen ajan ihmisen ruumiillisuutta vastaan vieraantunut seksuaalisuudesta. (Suutala 2001, 150.)

Vaikka Elisabet tuntee syyllisyyttä ja häpeää, hän on kuitenkin antauduttuaan seksuaaliseen kanssakäymiseen miehensä kanssa kuin unohtanut sen edustavan aistillisuutta. Näin ollen eros voidaan mielestäni Helvi Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* yhtä lailla kuin hänen runokokoelmansa *Pilvipuku* (1950) runossa ”Psykyen lamppu” ymmärtää innoittavaksi mahdiksi, joka pyrkii aistillisen ja ajallisen ylitse kohti äärettömyyttä (vrt. Kähkönen 2004, 249). Miehensä aviorikoksesta ja omasta mustasukkaisuudestaan johtuneesta moraalista alentumisestaan huolimatta ja toisaalta osittain siitä johtuen Elisabet kokee hänen ja hänen miehensä välisen ruumiillisen tapahtuman yhteydessä onnea. Elisabetin aviomies edustaa hänelle Hämäläisen tuotannossa esiintyvää persoonatonta Erosta, ”julman ilon jumalaa”, joka lahjan antaessaan ”vaatii maksuksi sirpaleen korkeinta moraalaa” (Hämäläinen 1941/1995, 200).

Maatessaan ja valvoessaan vuoteellaan tohtori ihmettelee, miksi hän on kostanut puolisoiden seksuaalisessa kanssakäymisessä vaimolleen jotain. Tohtori ei hyväksy itseään ja hän kokee tapahtuman hämmästyttävänä:

Tohtori makasi siniläikkäiset ranteet niskan alla vuoteellaan, hän oli loukannut Elisabetia tahallisesti eräillä pikkuseikoilla tässä yllättävässä ruumiillisessa tapahtumassa. Hän oli kostanut jotain, ja hän ihmetteli kuunnellen ranteittensa levotonta tikutusta, miksi hän oli tehnyt näin. Hän ei hyväksynyt itseään, ja itse ruumiillinen tapahtuma heidän välillään oli hämmästyttävä. Ja hänen yllättyneiden hämillisten ajatustensa lomitse pilkahteli tieto luonnonvoimien pienestä paholaistanssista. (KP 309.)

Tohtorin ranteiden siniläikkäisyys viittaa sydänoireisiin, joista tohtori kärsii. Tohtorin ajatukset kertovat avioparin antautuvan keskinäiseen ruumiilliseen kanssakäymiseen ainoastaan heidän aviosuhteensa ajauduttua kriisiin. Tohtorin ranteitten levoton tikutus, jota hän kuuntelee, viittaa hänen kiihtyneisyyteensä sekä valtimon sykkeeseen, mikä osoittaa tohtorin olevan ruumiillisesta heikkoudestaan huolimatta ruumiillinen olento. Tohtorin valtimon syke merkitsee näin ollen tohtorin vielä jäljellä olevaa elinvoimaisuutta.

Tohtorin ulkoinen olemus ja hänen havaintonsa itsestään kuvataan sisäisen puheen keinoin, jolloin hänen ruumiillisuutensa kuvaus yhdistyy hänen ajatuksiinsa ja hänen kokemukseensa kostamisesta vaimolleen. Tohtorin ihannoima henkinen elämäntapa joutuu ristiriitaan hänen ruumiillisuuden kokemuksensa kanssa. Tohtorin kosto osoittaa, että hän ei voi edelleenkään hyväksyä vaimoaan täysin sekä ruumiillisena että henkisenä olentona. Tohtori on myös kieltänyt vaimoltaan tunteet vaadittuaan tätä toteuttamaan moraalin vartijan roolia, minkä seurauksena Elisabet on mustasukkaisuuttaan ja toisaalta moraaliin vedoten paljastanut miehensä isyyden tämän tyttärelle. Tohtorin on tahdostaan huolimatta vielä vaikea muodostaa vastavuoroista suhdetta vaimoonsa eikä toisaalta hyväksyä sekä itseään että vaimoaan erillisinä yksilöinä, koska hän ei ymmärrä käyttäytymisensä syytä. Tohtorin ja Elisabetin identiteetit eivät tällöin ole kehittyneet kokonaisvaltaisiksi.

Tieto ”luonnonvoimien pienestä paholaistanssista” osoittaa tohtorin edelleen kieltävän ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden elämässään. Näin ollen tohtori heijastaa tuomittavana pitämänsä seksuaalivietin kulttuurin vastakohtana pitämänsä luonnon vietinomaisuuteen. Sukupuoliyhteydessä tohtori on suhteessa vaimonsa edustamaan toiseen ihmiseen, mikä mahdollistaa sen, että tohtori kostettuaan vaimolleen syylistää tämän. Tämä osoittaa, että jostakusta toisesta voi välittää tai jotakuta vihata ainoastaan, jos on olemassa ”sinä”, tarkemmin sanottuna ”joku toinen”, josta (voi) välittää tai jota voi vihata, ja näin ollen olla suhteessa toisiin (vrt. Dimen 1989, 47).

Se, että tohtori ei hyväksy itseään eikä vaimoaan yksilöinä heidän keskinäisessä seksuaalisessa kanssakäymisessä, osoittaa, että aivan kuten Iris Uurron *Ruumiin ikävän* toisen miespäähenkilönkin identiteettikriisissä tohtorin identiteettikriisissä korostuu subjektiivisen ruumiillisuus, sen halullinen perusta. Toisaalta tällaiseen psykoanalyttiseen näkökulmaan liittyy niin Hämäläisellä kuin Uurrollakin feministisiä tendenssejä, ja näin ollen henkilöiden omaksuma patriarkaalinen hengen ja ruumiin toisistaan jyrkkä erottaminen estää molempien teosten aviomiehiä yhdentymästä omaan psyko-fyysiseen todellisuuteensa. (Vrt. Spinkkilä 2000, 126–127.)

Elisabet säilyttää edelleen miehensä nuoruuteen sidotun neitseellisyyttä korostavan ihanteen mukaisen erotiikkansa ilmenemismuodon. Tohtori on myös kieltänyt vaimoltaan tunteet vaadittuaan tätä toteuttamaan moraalin vartijan roolia, minkä seurauksena Elisabet on mustasukkaisuuttaan ja toisaalta moraaliin vedoten paljastanut miehensä isyyden tämän tyttärelle. Tohtori ja Elisabet ovat kieltäneet ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden korostaessaan

elämäntavassaan henkisyttä. Valistuksen rationaalisina kartesiolaisina subjekteina ja länsimaisen sivistyneistön ja kulttuurin edustajina he ovat kieltäneet myös yhteytensä luontoon ja näin ollen mieheytensä ja naiseutensa. Toisaalta tohtori ja Elisabet ovat vapautumassa aikakautensa yhteiskunnan heidän seksuaalisuudelleen asettamista vaatimuksista. Tämä antaa mahdollisuuden heidän kummankin sukupuoli- ja kokonaisidentiteeteille mahdollisuuden kehittyä.

4 Tunteiden kieltämisen seuraukset

4.1 Elisabetin kokemus miehensä isäntunteen heräämisestä

Tohtorin isäntunne herää Maaretia, hänen aviorikoksensa seurauksena syntyneitä tyttäriään kohtaan, minkä vuoksi Elisabet tuntee itsensä häiriytyneeksi tunteensa muututtua valppaaksi. Elisabet yrittää tahdikkaasti hillitä tätä valppautta eikä hän tahdo riistää mieheltään iloa tämän löydettyä tunteen tyttäriään kohtaan. Tohtorin tunne tyttäriään kohtaan on Elisabetin mielestä herännyt myöhään. Elisabet tietää näin ajatellessaan usein tunteneensa, että hänen miehensä on ritarillisuudesta häntä kohtaan peittänyt tunteensa tyttäriään kohtaan.

Elisabetin tunne Maaretia kohtaan ei koskaan ole ollut samanlainen kuin tunne poikiaan kohtaan. Maaretiin kohdistuva tunne on ollut yksinkertainen ja voimakkaan vaaliva. Nyt Elisabet näkee lapsen kasvaneen pois käsistään ja tajuaa Maaretin lähestyvän neitoikää, joka on tohtorin naisihanteen ajankohta. Elisabet on kasvattanut tunteen Maaretia kohtaan, mutta kokee nyt tämän tunteen tuskallisena:

[...] Maaret ei ollut vielä neito, mutta hän läheni tuota ihanaa ikää. Tuota, Elisabetin tunne oli kovin valpas ja häiriytynyt, joka oli hänen miehensä naisihanteen ajankohta, tuokio, jonka hohtavaan koteloon hänen tunteensa oli sulkenut Elisabetin kuin meripihka hyönteisen. Elisabet oli aina pysynyt tuon hohtavan kotelon sisällä, koska se oli hänen miehensä hyväksymän rakkauden ihanteen kiteymä, se muoto, jossa hän saattoi ottaa vastaan, oli ottanut vastaan, Elisabetin erotiikan. Elisabet tunsu että hänen miehensä oli löytämässä ja oli juuri löytänyt Maaretissa tuon kullanhohtavan meripihkan sisällä välkkyvän ihanteensa, tuon nuoruuden hunajankultaisen tuokion sisälle kivettämänsä neidon. (KP 252–253.)

Hämäläinen käyttää tohtorin naisihanteen ajankohdan, neitoiän metaforana ”hohtavaa koteloa”. Hän jatkaa tohtorin tunteen sulkeneen Elisabetin tuohon koteloon ”kuin meripihka hyönteisen”. Elisabet edustaa ”patriarkaalista naista” pysyttyään tuon ”hohtavan kotelon sisällä” eli säilyttäessään rakkautensa miehensä vaatimuksen mukaisesti tyttömäisenä. Nyt tohtori siis oli löytänyt tyttäressään ”tuon kullanhohtavan meripihkan sisällä välkkyvän ihanteensa, tuon nuoruuden hunajankultaisen tuokion sisälle kivettämänsä neidon”.

Vaatiessaan Elisabetia toteuttamaan patriarkaalista naisihannetta, joka on sidoksissa tiettyyn ajankohtaan, nuoruuteen, ja nähdessään kyseisen ihanteen ainoana hyväksyttävänä naiseuden muotona tohtori syyllistyy naiseuden stereotyyppistämiseen. Tohtori ei näin ollen hyväksy Elisabetissa muuta kuin neitseellisen, alisteisuudessaan negatiivisen merkityksen saavan naisihanteen. Stereotyyppi on Stuart Hallin mukaan yksipuolinen kuvaus, joka syntyy

mutkikkaiden erojen pelkistämisen seurauksena. Kohteen erilaiset piirteet sulautetaan toisiinsa ja tiivistetään yhdeksi kuvaksi, minkä jälkeen kyseinen liioiteltu yksinkertaistus liitetään tiettyyn ihmisryhmään tai tiettyyn paikkaan. Tällöin ”sen piirteistä tulee niitä merkkejä, sitä ’todistusaineistoa’, josta puheena oleva kohde tunnetaan” ja näin ollen ne määrittävät kohteen olemusta. (Hall 1999, 122–123.) Estäessään vaimoan toteuttamasta neitseellisen naisihanteen lisäksi muita, kielteisiksi kokemiaan naiseuden puolia, tohtori kohdistaa Elisabetiin stereotyyppistä dualismia, joka tarkoittaa sitä, että stereotyyppi halkaistaan kahdeksi toisilleen vastakkaiseksi puoleksi, jotka edustavat ”hyviä” ja ”huonoja” puolia (vrt. Hall 1999, 123). Tämä on rajoittavaa Elisabetin naissubjektuuden ja sukupuoli-identiteetin kannalta.

Elisabet edustaa naisena aviomieheensä nähden erilaisuutta. Tohtorin käsitys vaimostaan edustaa erilaisuuden tekemistä luonnolliseksi, luonnollistamista: representaatioihin liittyvää strategiaa, jonka päämääränä on erojen kiinnittäminen ja niiden pysyvyyden varmistaminen ainiaaksi (vrt. Hall 1999, 169). Naisia esittämissä representaatioissa heidän biologiansa on usein ollut, kuten Stuart Hall (1999, 170) painottaa, yhtä kuin heidän kohtalonsa. Vaatiessaan vaimoan toteuttamaan vain tiettyjä naiseuden puolia ja kieltäessään tätä toteuttamasta toisia, jotka myös määrittelee aikakautensa edustajana kielteisiksi, tohtori käyttää Elisabetin suhteen valtaa. Stuart Hallin (1999, 193) mukaan valta on ymmärrettävissä taloudellisen riistämisen ja fyysisen pakottamisen ohella laajemmassa kulttuurisessa tai symbolisessa merkityksessä. Tällöin se mahdollistaa myös vallan, jonka mukaan joku tai jokin voidaan esittää tietyllä tavalla tietyn representaatiojärjestelmän puitteissa. ”Valta sisältää symbolisen vallan harjoittamisen representaation käytäntöjen kautta”, Hall toteaa lisäten, että stereotyyppistäminen on symbolisen vallan harjoittamisessa avainasemassa.

Vaatiessaan Elisabetia toteuttamaan nuoruuteen sidoksissa olevaa neitseellistä naisihannetta tohtori syyllistyy Elisabetin suhteen itseensä nähden erilaisen ”lapsellistamiseen”, joka on yleinen representaatioon liittyvä strategia ja jota käytetään niin naisten kuin miestenkin yhteydessä (vrt. Hall 1999, 197). Elisabetin toteuttama viattoman tyttöihanteen noudattaminen edustaa tohtorin edustamaa patriarkaalista naiskäsitystä, joka ei mahdollista Elisabetin kehittymistä naiseksi.

Mielestäni Helvi Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* välittyy omana aikanaan kokonaan uutta subjekti- ja sukupuoli-ajattelua merkinnyt uurtolainen ”ruumiin ikävä” ja siinä jo ennakoituva ”ruumiin viisus”, jossa on pohjimmiltaan kyse ajattelun ja ymmärryksen

ruumiillistamisesta (vrt. Spinkkilä 2000, 63). *Kadotetussa puutarhassa*, kuten edellä siteeraamassani esimerkissä, tapahtuminen on Iris Uurron tuotannolle ominaiseen tapaan lähinnä sisäistä ”tapahtumista”, jossa kerronnallisesti keskeistä ovat henkilöiden mielenliikkeet juonen kehittelyn ja sen etenemisen sijaan (vrt. Spinkkilä 2000, 95).

Pyrkinessään toteuttamaan aviomiehensä hänelle naisena asettamia vaatimuksia Elisabet kokee häiritsevänä sen, että Maaret, joka on aikanaan ollut hänen suuren anteeksiantonsa merkki ja jota kohtaan hän on kasvattanut tunteen, on puhjennut kukkaan, minkä Elisabet pelkää järkyttävän tasapainoa. Hämäläinen käyttää Elisabetin Maaretiin kohdistuvaa tunnetta kuvatessaan vertausta, jonka mukaan ”tämä tunne oli nyt kuin puu, joka mustin väkevin juurikourin raateli sydäntä, joka oli sitä ruokkinut”. (KP 253) Vaikka Elisabet on nöyrä sydämensä hämmennyksen ja ristiriidan edessä, hän ei mielestäni täysin vastaa aviomiehensä hänelle naisena asettamiin vaatimukseen hyväksyä tämän tunne tytärtään kohtaan nuoruuden ihannetta edustavassa muodossa.

Elisabet kieltää miehensä Maaretiin kohdistuvan tunteen vetoamalla moraaliin, koska ei voi hyväksyä Maaretin varttumista nuoruusikänsä. Elisabet syyllistyy samalla kaksinaismoraaliin kiellettyään aikanaan miehensä aviorikoksen ja toisaalta oman seksuaalisuutensa otettuaan kuitenkin miehensä aviorikoksen seurauksena syntyneen tyttären anteeksiantonsa merkinä kotiinsa. Toisaalta Elisabet ei enää suostu itse edustamaan Maaretin hänen miehelleen merkitsemää nuoruuden ihannetta vastaavaa neitseellistä ja seksuaalisesti alistavaa, patriarkaalista naisihannetta. Tämä antaa Elisabetin sukupuoli-identiteetille mahdollisuuden vapautua rajoituksistaan ja kehittyä. Vaikka Elisabetin tunteiden ja käyttäytymisen välillä ilmenee ristiriita, hänen käyttäytymisensä on ymmärrettävissä hänen edustamansa aikakauden ja yhteiskunnan hänelle asettamien odotusten pohjalta.

Toisaalta Elisabet on tietoinen ristiriitaisesta tunteestaan, joka aiheuttaa myös hänen tunteensa valppauden. Elisabet tiedostaa myös tunteensa syyn, joksi osoittautuu hänen aviomiehensä tämän tytärtä kohtaan heränneen tunteen hänessä, Elisabetissa aiheuttama hämmennys ja levottomuus. Emootiot ovat, kuten Anna Helle ja Anna Hollsten korostavat, (2016, 12 ja 16) tunteita, jotka ovat kokijansa tiedostamia. Ne ovat luonteeltaan narratiivisia, koska niiden syy-seuraus-suhteita voidaan kartoittaa. Emootioiden aiheuttaja on mahdollista osoittaa, ja emotion kokija pystyy myös nimeämään kokemansa emotion. (Helle & Hollsten 2016, 16.)

Se, että Elisabetin tunne on valpas ja häiriytynyt Elisabetin kokiessa Maaretin lähenevän neitoikkää, joka on hänen miehensä naisihanteen ajankohta, osoittaa Elisabetin valistuksen

rationaalisen kartesiolaisen subjektina edustaman järjen olevan ristiriidassa hänen tunteensa kanssa. Elisabet ei voi hyväksyä sitä, että hän nimenomaan tunteensa välittämänä tajuaa perhe-elämässään vallitsevan tilanteen kaksinaismoralistisuuden. Tämä todistaa, että länsimaisessa filosofisessa traditiossa tunteita on yleensä pidetty mahdollisesti tai tosiasiasa tiedolle alisteisina (vrt. Jaggar 1989, 145). Se, että Elisabet ei luota tunteensa välittämään tietoon perhe-elämässään vallitsevasta tilanteesta, todistaa myös, että Platonista nykyisyyteen asti, muutamien huomattavien poikkeuksien ohella, järkeä enemmän kuin tunnetta on pidetty välttämättömänä kykyä saavuttaa tietoa (vrt. Jaggar 1989, 145).

Tohtori on vaatinut vaimoaan toteuttamaan nuoruuteen sidoksissa olevaa neitseellistä ja seksuaalisesti alistavaa naisihannetta, jotta tämä ei voisi ilmaista järjelle vastakkaisiksi nähtyjä tunteita. Tohtorin vaimolleen asettaman vaatimuksen taustalla vaikuttaa tohtorin pelko heidän avio- ja perhe-elämänsä ihanteen rikkoutumisesta. Kieltäessään vaimoltaan tunteet ja seksuaalisuuden tohtori edustaa käsitystä, jonka mukaan hänen vaimonsa naisena edustaa tunnetta ja ruumiillisuutta, jotka herättävät tohtorissa pelkoa. Tohtori miehenä ja valistuksen rationaalisen kartesiolaisen subjektina ja henkisyiden edustajana korostaa järjen merkitystä tunteen kustannuksella. Tämä todistaa, että länsimaisessa filosofisessa traditiossa yleensä, vaikka ei poikkeuksetta, järkipäinen on asetettu vastakohtaan tunneperäisen kanssa ja että kyseinen vastakohtaan keskenään asetettu pari on usein yhdistetty muihin kahtiajakoihin. Ei ainoastaan järkeä ole näin ollen asetettu vastakkain tunneperäisen kanssa, vaan se on myös yhdistetty henkiseen, kulttuuriseen, universaaliin, julkiseen, ja miespuoliseen, kun taas tunne on yhdistetty järjenvastaiseen, fyysiseen, luonnolliseen, erityiseen, yksityiseen, ja tietenkin, naispuoliseen. (Vrt. Jaggar 1989, 145.)

Metaforat ja vertaukset, joita Helvi Hämäläinen käyttää luvun alun esimerkissä kuvatessaan tohtorin ja Maaretin Elisabetissa herättämiä tunteita, edustavat modernismille ominaista sisäistä puhetta. Sisäinen puhe tuo esiin Elisabetin henkisyyttä korostavan ja tunteet sekä ruumiillisuuden kieltävän maailmankuvan välisen ristiriidan metaforien ja vertauksen liittyessä luontoon. Tällaisia metaforia ovat Hämäläisen käyttämät neitoiän metaforat ”hohtava kotelo” ja ”kullanhohtava meripihka” sekä nuoruuden ”hunajankultainen tuokio”, vertaus taas tohtorin tunteisiin vertautuva ”meripihka”, joka on ”sulkenut sisälleen” Elisabetin kuin ”hyönteisen”. Tuodessaan esiin Maaretin lähestyvän neitoikä, tohtorin naisihanteen ajankohtaa, Hämäläinen vertaa Elisabetin Maaretiin kohdistuvaa tunnetta myös puuhun, ”joka väkevin mustin juurikourin raateli sydäntä, joka oli sitä ruokkinut” (KP 254). Tuodessaan esiin Elisabetin tunteiden ristiriitaisuuden Hämäläinen käyttää aistimuksia kuvaavia metaforia

ja vertauksia, jotka luontoon liittyessään osoittavat yhteyden elämään (ks. Karkama 1990, 29–30).

Metaforat ja vertaukset, joita Helvi Hämäläinen Elisabetin sisäisen puheen yhteydessä ja *Kadotetussa puutarhassa* yleensäkin käyttää, ilmentävät samalla tavoin naisen suhdetta luontoon kuin Hämäläisen runokokoelmassakin esiintyvät metaforat ja vertaukset. Ne myös heijastavat Hämäläisen kokoelmien tavoin aikansa naiskirjailijuutta koskevia käsityksiä. (Vrt. Kähkönen 2004, 13 ja 17–24.) *Voikukkapyhimykset* -kokoelmaa (1947) ja sen metaforiikkaa koskevissa kritiikeissä naisellisuus rinnastetaan Marjut Kähkösen mukaan luontoon. Naisellisuus määritellään kritiikeissä positiivisesti naisellisuuden liittyessä luontoon, tunteeseen ja sadun taikapiiriin. Tällöin se voidaan keinotekoisen kulttuurin vastakohtana liittää alkuperäisyyteen ja aitouteen. Sen sijaan äyllisenä naisellisuutta ei missään tapauksessa nähdä. Yhdistyessään naisen ruumiillisuuteen ja ylittäessään lyriikan ”kentän” yleiseksi oletetun perustan naisellisuus määrittyy negatiivisena. Sukupuolten erityisyyttä korostava näkökulma on, kuten Kähkönen painottaa, ollut kritiikeissä yleisemminkin ottaen torjuttua. (Kähkönen 2004, 59 ja 63–66.)

Aiemmin esillä ollut vertaus Elisabetin Maaretiin kohdistuvasta tunteesta puuna edustaa luonnon inhimillistämistä. Elisabetin tunne esiintyy näin ollen toimijana. Luonto saa mielestäni *Kadotetussa puutarhassa* Hämäläisen sodanjälkeisen lyriikan tapaan suuren merkityksen. Tällöin luonto sekä synnyttää täydellisiä kohteita että ”puhuu, sanoo, luo, tekee ja tietää” saaden inhimillisen subjektin, agentin aseman. Tämä voidaan Marjut Kähkösen (2004, 164) mukaan yhdistää Tuula Hökän (2001, 173) huomioon siitä, miten luonto Hämäläisellä inhimillistyy ja ihminen sen sijaan luonnollistuu. Helvi Hämäläisen Elisabetin sisäisessä puheessa käyttämät metaforat ja vertaukset tuovat esiin Elisabetin tunteen, jota hän ei vielä pysty täysin ilmaisemaan. Tällöin luontoa edustavat metaforat ja vertaukset välittävät inhimillisen subjektin aseman saaneina Elisabetin tunteen ja osoittavat Elisabetin edustavan myös luontoa. Elisabetin identiteetti saa näin ollen mahdollisuuden vapautua hänen henkisyttä ihannoivan ja ruumiillisuuden sekä luonnon kieltävän elämäntapansa hänen identiteetilleen asettamista rajoituksista.

Elisabet ei ilmaise tunteensa valppautta ja häiriytyneisyyttä aviomiehelleen eikä tämän tyttäreille eikä näin ollen koe näiden havaitsevan hänessä itsessään herättämiään tunteita. Tämä osoittaa, että meillä on taipumus kokea tunteemme tahattomina yksilöllisinä reaktioina, jotka ovat usein (vaikkakaan eivät aina) yksityisiä siinä merkityksessä, että ne eivät ole

suoraan ja välittömästi toisten ihmisten havaitsemia niin kuin ne ovat kokemuksen subjektin havaitsemia (vrt. Jaggar 1989, 150). Se, että Elisabetin tunne välittyy edellisessä *Kadotetun puutarhan* lainauksessa Elisabetin sisäisen puheen avulla, osoittaa Elisabetin kokemuksen tunteestaan olevan osittain tiedostamaton. Helvi Hämäläisen samaisessa esimerkissä käyttämät luontoon liittyvät vertaukset osoittavat Elisabetin kokemuksen tunteestaan olevan myös ruumiillinen.

Elisabet ei pidä perhe-elämässään vallitsevan tilanteen itsessään herättämiä aikakautensa käsitysten mukaan ruumiillisuuden puolelle kuuluvia tunteitaan sosiaaliseen kanssakäymiseen kuuluvina eikä näin ollen myöskään ilmaise niitä muille. Tämä todistaa, että tunneperäisen kokemuksen näennäisen yksilöllistä ja tahatonta luonnetta on usein pidetty osoituksena sille, että tunteet ovat biologisen rakenteemme määräämiä esisosaalisia, vaistonvaraisia reaktioita (vrt. Jaggar 1989, 150). Toisaalta tätä päätelmää vastaan puhuu se, että Elisabetin tunne tulee esille tilanteessa, jossa hän tajuaa hänen ja tohtorin avioelämän kaksinaismoralistisuuden. Elisabetin tunteen esiin tuleminen edellä mainitussa tilanteessa osoittaa sen, että tunteet vaikuttavat hänen sosiaalisen identiteettinsä rakentumiseen.

Elisabet pukee Maaretin synnyttämät ristiriitaiset tunteet siistittyyn muotoon: ”Tämä kesy siistitty muoto, johon hän puki sydämensä erään tragedian, oli hänen elämänleikkiään. Hän noudatti viehätyksen ja kauneuden sääntöjä eikä lyönyt palloa niin rajusti, että se olisi lentänyt yli rajojen.” (KP 253) Tämä ilmentää Elisabetin kaksinaismoralistista elämäntapaa. Sille on ominaista epäaitous sekä elämän säilyttäminen pienen ja viehättävän idyllin rajoissa. Pyrkinessään ylläpitämään siveellistä elämäntapaa Elisabet pyrkii edelleen kieltämään miehensä aviorikoksen.

Vaaliessaan moraalialia ja siveellisyyttä perheessään ja samalla kieltäessään ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa Elisabet toteuttaa aviomiehensä edustamia aikansa yhteiskunnan ja kulttuurin Elisabetille naisena asettamia vaatimuksia. Tämä osoittaa Elisabetin edustavan aiemmin mainittua aviomiehensä vallan alaisuudessa elävää patriarkaalista naista, mikä vaikuttaa Elisabetin naissubjektin ja sosiaalisen sukupuolen muotoutumiseen. Elisabetin subjektin muodostumiseen ja identiteetin rakentumiseen vaikuttaa myös hänen roolinsa puhtauden vaalijana perheessään. Tämä osoittaa, että Elisabetin sosiaalisen sukupuolen biologisen sukupuolen tulkintaa edustava rooli naisena on valheellinen (vrt. Honkanen 1996/2004, 152).

Helvi Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* tohtorin ja Elisabetin aviosuhteessa ilmenevät ajan sukupuoliristiriidat tiivistyvät Iris Uurron romaaneille ominaiseen tapaan porvarillisessa perheinstituutiossa. Sen arvoja edustaa maskuliinisuuden, rationaalisuuden ja vallan tiivis yhteys vallanalaisuuden puolestaan määrittäessä feminiinisyttä. (Spinkkilä 2000, 99.) Uurron tuotannolle ominaiseen tapaan ei Helvi Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassakaan* snellmanilaisittain ”järkevä” rakkaus koskaan saa palkkaansa vaan identiteettien käymistila muuttuu parisuhteen ja perheen käymistilaksi ja päinvastoin (vrt. Spinkkilä 2000, 100).

Tohtorin isäntunteen herättyä Elisabet tuntee itsensä häiriintyneeksi:

Hän ei ollut häiriintynyt sen vuoksi että hiukset muistuttivat niin kovin tuota nuorta, kadonnutta olentoa, ei sen vuoksi. Hänen tunteensa miestänsä ja lasta kohtaan oli vain muuttunut äkkiä omituisen valppaaksi, ja tuo valppaus oli häiritsevää. Häntä vaivasi tuo hänen miehensä ilossa näkyvä nöyrä antaumus ja kiitollisuus. (KP 248.)

Vaikka Elisabet ei, kuten edellä siteeraamassani esimerkissä tulee esille, koe olevansa häiriintynyt sen vuoksi, että Maaretin hiukset muistuttavat Maaretin nuorena kuolleen äidin hiuksia, häntä häiritsee se, että Maaret ja hänen äitinsä edustavat alemmaa yhteiskuntaluokkaa suhteessa häneen itseensä hänen itsensä edustaessa sivistyneistöä ja kulttuuriporvaristoa. Tällöin Elisabetin kulttuurinen identiteetti on häiriintynyt. Huolimatta siitä, että Elisabet yrittää tahdikkaasti hillitä tunteensa valppautta eikä tahdo riistää aviomieheltään iloa tämän löydettyä tunteen tytärtään kohtaan, hänen tunteensa ovat siis ristiriitaisia, koska häntä vaivaa hänen aviomiehensä ilossa näkyvä nöyrä antaumus ja kiitollisuus.

Elisabetin mielestä tohtorin tunne tytärtään kohtaan on herännyt myöhään. Elisabet tietää näin ajatellessaan usein tunteneensa, että hänen miehensä on ritarillisuudesta häntä kohtaan peittänyt tunteensa tytärtään kohtaan:

Pieni moralisoiva ääni surisi hänen sisällään ettei hän saanut häiritä miehensä iloa, että hänen täytyi kyetä salaamaan valppautensa. Mutta tuo valppaus oli hänessä hereillä kuin levoton eläin, jonka olisi tullut nukkua luolassaan. (KP 248–249.)

Elisabetin taistelu moraalinvaatimuksensa ja tunteittensa aiheuttaman hämmennyksen välillä tapahtuu hänen mielessään. Toisaalta Elisabetin tunteitten välittämään hänen itsensä edustamaan ruumiilliseen puoleen viittaa edellisessä, Elisabetin sisäistä puhetta edustavassa lainauksessa tunteitten valppautta edustava levoton eläin. Levottomaan eläimeen vertautuva Elisabetin tunteen valppaus tuo esiin Elisabetin henkisyttä ihannoivan ja ruumiillisuuden

sekä tunteet kieltävän elämäntavan ristiriidan, ja sen rajoittavuuden Elisabetin identiteetin kannalta.

Elisabetin reaktio aviomiehensä tämän tytärtä kohtaan heränneeseen tunteeseen herättää hänessä itsessään ristiriitaisen tunteen, joka ilmenee sekä hänen mielensä että ruumiillisen kokemuksensa tasolla Elisabetin tunteen vertautuessa levottomaan eläimeen. Pirjo Lyytikäinen viittaa emotioihin ja pysyviin tunteisiin käsitteellä tunne. Emootiot eli tunteet erotetaan tällöin tuntemuksista, vaikka tunteisiinkin toisaalta aina kuuluu tuntemuksia. Tällöin tuntemukset ymmärretään ruumiillisina ja ei-kognitiivisina, kun taas tunteista puhumisen välttämätön ehto on niiden kuvautuminen mielessä. Tuntemusten lisäksi tunteissa ovat osa-alueina mielikuvat, arviointi ja motivaatio. Tunne merkityksessä 'emootio' on näin ollen ymmärrettävissä sekä ruumiillisten että mielikuvallisten reaktioiden muodostamaksi kokemukseksi. (Lyytikäinen 2016, 40.)

Elisabetin tunne edustaa hänen kokemustaan aviomiehensä tämän tytärtä kohtaan heränneestä tunteesta. Elisabetin tunteen kohteena on hänen aviomiehensä tämän tytärtä kohtaan herännyt tunne, jonka Elisabet haluaisi kieltää ja jota hän pitää moraalisesti vääränä. Pirjo Lyytikäinen määrittelee tunteen seuraavasti:

Tunne ymmärretään jonkun subjektin kokemukseksi ja sillä on kohde eli jokin asia tai henkilö, johon tunne intentionaalisesti kohdistuu. Kohde nähdään jonakin johon liitetään myönteinen tai kielteinen arvolataus. (Lyytikäinen 2016, 40.)

Elisabetin halu ja aikomus ilmaista tunteensa yhdistyy hänen motiiviinsa tuoda esiin moraalinen näkökantansa aviomiehensä ja tämän tyttären väliseen tunteeseen, jolloin Elisabet edustaa aktiivista toimijaa, subjektia, mikä antaa mahdollisuuden Elisabetin sosiaaliselle identiteetille sekä sukupuoli-identiteetille vapautua rajoitteistaan ja kehittyä.

Helvi Hämäläisen kritiikki tohtorin ja Elisabetin elämäntapaa kohtaan hänen verratessaan Elisabetin tunteen valppautta hereillä olevaan levottomaan eläimeen rinnastuu ekofeminismin näkemyksiin. Tohtorin ja Elisabetin kulttuuria korostavalle elämäntavalle on ominaista luontoa heissä itsessään edustavan eläimellisyyden kieltäminen. Ekofeminismi korostaa, kuten Maria Suutala tuo esiin, niin naisen, luonnon kuin miehenkin vapauttamista patriarkaalista arvoista. Ekofeminismi lähtee näin ollen siitä, että vapaus voi perustua ainoastaan tasapainoiseen elämään luonnon kanssa. (Suutala 2001, 18.)

Naiseuteen yhdistetty eläimellisyys saa Elisabetin identiteetin yhteydessä kielteisen merkityksen. Toisaalta Elisabetin pyrkiessä kulttuuri-ihmisenä kieltämään eläimellisyyden

itsessään hänen identiteettinsä jää puutteelliseksi. Maria Suutala, joka puhuu mieluummin ”eläinmäisyydestä”, toteaa, että ihmisen taisteltua vuosisatojen ajan kielteistä, varottavaa identiteettiä merkinnyttä eläimellisyyttä vastaan kuva ihmisyydestä on tyypistynyt. Koska eläimellisyys on liitetty voimakkaammin naiseen kuin mieheen, erityisesti nainen on näin ollen menettänyt itsestään jotain olennaista. (Suutala 2001, 145.)

Elisabetin ristiriitaisten tunteiden taustalla vaikuttaa Elisabetin halu ja aikomus tuoda esiin moraalinen näkökantansa aviomiehensä ja tämän tyttären väliseen tunteeseen. Tämä osoittaa tunteen sosiaalisen rakentumisen syvempien näkökulmien paljastuneen tunteen aikomukselliseen rakenteeseen kohdistuvan heijastumisen kautta (vrt. Jaggar 1989, 151). Se, että Elisabet käyttämänsä vertauksen mukaan kokee, että hänen tunteensa valppautta edustavan levottoman eläimen olisi tullut nukkua luolassaan, osoittaa, että jos tunteet pakostakin sisältävät arvostelmia, niin ne selvästi edellyttävät käsityksiä, jotka on saatettu nähdä sosiaalisesti rakentuneina tapoina järjestää maailma ja saada selvää maailmasta (vrt. Jaggar 1989, 151).

Se, että Elisabetin kokemus tunteestaan välittyy hänen sisäisen puheensa kautta ja että se toisaalta osoittaa eläimellisyyden edustavan Hämäläisen käyttämän vertauksen yhteydessä nimenomaan naiseuteen yhdistyneenä toiseutta, todistaa, että tunteet ovat yhteiskunnan käsitteellisten ja kielellisten voimavarojen samanaikaisesti sekä mahdolliseksi tekemiä että rajoittamia (vrt. Jaggar 1989, 151). Se, että Elisabetin kokemus tunteestaan heijastaa hänen aikakautensa ja kulttuurinsa näkemyksiä, osoittaa, että edellisessä virkkeessä mainittu filosofinen väittämä on tunteen kulttuurisen vaihtelevuuden kokemusperäisen havainnoinnin synnyttämä (vrt. Jaggar 1989, 151). Elisabetin halu ja aikomus ilmaista tunteensa yhdistyy hänen motiiviinsa tuoda esiin moraalinen näkökantansa aviomiehensä ja tämän tyttären väliseen tunteeseen, jolloin Elisabet edustaa aktiivista toimijaa, subjektia, mikä antaa mahdollisuuden Elisabetin sosiaaliselle identiteetille sekä sukupuoli-identiteetille vapautua rajoitteistaan ja kehittyä.

Tohtori tuntee syyllisyyttä vaimoaan kohtaan tyttärensä herättämien tunteiden vuoksi ja tuo esiin korrektein elein anteeksiopyyntönsä Elisabetille. Elisabet ei kuitenkaan halua näyttää tunteitaan:

Elisabet tajusi tämän korrektin hellyyden sisältämän anteeksiopyynnön, mutta hän ei tahtonut näyttää tajuavansa sitä anteeksiopyynnöksi, hän ei myöntänyt loukkaantuneensa, hän ei tahtonut näyttää tunteensa muuttuneen valppaaksi. (KP 252)

Elisabet ei voi estää tohtorin tunteita Maaretia kohtaan, mikä osoittaa Maaretin äitinsä kautta edustaman toiseuden hallitsevuuden Elisabetin ja tohtorin elämän suhteen. Tämä kertoo Elisabetin yhteiskuntaluokkansa, sivistyneistön edustaman kulttuurisen identiteetin häiriintyneisyydestä.

Se, että Elisabet ei tahdo ilmaista sanallisesti tunteitaan, osoittaa hänen pyrkivän säilyttämään edustamansa henkisyttä korostavan, tunteet ja ruumiillisuuden kieltävän elämäntavan. Tämä ilmentää, että tunteet, joita koemme, heijastavat sosiaalisen elämän vallitsevia muotoja (vrt. Jaggar 1989, 151). Elisabet ei täysin hyväksy aviomiehensä tunnetta tämän tyttärtä kohtaan, koska kyseisen tunteen taustalla vaikuttavat hänen miehensä aviorikos ja tämän tyttärensä äitiin kohdistamat tunteet. Elisabet tuntee näin ollen itsensä aviomiehensä taholta petetyksi ja loukatuksi. Tämä viittaa siihen, että ihminen ei esimerkiksi voisi tuntea itseään petetyksi tai edes tulla petetyksi uskollisuutta koskevien sosiaalisten sääntöjen puuttuessa (vrt. Jaggar 1989, 151). Tohtorin ja Elisabetin edustamat sosiaalisen elämän muodot ja säännöt kertovat niiden estäessä myös tunteiden sanallisen ilmaisun, heidän sosiaalisen identiteettinsä rajoittuneisuudesta.

Elisabet ei saa vastausta aviomieheltään, tohtorilta sanoessaan pehmeästi, että hänen mielestään tämän pitäisi kertoa Maarelille totuus isyytensä suhteen. Elisabetin eettinen tunne on kuitenkin liian lämmin ja elävä, jotta hän kykenisi sanomaan ääneen ehdotuksen, että hän kertoisi Maarelille totuuden miehensä isyyden suhteen tämän suostumuksella. Elisabet on aikanaan kyennyt miehensä aviorikoksen suhteen ylevyyteen, mutta nyt suhtautuu moralisoiden isän ja tyttären väliseen tunteeseen. Elisabet korostaa totuutta:

Elisabet ei ollut aikoinaan kylvänyt moraalin mustia nakertavia toukkia tuohon menneeseen tapahtumaan, miehensä harharetkeen. Hän oli silloin kyennyt ylevyyteen, ja se oli säteilyttänyt hänen sielussaan anteeksiannon ja kyennyt ylevöittämään kaikki hänen tuossa tapahtumasarjassa esiin tulleet tunteensa. Hän ei ollut moralisoinut tuona aikana, mutta nyt hänen tunteensa valppaus ikään kuin kylvi moraalin pikkutoukkina tähän tapahtumaan: hänen suhtautumiseensa isän ja tyttären väliseen kauniiseen hellään tunteeseen, hänen vaatimukseensa että sen oli perustuttava ehdottomalle totuudelle ja että Maaretin tuli tietää totuus. (KP 266.)

Elisabetin moralisoiva suhtautuminen aviomiehensä ja Maaretin väliseen tunteeseen tulee esille vertauksessa, jonka mukaan Elisabetin tunteen valppaus ”ikään kuin kylvi moraalin pikkutoukkina tähän tapahtumaan”. Vaikka tohtorin aviorikos edustaa ruumiillisuutta, myös Elisabetin tunteen valppauden kylvämät moraalin ”pikkutoukat” viittaavat ruumiillisuuteen, jota Elisabet itsekin edustaa. Vaatiessaan, että hänen miehensä ja Maaretin suhteen on

perustuttava totuudelle, mutta samalla toisaalta moralisoiden, Elisabet on sitoutunut yhteiskuntaluokkansa etujen mukaiseen diskurssiin.

Seikat, joihin Elisabet vetoaa suunnitellessaan paljastavansa Maaretille totuuden miehensä isyydestä, eivät siis ole täysin oikeudenmukaisia perusteita Elisabetin vaatimukselle, että hänen miehensä ja Maaretin suhteen on perustuttava totuudelle. Elisabet osoittaa sisäisessä puheessaan tarpeensa käyttää valtaa miehensä ja Maaretin suhteen suunnitellessaan paljastavansa Maaretille totuuden.

Suunnitellessaan paljastavansa totuuden Elisabet on sitoutunut sivistyneistön ja yhteiskuntaluokkansa kulttuuriporvariston mukaiseen diskurssiin, jonka edustajana hän naisena toisaalta ei voi edustaa samanlaista näkökulmaa kuin aviomiehensä. Elisabet kuitenkin pyrkii omaksumansa diskurssin mukaisesti – tosin moralisoiden – palauttamaan järjestyksen perhe-elämään. Helvi Hämäläinen kritisoi Elisabetin patriarkaalisten arvojen mukaista roolia perheensä moraalinvirtijana, mikä osoittaa Hämäläisen edustaman kulttuuriällymystön kohdistavan protestin näkyvimmin perheinstituutiossa ihannoituja niin patriarkaalisia, moralistisia kuin aineellisiakin arvoja vastaan (vrt. Karkama 1990, 33). Hämäläinen tuo esiin Elisabetin sisäisen puheen kautta tämän henkisyttä ihannoivan ja ruumiillisuuden sekä tunteet kieltävän elämäntavan välisen ristiriidan edustaman kaksinaismoralistisuuden, mikä on rajoittavaa Elisabetin identiteetin kannalta.

Vaatiessaan, että tohtorin ja Maaretin suhteen on perustuttava totuudelle, Elisabet tajuaa suhtautuvansa moralisoiden miehensä ja Maaretin väliseen tunteeseen. Helvi Hämäläisen kuvaaman tohtorin ja Elisabetin keskinäisen vallankäytön yhteydessä tulee esiin, että *Kadotetussa puutarhassa* feminiininen panos sukupuolten välisten suhteiden diskurssiin on Iris Uurron tuotannolle ominaiseen tapaan maskuliinista kompleksisempi (vrt. Spinkkilä 2000, 101). Kokiessaan velvollisuudekseen vaalia moraalialia perheessään Elisabet joutuu puolustamaan identiteettiään eri lähtökohdista kuin hänen aviomiehensä omaansa. Hänen identiteettinsä hahmottamisen lähtökohtana ei voi olla hegemonisen maskuliinisuuden kaltainen selkeästi määrittyvä identiteettikokonaisuus (vrt. Spinkkilä 2000, 101).

Tohtorin ja Elisabetin aviosuhteessa ilmenevä vieraantuneisuus saa Elisabetin päätyämään vaatimukseen, jonka mukaan hänen miehensä ja Maaretin suhteen on perustuttava totuudelle. Vaatimukseen päätyminen ilmentää Elisabetin ratkaisun suhteen vapautta, joka vieraantuneisuuden ohella nousee Hämäläisen poetiikan keskiöön 1950-luvun lopulta lähtien (vrt. Kähkönen 2004, 237).

Antaessaan tunteensa valppaudelle vallan Elisabet kapinoi aviomiehensä ja aikansa yhteiskunnan häneltä edellyttämää moraalinvartijan roolia vastaan, mutta toteuttaa toisaalta myös naiseuden stereotyyppiä. Kyettyään aikaisemmin ylevyyteen Elisabet toisaalta syyllistyy moralisointiin, mikä osoittaa, ettei hän naisena ole huonompi tai parempi kuin häneen hallitsevassa asemassa oleva aviomiehensä.

Mihail Bahtin ja Valentin Voloshinov ovat, kuten Stuart Hall (1999, 211) tuo esiin, sysänneet voimakkaasti eteenpäin ristiinkoodauksen nimellä tunnetuksi tullutta käytäntöä. Hall jatkaa: ”Ristiinkoodaus tarkoittaa tarttumista olemassa oleviin merkityksiin ja niiden haltuunottoa uusien merkitysten tuottamiseksi”. Yksi ristiinkoodauksen strategioista tekee mahdolliseksi nähdä positiivisina kaikki aikaisemmin kielteiset stereotyypit. Helvi Hämäläinen osoittaa Elisabetin naisena edustamien ja hänen aviomiehensä ja aikakautensa kielteisinä pitämien ominaisuuksien positiivisuuden. Hämäläinen kääntää näin ollen Elisabetin edustaman sivistyneistön ja kulttuuriporvariston naisen stereotyypin päinvastaisekseen. Toisaalta Hämäläinen ei onnistu horjuttamaan Elisabetin edustaman stereotyypin perustaa. Vaatiessaan totuuden paljastamista miehensä isyyden suhteen Elisabet syyllistyy moralisointiin ja toteuttaa näin ollen edustamansa stereotyypin toista ääripäätä, moraalinvartijan roolia.

Edellä esiin tuomassani tavassa representoida hallittuja ja alistetussa asemassa olevia on kyse representaation vastastrategiasta, jossa stereotyyppien arvot käännetään nurin. Jos stereotyyppi käännetään nurin, liike ei välttämättä kuitenkaan tarkoita, että stereotypia kukistuisi tai että sitä horjutettaisiin. Irrottautuminen yhdestä stereotyyppisestä ääripäästä saattaa Stuart Hallin (1999, 214) mukaan yksinkertaisesti merkitä joutumista kyseisen ääripään ”stereotyyppisen ’toisen’ loukkuun”. Stereotyyppien arvojen kääntäminen nurin ei siten tee mahdolliseksi irrottautumista vastakkainasetteluista, jotka sisältyvät stereotyyppiisiin binaarisiin rakenteisiin. (Hall 1999, 214–215.) Vaikka Elisabet käyttää totuudenvaatimuksessaan valtaa, hän säilyttää asemansa miehensä vallan alaisuudessa elävänä patriarkaalisenä naisena, mikä on rajoittavaa hänen naissubjektiutensa ja sukupuoli-identiteettinsä kannalta.

Elisabetin *Kadotetussa puutarhassa* ja sitä aiemmassa *Säädyllyisessä murhenäytelmässä* tekemät ratkaisut – edellisessä miehensä isyyden paljastamisen vaatimusta ja jälkimmäisessä tämän aviorikoksen ja sen seurausten hoitamista koskevat – edustavat tekoja, jotka edellyttävät moraalista ja eettistä valintaa. Hämäläinen on, kuten Marjut Kähkönen (2004, 240) korostaa, pohtinut teon problematiikkaa monissa romaaneissaan käsitellessään erilaisia

tekoja, esimerkiksi aviorikosta, itsemurhaa ja valehtelua, niin moraalisisina ongelmina kuin eettisinä valintatilanteinakin. Tekojen eettisyyden yhdistyessä Hämäläisen sodanaikaisessa tuotannossa vielä voimakkaasti velvollisuudentuntoon eettisesti oikeat valinnat eivät Hämäläiselle ole annettujen sääntöjen noudattamista vaan ennemminkin niiden yläpuolelle asettumista. Hämäläinen käsittelee myös sodanjälkeistä tuotantoaan edustavassa *Kadotetussa puutarhassa* yhtä lailla kuin sitä aiemmassa *Säädylisessä murhenäytelmässä* sodanaikaiselle tuotannolleen keskeisiä teemoja.

Tohtorin löydettyä isäntunteensa, hän ei kuitenkaan kokemansa sodan aiheuttaman pettymyksen jälkeen halua paljastaa isyyttään tyttärelleen. Kun taas Elisabet puolestaan onnistuu säilyttämään hänen ja hänen aviomiehensä edustaman maailman sodan jälkeen, hän joutuu ristiriitaisten tunteittensa vuoksi pohtimaan eettisiä ratkaisujaan. Koska velvollisuuteen pohjautuvat eettiset valinnat edellyttävät, kuten Marjut Kähkönen (2004, 241) korostaa, tietoa oikeasta ja väärästä, käsitys oikeasta ja väärästä problematisoituu Hämäläisellä sodan myötä.

Kadotettuun puutarhaan kuuluu esimerkiksi Elisabetin pohtimien eettisten ratkaisujen myötä teon problematiikka yhtä lailla kuin Hämäläisen sodanjälkeistä tuotantoa edustavaan lyriikkaan pääsääntöisesti kirjailijuuteen liittyvä teon problematiikka. Niin *Kadotetussa puutarhassa* kuin Hämäläisen sodanaikaista tuotantoa edustavassa lyriikassakin tekoja arvioidaan valintojen oikeuttamisen näkökulmasta. (Vrt. Kähkönen 2004, 241.) Toisaalta Hämäläinen myös kyseenalaistaa Elisabetin velvollisuuden joutua pohtimaan eettisiä ratkaisujaan, mikä viittaa Hämäläisen aiemmissa, esimerkiksi juuri sodanaikaisissa teksteissä painottuvaan toisenlaiseen suhtautumiseen tekoon (vrt. Kähkönen 2004, 241).

Aiemmassa *Kadotetun puutarhan* lainauksessa esiintyvässä vertauksessa Elisabetin tunteen valppaus ”ikään kuin kylvi moraalin pikkutoukkia” (KP 266) hänen suhtautumiseensa aviomiehensä ja tämän tyttären väliseen tunteeseen ja hänen vaatimukseensa että sen oli perustuttava totuudelle. Hämäläinen tuo esiin, ettei Elisabet suostu enää ylevöittämään anteeksiannollaan miehelleen tämän syyllistymistä aikanaan aviorikokseen. Vertauksessa esiintyvät moraalien pikkutoukat viittaavat elämänkielteisyydessään kuolemaan. Elämänkielteisyydestään huolimatta Elisabetin moraalien vaatimus osoittaa Elisabetin kykenevän itsenäiseen ratkaisuun hänen kieltäytyessään aiemmasta ylevöittämisestä totuudenvaatimuksessaan ja pyrkivän edistämään elämän jatkumista oikeudenmukaisella tavalla. Se, että Maaretin tulee Elisabetin mukaan tietää totuus, osoittaa Elisabetin kokevan totuuden paljastamisen olevan tytölle hyväksi. Elisabet on joutunut henkisyttä ihannoivan ja

tunteet sekä ruumiillisuuden kieltävän elämäntapansa suhteen kriisiin.

Elämänkielteisyydestään huolimatta Elisabetin moraalinen vaatimus osoittaa hänen identiteettinsä olevan vapautumassa rajoituksistaan.

Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* metaforiikkansa avulla esittämä näkemys Elisabetin ratkaisusta on mielestäni tulkittavissa teoista kieltäytymisenä samaan tapaan kuin hänen runokokoelmansa *Lapsellinen maa* (1943) runossa ”Minä” esittämänsä näkemys lyyrisestä minästä tekojen ja tapahtumien ”hautana” (vrt. Kähkönen 2004, 241–242). Teon käsite edustaa Marjut Kähkösen (2004, 242) mukaan Hämäläiselle vielä sodanaikaan ajoittuvassa vaiheessa useimmiten naistaiteilijan kiinnittämistä hänelle ulkoapäin annettuun asemaan. Kyseisenkaltaiseen asemaan on naisena ratkaisujensa suhteen joutunut myös *Kadotetun puutarhan* Elisabet.

Hämäläisen sodanaikaisissa ja sotaa edeltävissä teksteissä kuten esimerkiksi runokokoelmassa *Lapsellinen maa* teoista kieltäytyminen liittyykin usein, kuten Marjut Kähkönen (2004, 242) painotta, parisuhdeproblematiikkaan ja teon käsitteen sukupuolittuneisuuteen naisten tekojen ollessa lähinnä rutiininomaisia palveluksia miehelle. Niihin kuuluu näin ollen myös anteeksianto, josta naisen on kieltäydyttävä kyetäkseen toteuttamaan itseään.

Tajutessaan suhtautuvansa moralisoiden aviomiehensä ja Maaretin väliseen tunteeseen Elisabet mielestäni tuntee myös syyllisyyttä, mitä osoittaa se, että Elisabet joutuu uurtolaisena naisena ”kamppailemaan tuskalliseksi koetusta ja syyllisyydentuntoja aiheuttavasta jakautuneesta tietoisuudesta käsin” (vrt. Spinkkilä 2000, 101).

Elisabetissa aiheuttaa hämmennystä se, että vaikka hän on aikanaan kyennyt miehensä aviorikoksen suhteen yleveyteen, joka on mahdollistanut myös anteeksiannon ja että vaikka hän ei ole moralisoinut tuona aikana, hänen tunteensa valppaus saa hänet suhtautumaan moralisoiden isän ja tyttären väliseen tunteeseen. Tämä ilmentää sitä, että me usein tulkitsemme tunteemme kokemuksiksi, jotka ottavat meidät valtaansa ennemmin kuin reaktioiksi, jotka me tietoisesti valitsemme (vrt. Jaggar 1989, 152).

Elisabet pyrkii estämään aviomiehensä ja tämän tyttären välisen tunteen itsessään aiheuttaman hämmennyksen ja näin ollen hallitsemaan tunteensa vetoamalla totuudenvaatimukseensa. Tämä liittyy siihen, että jopa jokapäiväisessä elämässä me huomaamme, että tunteet eivät ole täysin tahattomia ja että yritämme saada ne hallintaan erilaisilla keinoilla (vrt. Jaggar 1989, 152). Elisabet pyrkii hyväksymään kokemuksensa tunteensa valppaudesta vetoamalla

moraalinvartijan tehtäväänsä perheessään. Tämä viittaa siihen, että me esimerkiksi saatamme yrittää vaihtaa reaktiotamme järkyttävään tilanteeseen ajattelemalla sitä tavalla, joka joko kääntää pois huomiomme sen tuskallisemmista näkökulmista tai me näytämme sen välttämättömänä laajemman hyvän kannalta (vrt. Jaggar 1989, 152).

Elisabetin identiteetti joutuu murrokseen hänen ja hänen miehensä, tohtorin, aviosuhteessa ilmenevän tunne-elämän kriisin seurauksena tohtorin löydettyä isäntunteensa aviorikoksensa seurauksena syntyneeseen tyttärensä, Maaretiin. Elisabet on aina pysynyt miehensä rakkauden edustaman, nuoruuteen sidotun ihanteen mukaisessa muodossa, jossa tämä on voinut ottaa vastaan Elisabetin eroottisuuden. Kohdistessaan tunteensa nimenomaan nuoruuteen sidottua naisihannettaan edustavaan tyttärensä tohtori kiistää vaimonsa oikeuden seksuaalisuutensa toteuttamiseen. Elisabet on joutunut tunteittensa lisäksi kieltämään oman ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa.

Elisabet tuntee mustasukkaisuutta miehensä ja tämän tyttären välisestä tunteesta. Toisaalta hän kokee vääränä ja luonnottomana sen, ettei hänen miehensä paljasta isyyttään tyttärelleen. Elisabet vetoaa moraaliin, vaikka hän toisaalta tuntee mustasukkaisuutta paljastaessaan miehensä isyyden tämän tyttärelle. Vaikka Elisabet käyttää paljastaessaan miehensä isyys tämän tyttärelle valtaa, hän säilyttää asemansa miehensä vallan alaisuudessa elävänä patriarkalisena naisena, mikä on rajoittavaa hänen naissubjektuutensa ja sukupuoli-identiteettinsä kannalta. Elisabetin subjektuuden muodostumiseen, sosiaalisen sukupuolen ja identiteetin rakentumiseen vaikuttaa myös hänen roolinsa puhtauden vaalijana perheessään.

Se, että Elisabet antaa tunteelleen vallan, osoittaa hänen itsensä edustavan myös luontoa. Elisabetin identiteetti saa näin ollen mahdollisuuden vapautua hänen henkisyyttä ihannoivan ja ruumiillisuuden sekä luonnon kieltävän elämäntapansa hänen identiteetilleen asettamista rajoituksista.

4.2 Elisabetin tunne miestänsä kohtaan ilman vastavuoroisuutta

Tohtori kokee Maaretia kohtaan heränneen tunteensa tulleen maailmaan, jossa on ollut vain Elisabetin ja hänen tunteensa. Samalla hän tuntee huonoa omaatuntoa, ettei puolisoitten suhteessa ollut vastavuoroisuutta:

Se rakkaus, jonka hän oli antanut Elisabetille, oli aina sisältänyt tahdikkuuden, ritarillisuuden. Hän oli ollut erikoisen varuillaan siitä, että hän oli vastaanottaja; hänen tunteensa oli pääasiassa kykyä ottaa vastaan Elisabetin tunnetta. Tunteen dynaamisuutta ei hänessä ollut koskaan ollut Elisabetia kohtaan. Ei edes silloin

kun tämä oli ollut neito, jonka hän valloitti, ujo neitsyt, jonka hän oman ihanteensa mukaisesti silloin vihki ruusunpunaisen tyttöyden menoja noudattavaan ikuiseen kaavaan. Dynaamisuus hänen tunteessaan oli kyennyt heräämään kerran. [...] Ja nyt hänen sydämensä oli jälleen kyennyt tuollaiseen tunteen dynaamisuuteen, ja tällä kertaa sen salaperäisen ihanan lahjan oli antanut tytär, lapsi. Mutta hän tunsu huonoa omaatuntoa sen vuoksi että hän ei milloinkaan ollut kyennyt Elisabetin tunteen pyhällä maalla tuntemaan itsessään tämän tunteen dynamiikkaa. (KP 251.)

Tohtori kuvittelee tahdikkuteen ja ritarillisuuteen vetoamalla kykenevänsä välttämään tunteiden välittämän vuorovaikutuksen Elisabetiin. Rationaalisessa tunteiden hillinnässään tohtori edustaa aiemmin mainittua valistuksen subjektia. Vaikka tohtori aikakautensa edustajana edustaa myös sosiologista subjektia, hän ei kuitenkaan myönnä sen edellyttävän vuorovaikutusta Elisabetin sekä omien tunteittensa välillä. Elisabetin velvollisuudeksi jää tunteittensa osoittaminen miestänsä kohtaan, mikä tekee myös Elisabetista sosiologisen subjektiuden edustajana puutteellisen. Tohtori sivistyneistön edustajana edustaa ”henkisydessään” valistuksen rationaalista kartesiolaista subjektia kieltäen Elisabetin ruumiillisuuden vaatiessaan tältä neitseellisyttä ja sen mukaista yksipuolista tunteiden ilmaisua.

Tohtorin kyvyttömyys vastata vaimonsa tunteeseen ja vaimoltaan edellyttämä yksipuolinen tunteiden ilmaisu paljastaa tohtorin tunne-elämän sulkeutuneisuuden. Toisaalta myös Elisabet kieltää miehensä aviorikoksen ja Maaretin miehessään herättämän tunteen aiheuttamat omat loukatut tunteensa. Tämä osoittaa hänen pyrkivän peittämään loukatut tunteensa tavanmukaisuuteen ja säädyllisyyteen. Hämäläinen kuvaa tohtorin ja Elisabetin tunteita ja niiden peittämistä tarkasti näiden sisäisen puheen kautta. Eija Komu kirjoittaa *Kadotetusta puutarhasta* seuraavasti:

Helvi Hämäläinen analysoi henkilöiden umpioitunutta tunne-elämää kuin käyttäen kirurgin veistä. Mikään ei iske kipinää, saati sitten roihua näissä kodeissa. Kuolema ja rakkaus otetaan vastaan yhtä korrektisti, kaikki suurten tunteiden aiheuttamat haavat peitetään steriiliin siteeseen. Kaikki, mikä poikkeaa totunnaisesta, luokitellaan tavattomaksi ja säädyttömäksi. (Komu 1995, 530.)

Kieltäessään valistuksen rationaalisen kartesiolaisen subjektiuden edustajana tunteensa vaimoan kohtaan tohtori sallii kuitenkin tunteensa Maaretin äitiä ja Maaretia kohtaan. Elisabet on irtautumassa hänen ja miehensä edustamasta 1800-luvulle juontuvasta mekanistiseksi koetusta maailmankuvasta ja positivistiseen ajatteluun liittyväksi nähdyistä järkiperäisyydestä, joka tukahduttaessaan tunteen oli synnyttänyt 1900-luvun alussa kylmän järkikulttuurin, ajan sairauden (vrt. Lappalainen 1993, 81).

Kieltäessään omat tunteensa vaimoaan kohtaan ja vaatiessaan Elisabetia edustamaan neitseellisyyden ihannetta ja sen mukaisia tunteita tohtori kieltää sekä omansa että Elisabetin kyvyttömyyden hallita itseään yksilöinä. Tohtori edustaa siis vastakkaista näkökulmaa uudelle ihmiskuvalle, jonka vaikutuksen seurauksena eurooppalaisessa ajattelussa oli vähitellen alkanut horjua aiempi uuden ajan filosofian myötä syntynyt näkemys yksilöstä itseänsäatelevänä subjektina. (Vrt. Lappalainen 1993, 55.)

Alaluvun aloittavassa katkelmassa kuvatut tohtorin ajatukset tuovat esiin, että Elisabetin yksilöistymiseen vaikuttavat myös tohtorin identiteettiin kohdistuvat vaatimukset. Tuula Spinkkilän mukaan yhtäläisten oikeuksien tavoittelun asemasta Maria Jotunilla ja L. Onervalla ja myöhemmin Iris Uurrolla ja Helvi Hämäläisellä painottuu ”naisen yksilöistyminen, individuaatio, jonka tuloksena syntyy omin ehdoin toimiva ja elävä naissubjekti”. Heidän sodassaan, jota käydään yksityisyyden maailmassa, ja poissa julkisuudelta, on kyse identiteettien ja subjektikäsitteiden keskinäisestä ja sisäisestä taistelusta. Siinä vanhan ja uuden taholta tuleva paine kohdistuu molempiin sukupuoliin. Kyse on naisen oman identiteetin etsinnästä, mutta toinenkin osapuoli joutuu yhä tiedostamaan oman mieheydensä rakenteet. (Spinkkilä 2000, 18.)

Se, että tohtori kokee tyttärensä itsessään herättämän tunteen dynaamisuuden lahjana ja toisaalta potee huonoa omaatuntoa, koska ei ole koskaan kyennyt tuntemaan itsessään vaimonsa tunteen dynamiikkaa, osoittaa tohtorin joutuneen tunteidensa suhteen kriisiin. Toisaalta hän saattaisi kokemansa kriisin kautta kyetä antamaan mahdollisuuden myös sille, että hänen vaimonsa herättäisi hänessä tunteen dynaamisuuden. Koska tunteet ovat sosiaalisesti rakentuneet, ne voivat rakentua uudelleen; vaikkakin prosessi on monimutkainen (vrt. Jaggar 1989, 152).

Tohtorin kyvyttömyys ilmaista tunteitaan ilmenee toisinaan siten, että hän kirjoittaa Elisabetille kirjeen, jossa hän ilmaisee paperille kirjoitetuin sanoin tunteitaan ja ajatuksiaan esimerkiksi jonkin avioelämän intiimin tapauksen jälkeen:

Elisabet oli joskus kaivannut enemmän sanoissa esiintuotua tunnetta häneltä, tohtori oli kirjoittanut mieluummin. Oli ollut kirjeitä, jotka hän oli kirjoittanut vaimolleen, vaikka hän istui kotona kirjastossa ja tämä liikkui ruokailuhuoneessa. Elisabet oli saattanut saada kirjeen istuessaan pappilan valkeassa keinutuolissa tai kastellessaan kukkia, jonkin avioelämän intiimin tapauksen jälkeen. Tohtori oli tahtonut sielullistaa tapahtumaa, mutta ei kyennyt sanoihin muuta kuin paperilla, tai hän oli tahtonut selittää jotain, joka oli liian tuntehikasta, jotta hän olisi voinut antaa huultensa lihan muodostaa sen sanoiksi. (KP 188–189.)

Se, että tohtori ei joskus kykene kommunikoimaan vaimolleen muuten kuin kirjeitse, osoittaa tohtorin edustavan 1800-luvun järkipöyhyyttä ja toisaalta puhtaasti älyllistä, kulttuurista kalvettavaa elämänsäasettämistä, joiden vastakäsitteenä on elämä (vrt. Lappalainen 1993, 81). Tahtoessaan selittää jotain, jonka hän kokee liian tunteikkaaksi, tohtori ei ole kokenut voivansa ”antaa huultensa lihan muodostaa sitä sanoiksi”, mikä osoittaa hänen kieltävän sekä tunteensa että ruumiillisuutensa. Samalla tohtori vie mahdollisuuden vaimoltaan tunteiden ilmaisuun kuuluvaan vastavuoroisuuteen, mikä on rajoittavaa Elisabetin identiteetin kehityksen kannalta.

Tohtorin vaimolleen kirjoittamat kirjeet osoittavat hänen tekevän tietoisesti valinnan tunteidensa ilmaisun tavan suhteen. Tämä ilmentää sitä, miten tunteet on nähty väärin välttämättä passiivisina tai tahattomina reaktioina maailmaan (vrt. Jaggar 1989, 152).

Tohtorin tietoinen valinta ilmaista paperille kirjoitetuin sanoin tunteitaan osoittaa tunteiden olevan ennemminkin tapoja, joilla me sitoudumme aktiivisesti maailmaan ja joilla me jopa rakennamme sitä (vrt. Jaggar 1989, 152–153).

Tohtori edustaa tietoisessa tunteiden ilmaisun tavassaan sivistyneistön ja kulttuuriporvariston edustajana omaksumaansa kieltä ja kulttuuria, mikä osoittaa osaltaan, että tunteet edellyttävät kielen ja sosiaalisen järjestyksen olemassaoloa. Toisaalta hän ei voi kieltää tunteidensa edustamaa ruumiillista puolta, jolle hän on avioelämänsä intiimin tapauksen yhteydessä antanut vallan. Tämä puolestaan osoittaa tunteiden joissakin suhteissa olevan valittuja, toisissa taas tahattomia. (Vrt. Jaggar 1989, 153.) Tohtori pyrkii omaksumansa kielen ja kulttuurin mukaisen tunteiden ilmaisun avulla hallitsemaan itsensä ja vaimonsa välisessä sosiaalisessa ja seksuaalisessa kanssakäymisessä tunteidensa edustamaa ruumiillista puolta. Tämä ilmentää sitä, miten tunteet voidaan laskea ainoastaan sellaisten ansioksi, joita on joskus kutsuttu ”kokonaisiksi henkilöiksi” ja jotka ovat sitoutuneet meneillään olevaan sosiaaliseen elämän toimintaan (vrt. Jaggar 1989, 153).

Kuvatessaan seuraavassa esimerkissä Maaretia tohtorin havaintojen kautta kertoja välittää tohtorin ja Maaretin, isän ja tyttären, välisen yhteisyyden tunteen. Elisabetin tohtori puolestaan kokee kantavan muistoja:

Maaretin tumma siro pää, niin hennon kaulan kannattama, hänen kapeat säärensä, kaidat käsivartensa, solisluiden liike, olivat hänen isälleen kuin pienessä hartaassa tunteen temppeleissä, joka oli täynnä miellyttävää, lämmintä tuntoa yhteisyydestä. Kaikki muuttui tuossa tunteen temppeleissä sen hämyä värittäväksi, menneisyys, aika, ajan taju, joka nopeutui, muuttui säteilevän siniseksi, kiiti hopealauluisena

kiuruna tempelin kattoon. Elisabet, hän kantoi olemuksessaan kuin varjoina kultaisia muistoja, jotka kertoivat elämän tuokioiden vangitsemisesta kauneuteen, kuin kesäisyyden, ikuisen tunteen kesäisyyden värittämään iloon. Oli kuin hän olisi ollut täynnä loputtoman, läpi kesäisen metsän suoritettua matkan kultapirskaleita, hänen hunajanpunainen tukkansa liittyi auringon muistoihin sananjaloissa, hänen käsivarsiensa tummat luomitäplät mustina aistittuihin varjoihin [...] Hän näki onnellisten päivien häilyvän Elisabetin lähellä kesän aistimuksina, jotka olivat hänelle niin rakkaat ja voimakkaat. [...] Elisabet, joka oli kantanut kesän heidän elämässään läpi onnettomuuden, jäiden kylmyyden, tunteen suloisen kesän. (KP 288.)

Kuten katkelmassa tulee esiin, tohtori vaalii tyttärensä kohdistuvaa tunnettaan menneisyyden värittämänä, mutta ei kuitenkaan halua paljastaa tälle totuutta isyydestään, mikä osoittaa hänen pyrkivän rationaalisuutta ja henkisyttä korostavana ihmisenä hallitsemaan Maaretin äidin itsessään aikanaan herättämien tunteiden vaikutusta. Se, että tohtori antaessaan Maaretiin kohdistuville tunteilleen vallan kuitenkin pystyy tavoittamaan menneisyyttä hallitsevan tunnetilan, on rinnasteista sille, että saamme tietoa todellisesta henkisestä elämästä bergsonilaisittain ajatellen välittömän oivalluksen eli intuition välittämänä (vrt. Karkama 1990, 28). Tohtori ei rationaalisuutta ja henkisyttä korostavana ihmisenä pysty ilmaisemaan tunnettaan muuten kuin sisäisen puheen kautta intuition välittämänä.

Tohtorin Maaretiin kohdistama tunne edustaa kriisikokemuksia, historian ja elämän kriittisiä käännekohtia, jotka sijoittuvat menneisyyden ja tulevaisuuden väliseen ahdistuvaan tilaan. Kyseisessä tilassa rationaalisesta ajattelusta riippumaton kokemustieto saa ratkaisevan merkityksen, mutta se ei pysty tarjoamaan kestäväää perustaa yksilön elämälle ja toiminnalle, mistä johtuen yksilö on aina itse asiassa välitilassa tai tyhjiössä. (Karkama 1994, 199.) Tämä osoittaa tohtorin identiteetin olevan kriisivaiheessa, mikä tuo myös hänen vaimonsa Elisabetin identiteetille haasteita.

Kuvatessaan Elisabetia tohtorin havaintojen välityksellä Helvi Hämäläinen kirjoittaa Elisabetin hiusten hunajanpunaisuudesta ja hänen käsivarsiensa luomitäplien tummuudesta, mikä osoittaa tohtorin tarpeen estetisoida vaimoaan. Hämäläinen kuvaa tohtorin havainnoimana Elisabetia samalla tavalla muissakin yhteyksissä, joista välittyy sama estetisoinnin tarve (ks. esim. KP 39–40).

Kuvatessaan kuinka tohtori kokee vaimonsa kantaneen elämän tuokioiden kauneuden ja ikuisen tunteen kesäisyyden heidän elämässään läpi onnettomuuden, Helvi Hämäläinen tuo esille tohtorin edellyttävän vaimonsa pystyvän kieltämään hänen aviorikoksensa ja kestäämään sodan edustaman onnettomuuden. Kuitenkaan tohtori ei osoita Elisabetille vastavuoroisesti

tunteita, vaikka edellyttää tämän kykenevän elämän koettelemukset kestäväan tunteeseen. Tohtori siis kokee vaimonsa häneen kohdistaman kärsivällisyyden ja rakkauden toissijaisina esteettisyyden kokemukseensa verrattuna. Tohtorin vaimolleen asettamat vaatimukset kyetä elämän koettelemukset kestäväan tunteeseen ilman tunteiden ilmaisua vaimoan kohtaan tekee sekä tohtorin että Elisabetin sosiaalisesta identiteetistä puutteellisen.

Tohtori myös vaalii ihannoituja puutarhaan yhdistyviä muistojaan Maaretin äidin aikanaan itsessään herättäneistä tunteista ja kesän aistimuksiin yhdistyvistä mielikuvistaan vaimostaan ja tämän elämän koettelemukset kestävästä tunteesta. Ulla-Maija Juutilan (1998, 189) mukaan muistot ja muistaminen saavat *Kadotettua puutarhaa* aiemmassa *Säädylisessä murhenäytelmässä* tärkeän sijan luodessaan paikkaan ajallista perspektiiviä; muistot konstruoivat historian tavoin sosiaalisesti, mutta ne ovat aina valikoivia ihmisen tulkitessa ja suhteuttaessa menneisyyttä nykyhetken tarpeiden mukaan. Myös *Kadotetussa puutarhassa* muistot osoittautuvat valikoiduiksi tohtorin vaaliessa ihannoituja mielikuviaan puutarhasta.

Helvi Hämäläisen *Kadotetun puutarhan* tohtorin maailmankatsomus on verrattavissa Hämäläisen runonäytelmän *Aaverakastaja* (1936) miestaiteilijan, Laurin, estetismiä edustavaan maailmankatsomukseen, jota edustavan yksipuolisen näkemyksen mukaisesti kaikki muu, erityisesti rakkaus ja hyvyys, on alisteista kauneudelle ja taiteelle (vrt. Kähkönen 2004, 185). Kyseisen näkemyksen voi Marjut Kähkösen mukaan johtaa 1900-luvun vaihteen symbolistiseen diskurssiin. Sitä inspiroi tapa, jolla ulkoinen kauneus sai korostuneen merkityksen antiikin maailmassa. Päinvastoin kuin sellaisilla antiikin ajattelijoilla kuin Platon, 1900-luvun vaihteen kirjallisuudessa kauneus kuitenkin irrotettiin hyvän käsitteestä ja oli arvo sinänsä. (Kähkönen 2004, 185).

Helvi Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* tohtorin ajatusten ja kokemusten kautta käsittelemä kauneusoppi on – kauneuden ja hyvyyden kietoutuessa toisiinsa – Hämäläisen toisen runonäytelmän, *Kuunsokean* (1937), kauneusopin tavoin lähempänä antiikin perintöä (vrt. Kähkönen 2004, 185). *Kadotetun puutarhan* tohtorin suhtautuminen vaimonsa häntä kohtaan osoittamaan rakkauteen rinnastuu *Kuunsokean* kauneutta ja inhimillisyyttä polarisoivaan asetelmaan. *Kadotetun puutarhan* tohtori rakastaa *Kuunsokean* miestaiteilijan, Martin, tavoin kanssaihminen sijasta kauneutta ainoana puolisonaan. (Vrt. Kähkönen 2004, 185.)

Niin *Kadotettu puutarha* kuin Hämäläisen maailmaa kiertävän taiteilijan irrallisuutta korostavat runonäytelmät *Aaverakastaja* ja *Kuunsokea* tuottavat näkemyksen, jonka mukaan

sekä *Kadotetun puutarhan* tohtori että kauneutta tai minuuttaan (turhaan) etsivä miestaiteilija edustaa narsistia, joka ei ota huomioon läheisiään eikä sosiaalisia velvoitteitaan heitä kohtaan. Tohtori on runonäytelmien taiteilijoiden tapaan dekadenssin tilassa, mille on ominaista kehässä kulkeminen. Kaikkien edellä mainittujen kohdalla matka on samalla sekä arkkityyppinen psyykkinen odysseia matkana itsen, että todellisuuspakoinen matka maailmasta pois. (Vrt. Kähkönen 2004, 187–188.)

Kadotetun puutarhan tohtorin itsekeskeisyys kontrastoituu Elisabetiin samalla tavoin kuin edellä mainittujen runonäytelmien miestaiteilijoiden itsekeskeisyys on vastakohtaista suhteessa heitä rakastaviin, uhrautumiskyvyssään, siveellisyydessään ja epäitsekkyydessään eettistä ideaalia edustaviin naishahmoihin (vrt. Kähkönen 2004, 188). *Kadotetun puutarhan* tohtorin ja Elisabetin edustamasta henkilöasetelmasta on nähtävissä runonäytelmien tapaan sukupuolijaon taustalla olevien luokitusten hyväksyntä. Toisaalta niin *Kadotetun puutarhan* kuin runonäytelmienkin henkilöasetelmassa on havaittavissa pyrkimys kääntää siihen sisältyvät arvot toisin päin korostamalla naisellisuuteen yhdistyvien ominaisuuksien ylemmyyttä ja hyödyllisyyttä. Ajatus naisellisten ominaisuuksien arvokkuudesta yhteydessä nimenomaan siveellisyyteen ei sinänsä ollut uusi, sillä niitä oli esitetty jo 1800-luvulla. (Kähkönen 2004, 188.) Vaikka Elisabet edustaa arvokkaina nähtyjä naisellisiä ominaisuuksia, kyseiset ominaisuudet ovat myös yksipuolisuudessaan rajoittavia hänen sukupuoli- ja kokonaisidentiteettinsä kannalta. Elisabetin on näin ollen vaikea irrottautua patriarkaalisesta miehensä vallan alaisuudessa elävän naisen osasta.

Tohtorin henkisten arvojen ja esteettisyyden ihannoinnin yhdistyminen hänen elettyyn elämään ja menneisyyteen liittyviin tunteisiinsa osoittaa tunteiden ja arvojen olevan läheisesti kytköksissä toisiinsa (vrt. Jaggar 1989, 153). Vaaliessaan menneisyyden kokemukseensa liittyvää tunnettaan tohtori toisaalta peittää esteettisyyden kokemukseensa ruumiillisuutta edustavan aviorikoksensa.

Tohtori miehenä ja rationaalisuutta ja henkisiä arvoja ihannoivana sivistyneistön ja kulttuuriporvariston edustajana toisaalta kieltää tunteidensa edustaman ruumiillisuuden, toisaalta sallii itselleen seksuaalisen kanssakäymisen niin vaimonsa kuin aikanaan tyttärensä äidin kanssa. Tohtorin mukaan tiedostamatonta edustava ruumiillinen kokemus ei kuulu rationaalisen ja henkisen edustamalle tietoiselle alueelle eikä näin ollen edellytä moraalista vastuuta. Toisaalta omatunto ei tohtorin mukaan kuulu ruumiilliseen kokemukseen. Tämä osoittaa, että yhtä lailla kuin arvot olettavat ennalta tunteita tunteet olettavat ennalta arvoja.

Näin ollen tunteen – pelon, surun, ylpeyden, jne. – kohde on monimutkainen asiointi, joka on yksilön arvioima tai arvottama. (Vrt. Jaggar 1989, 153.) Tohtorin edustama ristiriitainen käsitys kartesiolaisen subjektin vastuusta tekojensa ja käytäntöjensä suhteen ilmenee rajoittavuutena Elisabetin identiteetin kannalta Elisabetin jouduttua kieltämään miehensä aviorikoksen sekä toteuttamaan moraalin ja siveyden vaalijan roolia perheessään. Samalla hän on joutunut kieltämään tunteensa ja ruumiillisuutensa.

Ihanteellistaessaan menneisyyden ja pitäessään hyväksyttävänä sitä, ettei paljasta isyyttään tyttärelleen, tohtori miehenä edustaa aikakautensa sivistyneistön ja kulttuuriporvariston näkökulmaa perhe-elämässään vallitsevaan tilanteeseen. Toisaalta tohtori myös pelkää isyytensä mahdollisen paljastumisen seurauksia. Tohtorin vaimostaan ja tyttärestään sekä puutarhasta tekemät estetisoivat havainnot, jotka heijastavat hänen pyrkimystään ihannoida menneisyyttä, muokkaavat myös hänen tunteensa menneisyyttä ihannoivaksi.

Tohtorin reaktiossa perheessään vallitsevaan tilanteeseen ilmenee hänen pelkonsa isyytensä mahdollisen paljastumisen seurauksista. Pelon taustalla vaikuttaa hänen halunsa ja pyrkimyksensä säilyttää vaimonsa moraalinvartijan rooli ja hänen itsestään tyttärelleen antama kuva moraalisesti kunnioitettavana ihmisenä. Tämä ilmentää sitä, että tunnusomaisen inhimilliset tunteet eivät ole yksinkertaisia vaistonvaraisia reaktioita tilanteisiin tai tapahtumiin vaan ne ovat perimmältään riippuvaisia tavoista, joilla havaitsemme kyseiset tilanteet ja tapahtumat yhtä lailla kuin tavoista, jotka olemme oppineet tai joilla olemme päättäneet vastata niihin (vrt. Jaggar 1989, 154).

Tohtorin tapa havaita perhe-elämässään vallitseva tilanne ja hänen tapansa vastata kyseiseen tilanteeseen heijastavat hänen rationaalisuutta ja henkisiä arvoja korostavana sivistyneistön ja kulttuuriporvariston edustajana ja miehenä edustamiaan näkemyksiä. Tohtorin tekemät havainnot perhe-elämässään vallitsevasta tilanteesta ja hänen tapansa vastata tilanteeseen taas vaikuttavat hänen tunteisiinsa. Ilman tunnusomaisen inhimillisiä havaintoja maailmasta ja sitoumuksia maailmaan ei olisi tunnusomaisen inhimillisiä tunteita (Jaggar 1989, 154).

Tohtori kuvittelee tahdikkuuteen ja ritarillisuuteen vetoamalla kykenevänsä välttämään tunteiden välittämän vuorovaikutuksen Elisabetiin. Rationaalisessa tunteiden hillinnässään tohtori sivistyneistön edustajana ”henkisytydessään” edustaa aiemmin mainittua valistuksen kartesiolaista subjektia. Tällöin hän kieltää Elisabetin ruumiillisuuden vaatiessaan tältä neitseellisyyttä ja sen mukaista yksipuolista tunteiden ilmaisua.

Tohtori vaalii tyttärensä kohdistuvaa tunnettaan menneisyyden värittämänä, mutta ei kuitenkaan halua paljastaa tälle totuutta isyydestään, mikä osoittaa hänen pyrkivän rationaalisuutta ja henkisyttä korostavana ihmisenä hallitsemaan Maaretin äidin itsessään aikanaan herättämien tunteiden vaikutusta. Tämä osoittaa tohtorin identiteetin olevan kriisivaiheessa, mikä tuo myös hänen vaimonsa Elisabetin identiteetille haasteita.

Tohtorin pyrkimys estetisoida ja ihannoida menneisyyttä tehdessään havaintojaan puutarhasta sekä vaimostaan ja tyttärestään heijastaa hänen tarvettaan säilyttää vaimonsa velvollisuutena elämän vastoinikäymisten kestäminen ja hänen, tohtorin aviorikoksen anteeksiantaminen. Elisabetin velvollisuudeksi jää näin ollen moraalinvartijan tehtävä ja miehensä, tohtorin aviorikoksen seurauksien peittäminen. Tohtori ei noudata hänelle asetettuja sosiaalisia odotuksia ja velvollisuuksia läheisiään, erityisesti rakastettuun, kohtaan. Tohtori ei myöskään osoita vastavuoroisuutta tunteenilmaisussaan suhteessa vaimoonsa. Tohtori siis kokee vaimonsa häneen kohdistaman kärsivällisyyden ja rakkauden toissijaisina esteettisyyden kokemukseensa verrattuna.

Tämä on rajoittavaa Elisabetin sukupuoli-identiteetin ja sosiaalisen identiteetin kannalta. Tohtorin vaimolleen asettamat vaatimukset vaikuttavat rajoittavasti myös tämän kokonaisidentiteettiin. Elisabetin on näin ollen vaikea irrottautua patriarkaalisen, miehensä vallan alaisuudessa elävän naisen osasta.

4.3 Elisabetin moraalit suhteessa hänen tunteenilmaisuuksiinsa

Hilliten itseään viimeiseen asti Elisabet ilmaisee vihdoinkin miehelleen ääneen ajatuksensa, että Maaretin olisi aika tietää totuus tohtorin isyyden suhteen. Elisabet tietää itse sanojensa myrkyttävän vaikutuksen tohtorin tunteiden suhteen ja hän huomaa myös haavoittavansa tätä:

Elisabetin kaikki hillintä kerääntyi hänen kielenkärjelleen, niin kuin auringon hopeiset neulat saattavat kerääntyä polttavaksi kimpuksi, kun hän sanoi: – Etkö ole ajatellut että Maaretin olisi vähitellen aika tietää, että sinä olet hänen oikea isänsä, vaikka minä en ole hänen äitinsä.

Elisabet oli lausunut sanat hiljaa. Niissä oli myrkkyä, hän tiesi sen, ne olivat kuin sokeat, myrkylliset hyönteiset, jotka vaistonsa varassa myrkyttävät kukan, voidakseen elää sillä, mikä jää jäljelle. Tohtori huojauti hiukan niin kuin Elisabet olisi lyönyt häntä. Elisabet loiki alas katseensa paetakseen hänen katsettaan, se oli niin haavoittunut, hätäntyneesti Elisabet tajusi että se oli kovin haavoittunut. (KP 256–257.)

Se, että Elisabet tietää sanojensa polttavan ja myrkyttävän vaikutuksen, osoittaa hänen olevan ristiriitaisessa tilanteessa näkemysensä suhteen, jonka mukaan Maaretin olisi aika tietää

totuus isästään. Elisabetin identiteettiin kohdistuvat muutospaineet heijastuvat siis hänen omaksumassaan konkreettista puhetta edustavassa diskurssissaan, joka myös määrittää Elisabetin identiteettiä.

Elisabet tajuaa sanojensa myrkyttävän vaikutuksen, mikä osoittaa hänen ennakoivan miehensä näkökulmaa. Elisabetin ilmaisemien sanojen merkitys muodostuu hänen ja hänen miehensä välisessä vuorovaikutuksessa heidän edustamiensa näkökulmien välisen eron kautta, minkä seurauksena Elisabetin ilmaisemat sanat saavat myös uudenlaisen merkityksen. Eron ja erilaisuuden tärkeyttä korostavissa kulttuurintutkimuksen teoreettisissa selitysmalleissa on kieliteorioilla keskeinen sija. Stuart Hall viittaa Mihail Bahtiniin ja toteaa:

Bahtinin mukaan merkitys syntyy dialogissa ja on perustavanlaatuisesti *dialogista*. Kaikki mitä sanomme ja tarkoitamme muotoutuu vuorovaikutuksessa ja kanssakäymisessä toisen henkilön kanssa. Merkitys syntyy mihin tahansa dialogiin osallistuvien välisistä eroista. Lyhyesti sanottuna: *Toinen on merkityksen kannalta olennainen*. (Hall 1999, 154–155.)

Elisabetin sanojen myrkyttävä vaikutus on seuraus siitä, että tohtori edellyttää Elisabetin kieltävän ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa ja vaalivan moraalia heidän perheessään. Siten tietoisuus ihmisen ruumiillisuudesta tiivistyy *Kadotetussa puutarhassa* kuvatussa Elisabetin ja tohtorin aviosuhteessa uurtolaisittain ”ruumiin viisauden” problematiikassa (vrt. Spinkkilä 2000, 104). ”Tunkeutumalla ’ajattelun ja ymmärryksen ruumiillisiin juuriin’ se [tietoisuus ihmisen ruumiillisuudesta] liittyy osaksi rationaalisen subjektin kriisin diskurssia, jota on käyty viime vuosisadan lopulta alkaen”. (Spinkkilä 2000, 104.)

Lisäksi tohtorin ja Elisabetin edustamat sukupuolten keskinäiset suhteet merkitsevät romaanissa uurtolaisittain ”elämän itsensä panostamaa peliä, jossa koko ajan on panoksena pahan uusiintuminen” (vrt. Spinkkilä 2000, 105). Se, että Elisabet joutuu kieltämään ruumiillisuutensa ja seksuaalisuutensa ja toisaalta tulee itse haavoittaneeksi sanoillaan miestään, osoittaa sukupuolten sodan avautuvan *Kadotetussa puutarhassa* kokonaisuutena monien näkökulmien yhdistämisestä kuten Uurrolla. Sukupuolten sodassa on Uurrolla kyse taistelusta, joka syntyy ja jossa kamppaillaan toimintojen oikeutuksesta. Tuloksena on kristevalaisittain monisäikeinen ja pitkälti ratkeamattomaksi jäävä ristiriitojen dynamiikka, jossa ”keskinäisen kaunan, vihan, jopa väkivallan syke” koko ajan tunkeutuu etualalle ja tukahduttaa myös tätä toivoa kulttuurisesta uudistumisesta. (Spinkkilä 2000, 105.)

Se, että Elisabet ilmaisee vihdoinkin miehelleen vaateen totuudesta, osoittaa Elisabetin kykenevän Hämäläisen aiemmin esillä olleen runon ”Jäätynyt lähde” naistaiteilijan tavoin

luopumaan ”pikkunaiseuteen” yhdistyvistä itseystään. Elisabetin yhtä lailla kuin naistaiteilijan ”pikku naiseudesta” luopuminen on tulkittavissa myös oman subjektiuden haltuunotoksi, jolloin se viittaa etäännyntymiseen siitä asennosta, joka tarjoutuisi molemmille naishahmoille parisuhteessa. Siten ”pikku naisen” positio merkitsisi molemmille asettumista epäitsenäisen aikuisen rooliin miehen ohjailtavaksi. Jos Elisabet identifioituisi naistaiteilijaa edustavan lyyrisen minän tavoin miehen kautta ”pikku naisen” positioon, hän joutuisi sen myötä lyyrisen minän tavoin luopumaan itsellisyydestään, erillisyydestään, omista tunteistaan ja haluistaan, jopa koko naiseudestaan vastaavalla tavalla kuin lyyrinen minä taiteilijuudestaan. (Vrt. Kähkönen 2004, 197.)

Vaatimus paljastaa totuus tyttärelle merkitsee kapinaa moraalinvartijan roolia vastaan. Antaessaan tunteelleen ja vaistolleen vallan ja myrkyttäessään sanoillaan suhteensa aviomieheensä Elisabet vetoaa totuuden vaatimukseensa. Tällöin Elisabetin näkökulma on itsenäinen, mikä on rakentavaa hänen identiteettinsä kannalta. Samalla Elisabet vaatii oikeutta itseystensä ja naiseutensa sekä tunteensa ja halunsa mahdollistavaan itsenäiseen subjektiuteen.

Tohtorin huojahahtaessa Elisabet kokee harjoittaneensa totuudenvaatimuksellaan väkivaltaa aviomiestänsä kohtaan. Tämä osoittaa Elisabetin tuntevan syyllisyyttä esittämänsä vaatimuksen ja ilmaisemiensa sanojen myrkyttävän vaikutuksen takia. Tämä ilmentää sitä, miten yhtä lailla kuin havainto suuntaa, muotoilee, ja osittain määrittelee tunteen, niin myös tunne suuntaa, muotoilee, ja osittain määrittelee havainnon (vrt. Jaggar 1989, 154).

Tajutessaan tekemiensä havaintojen perusteella vaatimuksen seuraukset Elisabet tajuaa myös moraalinvartijan roolinsa ristiriitaisuuden. Tämä viittaa tosiasiaan, että havainnointi ei ole yksinkertaisesti passiivinen vaikutelmien omaksumisen tai vaikutteiden taltioimisen prosessi, vaan että se on valikoimisen ja tulkinnan toimintaa (vrt. Jaggar 1989, 154).

Elisabet on kiellettyään aikakautensa yhteiskunnan ja aviomieheensä odotusten mukaisesti ruumiillisuutensa, seksuaalisuutensa ja tunteensa joutunut taistelemaan oikeudestaan itsenäiseen subjektiuteen. Hän kokee joutuneensa vastauksena aviomieheensä häneen kohdistamaan vallan käyttöön harjoittamaan väkivaltaa tätä kohtaan.

Elisabetin vaatiessa miestänsä kertomaan isyyttänsä koskevan totuuden tyttärelleen, tohtori kysyy vaimoltaan, miksi tämä on halunnut esittää hänelle vaatimuksensa. Elisabet tajuaa miehensä kysymyksen sisältämän valituksen, mutta ei kuitenkaan tunne sääliä miestänsä kohtaan:

Se sisälsi valitusta, avutonta, surullista valitusta kaikesta hillinnästä huolimatta, ja Elisabet olisi tuntenut sääliä häntä kohtaan missä muussa tilanteessa tahansa, jos hän olisi puhunut tuollaisella äänellä, mutta nyt hän oli pannut taisteluun tämän panoksensa säädyllisen tunteen nimissä, jonka hänen oma kärsimyksensä siselöi kirkkaaksi kuin hopea. (KP 257.)

Valitus ei herätä sääliä Elisabetissa, koska Elisabet vetoaa säädylliseen tunteeseensa, mikä osoittaa hänen moralisoivan miehensä tunnetta tytärtään kohtaan. Kuitenkin Elisabet vetoaa säädylliseen tunteeseensa myös kärsimyksensä kautta, mikä osoittaa hänen olevan omien tunteittensa vallassa. Taistellessaan säädyllisyyden tunteeseensa vedoten vaatimuksensa puolesta Elisabetin tunteen ehdottomuus vertautuu esimerkissä sisäisessä puheessa hänen kärsimyksensä siselöimän hopean edustamaan kirkkauteen. Toisaalta tohtori pakenee vastuutaan aviorikoksestaan asettamalla vaimolleen velvollisuudeksi vaalia moraalialia ja siveellisyyttä heidän perheessään. Tohtorin kokemus aviorikoksestaan, jonka seurauksena hän asettaa Elisabetin identiteetille ristiriitaisia vaatimuksia, edustaa elämän murroskohtia sekä modernin ja etenkin modernistisen sanataiteen keskeisintä teemaa vieraantumista. Vieraantuminen ilmenee myös Elisabetin kokemuksessa tohtorin hänen identiteetilleen asettamien ristiriitaisten vaatimusten suhteen.

Yksilön elämän eksistentiaalisten murrosten merkitys modernin subjektin kehitykselle ratkaistaan (Karkaman 1994, 17) mukaan modernismissa seuraavalla tavalla:

[...] modernismissa ilmenee pyrkimys irroittaa peripetiat reaaleista yhteyksistään ja tulkita ne ihmisenä olemisen totuuden hetkiksi. [...] eksistentiaaliset käännekohtat kyseenalaistavat elämän totutut päämäärät ja tavoitteet ja jättävät yksilön yksin itsensä kanssa. [...] Modernin ihmisen elämä on paradoksaalisella tavalla sekä vapaata että sidottua ja yksilön elämä on usein arvaamatonta, satunnaista ja siksi väistämätöntä. Toisaalta yksilö voi elämän murroskohdissa punnita jatkuvasti valintojaan uudelleen.

Tohtorin ja Elisabetin identiteetin kehityksen kannalta keskeinen yksilöistymisen ja yhteisöllisyyden välinen jännite ilmenee samuuden ja eron kamppailuna. (Ks. Karkama 1994, 19–20.)

Helvi Hämäläinen kritisoi Elisabetin roolia moraalialin ja siveellisyyden vaalijana ja tuo esiin tohtorin ja Elisabetin elämäntavan valheellisuuden. Elisabetin pyrkimys kieltää miehensä aviorikos johtaa lopulta siihen, että Elisabet itse haluaa paljastaa tilanteen valheellisuuden joutuen kuitenkin myös omien tunteittensa valtaan. Tohtorin ja Elisabetin elämäntilanteen kärjistyminen on seurausta heidän rajoittuneesta elämäntavastaan. Tätä havainnollistaa Pekka Tarkan (8.8.1995) arvostelussaan esittämä toteamus tohtorin ja Elisabetin elämäntavasta:

”Koteloitunutta elämää hallitsevat pienipiirteisen ankarat moraalikoodit ja elämänvalhe. Tunteita ei näytetä.”

Elisabetin kokemukset hänen jouduttuaan omien ristiriitaisten tunteittensa valtaan vedotessaan totuuteen ja moraaliiin ja vaatiessaan aviomiestään paljastamaan isyytensä tyttärelleen edustavat Elisabetin aikakauden sivistyneistön ja kulttuuriporvariston naisen kokemuksia, vaikka ne toisaalta heijastavat myös hänen henkilökohtaista kriisiään. Elisabetin kokemukset osoittavat näin ollen vääräksi ihmisiä ja heidän tunteitaan hyvin yleisesti koskevan puheen antaman käsityksen, jonka mukaan jokainen kokee yhdenlaisia tunteita ja käsittelee niitä samalla tavoin. Sen sijaan Elisabetin kokemukset todistavat oikeaksi feministisen teorian perusväittämän, jonka mukaan kaikki ihmistä koskevat ”yleistyukset” ovat kyseenalaisia. (Vrt. Jaggar 1989, 157.)

Huolimatta Elisabetin kokemusten yksilöllisyydestä, hänen roolinsa moraaliiin ja siveellisyyden vartijana perheessään on vaikuttanut ratkaisevasti hänen sosiaalisen sukupuolensa muodostumiseen. Elisabetin kokemat ristiriitaiset tunteet ilmentävät monen feministiteoreetikon esittämää väitettä, jonka mukaan puhuminen ihmisistä ylipäättään on ideologisesti vaarallista, koska kyseinen puhe hämärtää jakautumiset eli tosiasian, että kukaan ei ole yksinkertaisesti henkilö, vaan sen sijaan koostuu pohjimmiltaan rodusta, luokasta ja sosiaalisesta sukupuolesta. Rotu, luokka ja sosiaalinen sukupuoli muokkaavat jokaisen puolen elämästämme eikä tunteeseen perustuva koostumuksemme ole suljettu tästä pois. (Jaggar 1989, 157.)

Elisabetin vaatimus paljastaa totuus aviomiehensä isyydestä tämän tyttärelle merkitsee Elisabetin kapinaa moraalinvartijan rooliaan vastaan. Antaessaan tunteelleen ja vaistolleen vallan ja myrkyttäessään sanoillaan suhteensa aviomieheensä Elisabet vetoaa totuuden vaatimukseensa. Tällöin Elisabetin näkökulma on itsenäinen, mikä on rakentavaa hänen identiteettinsä kannalta. Samalla Elisabet vaatii oikeutta itseystensä ja naiseutensa sekä tunteensa ja halunsa mahdollistavaan itsenäiseen subjektiuteen.

Vaikka Elisabet korostaa aikakautensa ja aviomiehensä odotusten mukaisesti elämäntavassaan henkisyttä, hän naisena toisaalta edustaa aikakautensa ja aviomiehensä käsitysten mukaisesti ruumiillisuutta sekä siihen yhdistyvää tunteellisuutta. Tohtori henkisyys ja rationaalisuuden edustajana aikakautensa ja yhteiskuntansa edustamien käsitysten mukaan sen sijaan kykenee hallitsemaan tunteensa. Näin ollen tohtorille miehenä on sallittua ilmaista tunnettaan, vaikka hänen vaimonsa on täytynyt kieltää omansa. Vaikka Elisabet säilyttää moraaliiin vartijan

roolinsa, mikä on rajoittavaa hänen identiteettinsä kannalta, hänen identiteettinsä saa mahdollisuuden vapautua rajoituksistaan hänen päädyttyään itsenäiseen ratkaisuun paljastaa miehensä isyys tämän tyttärelle.

5 Lopuksi

Olen tutkinut Elisabetin identiteetin rakentumista Helvi Hämäläisen sivistyneistöromaanissa *Kadotettu puutarha* (1951). Teoreettisina lähtökohtinani on ollut identiteettiä koskeva tutkimus ja feministinen tutkimus.

Olen selvittänyt tutkimuksessani mikä on ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja tohtorin ja Elisabetin parisuhteessa ilmenevien tunteiden merkitys Elisabetin identiteetin rakentumisessa. Olen kytkenyt Elisabetin identiteetin ja subjektiuden nimenomaan Elisabetin edustaman aikakauden kontekstiin.

Olen kiinnittänyt tutkimuksessani huomiota myös Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* käyttämään kerrontaan, jonka kannalta keskeinen keino on ironia ja psykokerronnan käyttö. Psykokerronnan kautta Hämäläisen kertoja tuo esiin henkilöhahmojen sisäistä puhetta. Myös Hämäläisen romaanissaan käyttämät, erityisesti luontoon liittyvät metaforat ja vertaukset ovat kerronnan kannalta keskeisiä. Olen tuonut esiin miten Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* käyttämä ironia ja psykokerronta välittävät Elisabetin ja hänen aviomiehensä, tohtorin tietoisuuden ja tiedostamattoman välisen ristiriidan näiden kieltäessä ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja tunteet henkisyttä korostaessaan.

Helvi Hämäläisen käyttämän psykokerronnan välittämä tohtorin ja Elisabetin sisäinen puhe ja Hämäläisen tohtorin ja Elisabetin sisäisessä puheessa käyttämät metaforat ja vertaukset tuovat esiin sekä Elisabetin että tohtorin kokemuksen ympäristöstään havaintojensa kautta. Sisäisen puheen kautta välittyy henkilöiden ulkoisen olemuksen ja käyttäytymisen ristiriita suhteessa ajatteluun sekä vielä osittain tiedostamaton kokemus henkisyyden ja ruumiillisuuden kieltävän sekä todellisuutta estetisoivan elämäntavan rajoittavuudesta Elisabetin identiteetin kannalta.

Olen myös tuonut esiin työssäni, miten Helvi Hämäläisen *Kadotetussa puutarhassa* käyttämien metaforien ja vertauksien kautta tulee esiin Elisabetin naisena edustama suhde luontoon. Myös kertojan Elisabetista tekemät havainnot välittävät Elisabetin kokemuksen ruumiillisuudesta suhteessa henkisyteen. Tohtorin vaimostaan Elisabetista ja tämän itsestään tekemät havainnot liittyen hänen kokemukseensa ruumiillisuudestaan tuovat esiin tohtorin estetisoinnin tarpeen vaimonsa suhteen ja Elisabetin kokemuksen puhtauden vaatimuksensa ristiriitaisuudesta suhteessa tohtorin aviorikoksen edustamaan ruumiillisuuteen. Elisabetin

aviomiehestään tohtorista ja tämän itsestään tekemät havainnot välittävät puolestaan tohtorin ruumiillisuuden olemattomuuden.

Elisabetin elämäntavan rajoittavuus hänen identiteettinsä kannalta tulee esiin myös hänen sisäisessä puheessaan ja konkreettisessa dialogissaan muiden henkilöiden kanssa omaksumansa diskurssin kautta suhteessa muiden henkilöiden, tohtorin ja Arturin diskursseihin. Henkilöt edustavat diskursseissaan kukin tiettyä näkökulmaa, toisinaan selkeästi tiettyä ideologiaa. Keskeinen keino tuoda esiin Elisabetin identiteetin kannalta rajoittavia tekijöitä on myös sisäisessä puheessa esiin tuleva ironia. *Kadotetussa puutarhassa* ironian tekee mahdolliseksi kertoja, joka kuvaa tohtoripariskuntaa ja muita henkilöitä ulkopuolelta ja samalla sisältä tuoden esiin näiden käyttäytymisen ja ajatusten välisen yhteyden. Henkilöiden käyttäytymisen ja ajattelun välinen ristiriita tulee esiin ironian kautta.

Elisabetin elämäntapaa edustavien tapojen ja traditioiden sekä Elisabetin itsensä toistuvien keinoin toteutettu ulkoinen kuvaus tuo esiin tapojen ja traditioiden toimimisen koko Elisabetin silotellun elämänmuodon kulissina. Kyseinen elämäntapa ei tee mahdolliseksi Elisabetin identiteetin kehittymistä kokonaisvaltaiseksi. Hämäläinen kuvaa mm. Elisabetin ohuiden luomien värähtämistä usein *Kadotetussa puutarhassa* korostaessaan hunajanpunaisen teen juomisen ja sen edustamien perhetraditioiden kaltaisten traditioiden merkitystä Elisabetille. Perhetraditioiden merkitys ja jokapäiväiseen elämään liittyvä toistuvuus osoittavat, että Elisabetin on vaikea luopua identiteettinsä kannalta rajoittavasta elämäntavasta.

Lähteet

Tutkimuskohde

KP = Hämäläinen, Helvi 1995/2007: *Kadotettu puutarha. Romaani*. 4. painos. Helsinki: WSOY.

Tutkimuslähteet

Althusser, Louis 2000: Ideology interpellates individuals as subjects. Teoksessa *Identity: a reader*. Eds Paul du Gay, Jessica Evans & Peter Redman. London and Thousand Oaks and New Delhi: SAGE Publication. In association with The Open University, 31–38.

Benveniste, Emil 2000: Subjectivity in Language. Teoksessa *Identity: a reader*. Eds Paul du Gay, Jessica Evans & Peter Redman. London. Thousand Oaks. New Delhi: SAGE Publication. In association with The Open University, 39–43.

Biedermann, Hans 1989/1993: *Suuri symbolikirja*. 7. painos. Suom. ja toim. Pentti Lempiäinen. Suomenkielinen laitos. Helsinki: WSOY.

Fludernik, Monika 2007: Identity/Alterity. Teoksessa *The Cambridge Companion to Narrative*. Ed David Herman. Serie: Cambridge companions to literature. Cambridge: Cambridge University Press, 260–273.

Dimen, Muriel 1989: Power, Sexuality, and Intimacy. Teoksessa *Gender/Body/Knowledge. Feminist Reconstructions of Being and Knowing*. Eds Alison M. Jaggar and Susan R. Bordo. New Brunswick and London: Rutgers University Press, 34–51.

Haavikko, Ritva & Hämäläinen Helvi 1993: *Ketunkivellä. Helvi Hämäläisen elämä 1907–1954*. 3. painos. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.

Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

- Hapuli, Ritva 1995: *Nykyajan sininen kukka. Olavi Paavolainen ja nykyaika*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 628. Helsinki: SKS.
- Helle, Anna ja Hollsten, Anna 2016: Tunnetko kirjallisuutta? Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1425. Helsinki: SKS, 7–33.
- Honkanen, Katriina 1996/2004: Nainen. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 139–157.
- Huuhtanen, Päivi 1978: *Tunteesta henkeen. Antipositivismi ja suomalainen estetiikka 1900–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 341. Helsinki: SKS.
- Hökkä, Tuula 1989: ”Paljolla puheella vaikenen”. Helvi Hämäläisen runottaren lyyra. Teoksessa *Sain roolin, johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Toim. Maria-Liisa Nevala. Helsinki: Otava, 489–493.
- Jaggar, Alison M. 1989: Love and Knowledge: Emotion in Feminist Epistemology. Teoksessa *Gender/Body/Knowledge. Feminist Reconstructions of Being and Knowing*. Eds Alison M. Jaggar and Susan R. Bordo. New Brunswick and London: Rutgers University Press, 145–171.
- Jallinoja, Riitta 1985: *Johdatus perhesosiologiaan*. Porvoo: WSOY.
- Juutila, Ulla-Maija 1989: Vitalismia ja naisellista luomisvoimaa – Helvi Hämäläinen. Teoksessa *Sain roolin, johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Toim. Maria-Liisa Nevala. Helsinki: Otava, 421–431.
- Juutila, Ulla-Maija 1998: Sivistyneistön salaiset puutarhat. Puutarha elämän metaforana Helvi Hämäläisen romaanissa *Säädyllyinen murhenäytelmä*. Teoksessa *Paikkoja ja tiloja suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Kaisa Kurikka. Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A, n:o 37. Turku: Kotimainen kirjallisuus, 175–197.

- Juutila, Ulla-Majja 1999: Syvään uurrettua – Iris Uurto naiskirjailijana 1930-luvun kulttuurisella kentällä. *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*. Toim. Pertti Karkama & Hanne Koivisto. Helsinki: SKS, 366–391.
- Karkama, Pertti 1990: Modernismin haasteet. Teoksessa *Tutkielmia suomalaisesta modernismista*. Toim. Tuija Takala & Juha Hyvärinen. Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A, n:o 21. Turku: Kotimainen kirjallisuus, 7–51.
- Karkama, Pertti 1994: *Kirjallisuus ja nykyaika. Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä*. Suomi 173. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Komu, Eija 1995: Suomalaisen kulttuurihistorian kulisseissa: Helvi Hämäläisen sivistyneistöromaanit käsittelevät elämättömiä tunteita. *Kanava* 23: 9, 529–532.
- Kosonen, Päivi 1996/2004: Subjekti. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 179–205.
- Kähkönen, Marjut 1995: Helvi Hämäläisen *Lapsellisen maan* lempeä lyyra. Teoksessa *Identiteettiongelmia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Kaisa Kurikka. Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A, n:o 33. Turku: Kotimainen Kirjallisuus, 189–209.
- Kähkönen, Marjut 2004: *Ei kenenkään veli: Naiskirjailijuuden metaforat Helvi Hämäläisen lyriikassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 970. Helsinki: SKS.
- Laitinen, Kai 1981/1997: *Suomen kirjallisuuden historia*. 4. uusittu painos. Helsinki: Otava.
- Lappalainen, Päivi 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 789. Helsinki: SKS.

- Lappalainen, Päivi 1993: *Elämä ja teokset. Lauri Viljasen kirjallisuuskäsityksen ääriviivoja*. Kotimaisen kirjallisuuden väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 584. Helsinki: SKS.
- Lappalainen, Päivi 1996/2004: Seksuaalisuus. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 207–224.
- Lyytikäinen, Pirjo 2016: Tunnevaikutuksia eli miten kirjallisuus liikuttaa lukijaa. Johdatusta tunteiden kognitiivisen poetiikan tutkimiseen. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1425. Helsinki: SKS, 37–57.
- Paavolainen, Jaakko 1991: *Olavi Paavolainen: Keulakuva*. Helsinki: Tammi.
- Palin, Tutta 1996/2004: Ruumis. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 225–244.
- Rojola, Lea 1993: Moderni elämä ja maskuliinisuuden kriisi. Teoksessa *Nykyajan kynnyksellä. Kirjoituksia suomalaisen kirjallisuuden modernisaatiosta*. Toim. Minna Toikka. Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A, n:o 29. Turku: Kotimainen Kirjallisuus, 157–181.
- Sallamaa, Kari 1994: *Kansanrintaman valo. Kirjailijaryhmä Kiilan maailmankatsomus ja esteettinen ohjelma vuosina 1933–1943*. Kotimaisen Kirjallisuuden väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 609. Helsinki: SKS:
- Spinkkilä, Tuula 2000: *”Elämän pitäisi olla toisenlaista”*. *Iris Uurto ja sukupuolten sota*. Väitöstutkimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 770. Helsinki: SKS.
- Suutala, Maria 2001: *Kesyttetty nainen. Seksuaalisuus ja luontosuhde länsimaisessa ajattelussa*. Helsinki: Helsinki University Press.

Säntti, Maria 1995: Julmat kuviot: Helvi Hämäläisen *Säädyllinen murhenäytelmä*. *Nuori Voima* 1, 41–43.

Tarkka, Pekka 8.8.1995, *Helsingin Sanomat*.

Vaittinen, Pirjo 1995: Erään kirjailijan jälkikesä. Helvi Hämäläisen *Säädyllinen murhenäytelmä* ja suomalainen julkisuus. Teoksessa *Proosan taiteesta. Leevi Valkaman juhlakirja*. Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A, n:o 32. Turku: Yleinen kirjallisuustiede, 97–123.

Warhol, Robyn 2012: Authors, Narrators, Narration. Teoksessa *Narrative Theory. Core Concepts & Critical Debates*. Columbus: The Ohio State University Press, 39–42.

Woodward, Kathryn 1997: Concepts of Identity and Difference. Teoksessa *Identity and Difference*. Ed Kathryn Woodward. London and Thousand Oaks and New Delhi: SAGE Publication. In association with The Open University, 7–61.